

Jönköpings län.

Västbo härad.

47. Håringe. Bolmsö sn.

Pl. 41.

Litteratur: L 1669. A. Ekebohm: Karta över Bolmsö jämte beskrivning 1693 (i Jönköpings lantmäterikontor), tr. i *Fornvännen* 1924 s. 63; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 526; C. G. Helfeling: Resa från Skåne igenom Småland Mars år 1792, Fm 57: 1 (hs i KB) s. 13; J. Adlerbeth: Archæologi (ATA); B. A. Ennes: Fm 61 (hs i KB); J. H. Wallman: Brev till L. F. Rääf den ²³/₁₀ 1819 (Rääfs brevsamling bd 15 i UUB), *Topographica Smolandiae* (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 121, utdrag ur dagbok (ATA); J. J. Lagergren: Fornlemningar i Småland (ATA) s. 9, Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 40; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 88; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 149 not; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 165; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); E. Tuneld: Geografi öfver Konungariket Sverige 8:e uppl. (1832) del 3 s. 894; J. Allvin: Beskrifning öfver Västbo härad (1846) s. 141; A. E. Holmberg: Skandinaviens hällristningar (1848) s. 82; N. G. Djurklou: Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) med läsning av Palmgren s. 25, tr. i NSm Medd 8 (1926) s. 50, 60; L. F. Palmgren i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 2 (1875) s. 209; E. Låftman: Skrivelse till Riksantikvarien den ¹⁰/₈ 1917 (ATA); S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid 1 (1937) s. 125, 476.

Äldre avbildningar: Helfeling: teckning i aa och i Liljegrens Fullständig Bautil 5 (ATA); teckning i Ennes' aa, samma teckning i Liljegrens Fullständig Bautil 7, i Lagergrens Rättelser 2 s. 167 och i Sjöborgs aa pl. 50 fig. 158; i detta arbete även en miljöbild pl. 49 fig. 157; Wallman: teckning i Rääfs brevsamling, i *Topographica Smolandiae* s. 119 och i Liljegrens Fullständig Bautil 5; Djurklou: teckning (ATA) och i Antiqvariska resor pl. 14, återgiven i Gardells aa 2 (1946) s. 76; P. Vistrand: teckning den ¹⁶/₆ 1880 (ATA); Låftman: teckning den ¹⁰/₈ 1917 (ATA).

Stenen ligger i en hage ca 350 m NV om Stora Håringe nr 1 på Gårstabergets sluttning ned mot Gårstaviken.

Lantmätaren Anders Ekebohm, som på uppdrag av Erik Dahlberg år 1693 ritade en karta över Bolmsö, beskriver stenen och dess omgivning på följande sätt (*Fornvännen* 1924 s. 65): »Vid Håringe Sättegårdh ligger en bergs Klint Görstakulle kallat No 11 hart wijd Sjöstranden så at Wattnet kan Widh storm slå up, ligger en Gråe steen $1\frac{1}{2}$ qwarter tiock, 3 alnar långh och $2\frac{1}{2}$ al^f breedh på hwars ena ände stodh detta tecknat, hwilket som nogaste syntes ... och på den andra ändan ... och Runska bockstäfwar in under uthan twifwel för heela nampnet, men war det ena hörnet afslagit hwar på mestadehlen af nampnet stådt och det som igen war syntes intet så at man Kunde det afskrifwa förmedelst Watn som lättelⁿ. af Siön upkastas hwaraf stenen ofwan på mycket förtårt war, och berättades af Arendatorn i Håringe, at wara sagt för honom, det denne stenen skall wara dijt fördt från Norre sijdan då han præsummerade det ena hörnet skulle varit utj ferdhen afslagit, men huru länge sedan eller till hwad ända weet ingen eij heller fanns hörnet dertill som afslagit war.»

Hilfelings beskrivning lyder: »Ett par stenkast i Öster från Gården är nära Siön ett ställe kallat Gårstads hållarna, derest lämningar synas af en Källare och husgrund hwarest man menar gården fordom stådt. Strax härvid ligga 2no stora flata stenhällar: uppå hvilken ena finnas några figurer och osammanhängande Runor. Efter Sägen skall det vara något minne efter ofvanämde Kung Håkan, som dock icke är troligt. Den andra stenen är af samma storlek vid pass men äger ingen åritning.»

Sjöborg (aa s. 88) anför en tradition om att »en FylkisKonung Håkan Ring fordom bodt på godset Häringe, som ligger vid öns närre strand, och att hans bror Harald bott på Bolmstad, som äfven nu är ett säteri, beläget på medlersta delen af ön vid östra stranden, litet i söder ifrån Hof, där fordom offerstället varit, och som äfven ligger vid östra stranden. Det gamla slottet och Konungasätet har legat vid Häringe på

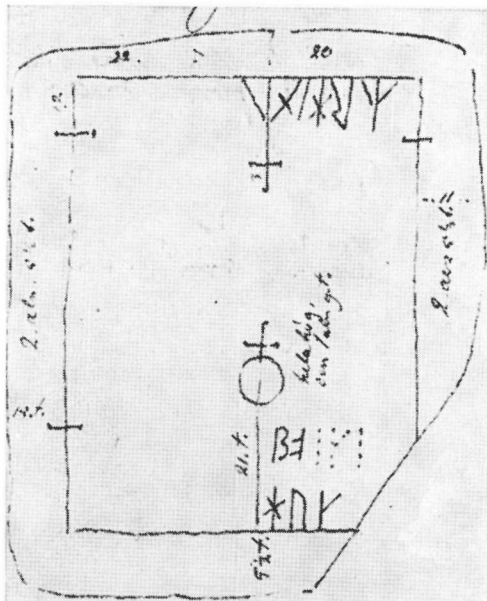

Fig. 23. Sm 47. Häringe. Bolmsö sn.
Efter teckning av Hilfeling.

en udde nordost från gården, på ett bärg, som kallas Gårstads-kulle ... Här ser man ännu märken efter hus och en källare, och söder därifrån i ängen finnas äfven lämningar efter grundvalar till byggnader. Vid närre sluttningen af Gårstads-kulle ligger den så kallade Håkan Rings sten ... Fordom har man trott sig där upptäcka runor, och har man velat läsa orden Hok och Rhin, som skulle betyda Håkan Ring. Att här någonsin varit runor, kan man hvarken jaka eller neka, men visst är, att där nu inga äro». Ennes, vars uppgifter Sjöborg stöder sig på, har ej sett några runor: »Inga Runor synas numera deruppå, 1816».

Djurklou förmodar, att det är »en grafsten, som hitflyttats till trappsten från Bolmsö kyrka eller — om man så vill — från det kapell, hvarefter sägnen här velat finna lämningar. Huru han fått namn af 'Håkan Rings grafsten', hvarunder han dock ej är känd bland allmogen, som af den derå inhuggna ringen blott kallar honom *Ringstenen*, torde kunna förklaras, om man gifver akt på Sjöborgs meddelande (Saml. f. Nord. Fornälskare Tom 3 s. 90). Man finner der, att samme Baron Palmqvist, hvilken såsom egare till Stenby varit Sjöborgs vägvisare på Adelsön, sedermera såsom

herre till Toftenäs meddelat upplysningar om Bolmsö, och med kändedom af tidens lättrogenhet och smak för djerfva gissningar, kan man med skäl förmoda att Baron Palmqvist, sjelf godsegare på båda dessa öar, lätt funnit anledning, att för dem äfven utfinna en gemensam sagokung.»

Stenen har ursprungligen varit rektangulär. Den är 230 cm lång, 162 cm bred. Runorna äro 11 cm höga. Ristningen består, förutom av de fåtaliga runorna, av en rektangulär ram längs med stenens kanter. Över de två längsgående linjernas ytterändar, 3 dm från hörnen, äro decimeterkorta tvärstreck ristade. Tvärstreckens ändar liksom topparna av de sålunda bildade korsen avslutas med runda punkter. Mitt på kortsidorna stå också kors av liknande typ. På det ena av dem är en cirkel anbragt under korsarmen, det andra omges vid sin fot av en spetsoval.

De fåtaliga och delvis fragmentariska runorna äro inristade vid kortsidorna. Runorna äro fördelade på tre rader, två vid den ena sidan (nr 1–9), en vid den andra (nr 10–13). De ge ingen sammanhängande inskrift med någon mening i.

Inskrift:

baip - | kṛak | - rr -
1 5 10

Till läsningen: Av runan 2 synes en oregelbunden hst och möjligen en **a**-bst till vänster. Så uppfattas denna runa även av Låftman. Vistrand läser **a** med dubbelsidig bst, Hilfeling \ddagger ; Djurklou har endast ritat hst. Wallman har endast sett 1 **b** och 6 **k** av runorna vid denna sida. 3 **i** är troligen huggen, fast den är vidgad genom vittring. Hilfeling och Palmgren ha antytt den. Av runan 5 kan man som ganska säker notera en hst. Till höger om denna synas fåror, som likna en **b**-bst, sannolikt ej huggna. Palmgren har ett streckat **b**, Låftman **b**. Runan 6 är **k**; fåror äro delvis avbrutna genom vittring. Om denna läsning äro de äldre undersökarna ense med undantag av Hilfeling, som här vill se ett **h** och läser hela ordet **huk**. Runan 7 kan vara

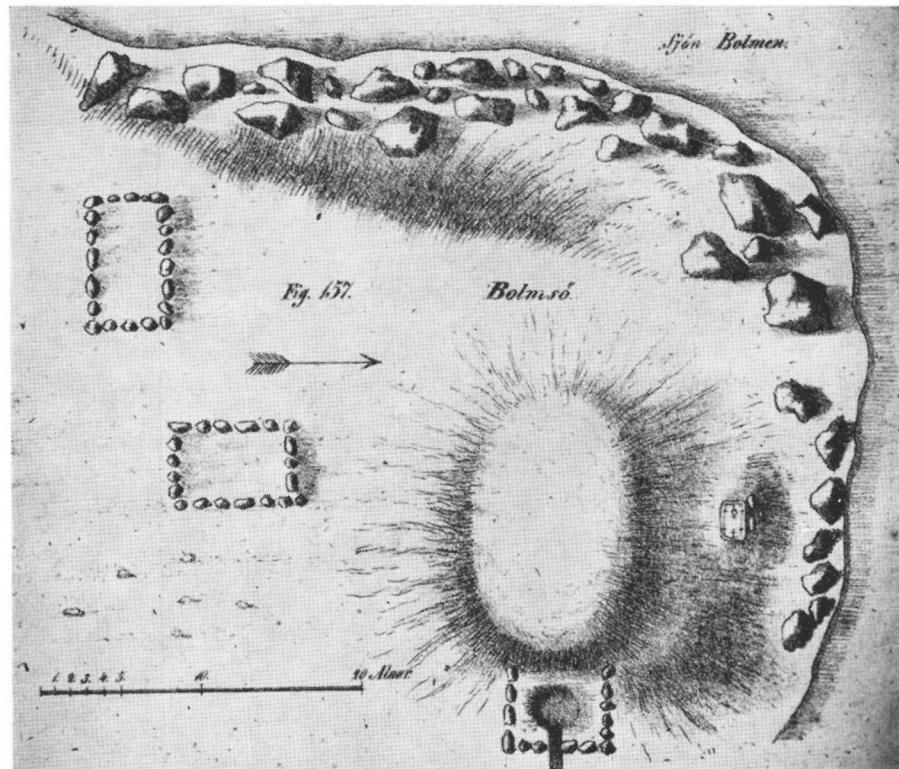

Fig. 24. Sm 47. Håringe. Bolmsö sn. Efter N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3, pl. 49.

lämningar av **r**, men det är osäkert. Palmgren har antytt ett **r**; de fåror Vistrand har här, likna en **r**-bst; Djurklou har ej ansett något läsligt. 9 **k** är vänt bakochfram. Av runan 10 återstår ett svagt vertikalt streck. Den eljest försiktige Wallman har här läst **p**, likaså Djurklou och Palmgren; Vistrand har ej ritat någonting, ej heller Hilfeling. Av sista runan synes endast ett vertikalt streck mycket svagt. Hilfeling och Palmgren läsa **h**, om också med tvekan i fråga om bistavarnas nedre hälft, Vistrand **n**, Djurklou **k** med bst svagt antydd. Det hela är mycket osäkert.

Inskriften ger inga säkra hållpunkter för en datering. Enligt S. Gardell är stenen en typisk missionshäll från 1100-talet.

48. Torp. Bredaryds sn.

Pl. 41.

Litteratur: B 1028, L 1252. Ransakningarna 1669 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 29; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheten (1809) s. 44; J. Adlerbeth: Archæologi (ATA); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 49; J. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 128; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 129; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 153; J. Allvin: Beskrifning öfver Wästbo härad (1846) s. 124; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 110, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 34; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen i Småländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 44, jfr NSmMedd 10 (1932) s. 34 not.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1028; Wallman: teckning i a a s. 131; Djurklou teckning i o. a. hs pl. 17; P. Vistrand: teckning den $\frac{5}{8}$ 1880 (NSmArk och ATA); Friberg: teckning den $\frac{10}{8}$ 1886, foto 1917 (NSmArk); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 354; v. Friesen: foto 1917 (NSmArk).

Stenen står på Torps Norregårds ägor vid norra sidan av landsvägen Bredaryd–Forsheda, ca 10 m V om bron över Bjursbäcken, även kallad Resestensbäck, med inskriften åt S.

När den första gången omnämnes, i *Ransakningarna* 1669, låg den i bäcken, såsom framgår av kyrkoherde Jonas Magni Gummelius' rapport: »Mitt emellan Forssheedz och Bredarydz kyrckior uthi ett wadh

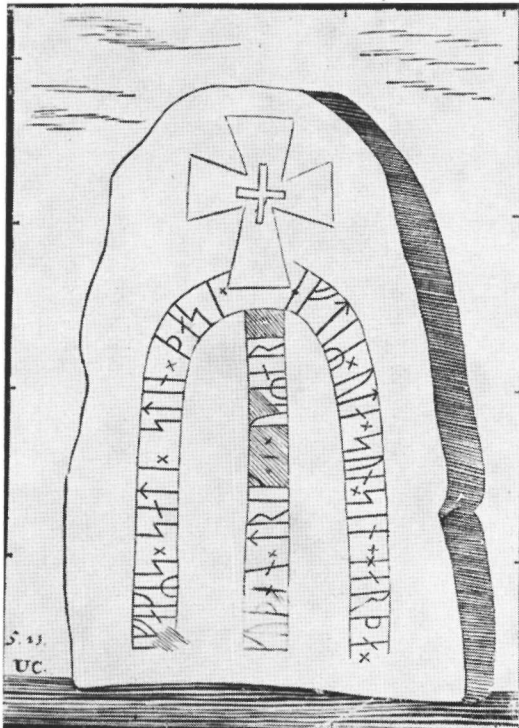

Fig. 25. Sm 48. Torp. Bredaryds sn. Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 1028).

1886: »Runstenen i Bredaryds sn står alldeles invid vägen och lutar starkt bakåt. Behöfver omsättas äfven därför, att nedre runorna stå nere i marken, oåtkomliga, utan att jorden undangräfves. Tyckes vara af intresse, men runorna delvis alldeles utplånade. Troligen har stenen länge legat kullfallen. Påstås flera gånger ha rests.» En anteckning av Friberg från 1917 lyder: »E. Hansson i Forsheda har rest stenen för 15 kr, så att den nu står, väl fäst vid sin långa rot, på andra sidan om diket, men samma vägsida.»

Stenen är 184 cm hög, 150 cm bred. Runorna äro 14 cm höga.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

ufakrs × s[a**]ti × stin × posi × eftir × uta × sun sin × harþa [k]u . . . n × triþ - u - [f]arþ**

Úfeigr setti stein þenna eptir Odda, sun sinn, harða gó(ð)a n dreng. (D)ó (i) ferð (?).

Ovåg satte denna sten efter Udde, sin son, en mycket god ung man. Dog under resa (?).

Till läsningen: 1 **u**, som till större delen är bevarat, har ej observerats förrän av Friberg 1886. Av 2 **f** är nedre delen avstött. Av 5 **r** synes hst och ett litet fragment av högra bst. 6 **s** har kommit till genom en felristning: nästa ord börjar med **s**. Av runan 8 synes endast huvudstavens övre del. Friberg och v. Friesen ha noterat lika mycket som jag, men Vistrand har även sett en **a**-bst, vilket överensstämmer med Christoffersons läsning. Runan 19 är **e**; hst är svagt synlig, punkten tydlig. Av 23 **r** framträder hst klart, den högra bst ottydligt. De runor, som äro ristade på det fristående inskriftsbandet mitt på stenen, äro delvis svårt skadade. Av

Lanespång h benemdh säga gamle trowärdige män en steen wara nidh sänkt, som på både sijdor är medh Rune beskrifwen.» Stenen har senare tagits upp ur bäcken och rests, såsom framgår av kyrkoherde Andreas A. Bolinus' rapport i *Ransakningarna* 1690: »Eliäst på Landz wägen emillan Forssheedagz och Bredarydz kyrckior, äre uppreeste twänne Runsteener, medh gammal skrift, den Ene widh goossbäck [Sm 52] och then andre widh Långe Spångh [Sm 48] ... in emoot Bärge brodh, är tämmeligh stoor och widh, och intet myckit långe sedan upprättat uhr bäcken, och widh wägen stält, dess Caracterer äro mörcke och beswärlige att see och finna.» Peringskiölds *Monumenta*: »Ej långt ifrån Brederydz Kyrkia, när man reser Landzwägen ut åt som löper til Forsseda, beskådar man en gammal Runsteen, som Antiquitets Rijtaren Mons. Ulf Christophersson till dess rätta form och likhet afritat hafwer.» — Ennes (*Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden* s. 44) anger stenens plats: »Wid Bjurbecks bro 3/8 mil från Forsheda, på wägen åt Bredaryd, i norra Landswägs-kanten, står en lutande Runsten.» — Platsen är med all säkerhet den ursprungliga, och Wieselgrens uppgift, att stenen flyttats till bron från skogen, förefaller ha tillkommit genom något missförstånd.

När Allvin undersökte stenen 1846, var den kullfallen men restes av honom; 1870 lutade den starkt och hade sjunkit djupt, varför Djurklou lät räta upp den. Friberg antecknade

första ordet ser jag en **u**-bst längst ned, runan 39, och på något avstånd därifrån ett **n**, hst och vänstra delen av bst. I *Bautil* synes av detta ord endast **n**, Vistrand har även sett ett **k** före **u**, alltså **ku ... n**. Friberg såg bst till ett **k**. Att här stått **kupan** kan anses säkert. Efter 41–42 **tr** ser jag en kort, vertikal stav utgående från övre marglinjen. Den svarar mot det **i**, som Christofferson läst här och vilket iakttagits även av v. Friesen. Vistrand har genom streckning antytt ett svagt synligt **i**, och Friberg har utom fragmentet vid övre marglinjen även ritat ett dylikt vid den nedre. Av 44 **k** synes hst. Christofferson har ej sett mera, ej heller Vistrand, men Friberg har sett så gott som hela bst, v. Friesen toppen av denna. Den lilla fåra vid övre marglinjen, som finns till höger om hst, förefaller i sitt nuvarande skick ej huggen, men intet hindrar, att bst kan ha gått här. Runan 45 är en tydlig hst. Till höger om denna är en knöl i stenen, och ganska långt till höger därom står 46 **u**. Efter två fragmentariska, vertikala stavar följa så 49–50 **ar**. Den följande vertikala staven har uppfattats som **i** men förefaller snarare höra till inramningen. Till höger om detta streck är på marglinjen under korset ristad en båge, liknande en **p**-bst. I *Bautil* äro runorna efter nr 45 **u-rari**, hos Djurklou **uifari**. Även Friberg har antytt ett **f** före 49 **a**.

1–5 **ufakn** är rsv. *Ofagr* eller *Ovagr*, en sidoförm till det vanliga mansnamnet *Ofeigr*. Det finnvedska sockennamnet Voxtorp skrives *ouaxthorp* DS 294 (år 1236–1238), *Ovaxthorp* DS 912 (år 1286) DS 1010 (år 1290). Efter rsv. tid är *Ovagr* liksom *Ofeigr* sällsynt. I diplomerna förekommer enl. Lundgren o. Brate av det förstnämnda endast ett belägg *Ouagus Resa* i det ovan citerade DS 294 (år 1236–1238) från Östbo hd.

7–10 **s[ati]**. Verben *setia* och *reisa* med *stein* (eller *kumbl*) som objekt växla i inskrifterna med tydlig övertikt för det sistnämnda. I hela Småland förekommer *reisa* i 43 fall, *setia* i 25, i Danmark finnas 90 *reisa* och 30 *setia*, i Östergötland 93 *reisa* mot endast 10 *setia*. Det sistnämnda verbet är således icke ovanligt på danskt och gotiskt område. Norr om Östergötland förekommer det mycket sällan. I Södermanland förekomma 206 *reisa* och 2 *setia*. I de inskrifter, som ingå i E. Wessén och S. B. F. Jansson: *Upplands runinskrifter* 1–4, förekomma över 500 fall av *reisa* och endast 4 av *setia*.

24–26 **uta** är ack. av rsv. *Uddi*. Nom. **uti** föreligger på Sm 155. Enstaka exempel finnas i andra landskap. I diplomerna är det »tämmligen vanligt» (Lundgren o. Brate). I fda. finnas enstaka exempel, på Island är *Oddi* ganska vanligt.

Som bestämning till *Odda*, *sun sinn*, har följt den välkända frasen *harða góðan dreng*. Beträffande *þegn* och *drengr* i runinskrifterna se s. 109. Bland senare uttalanden om de ifrågavarande ordens betydelse se L. Jacobsen och E. Moltke: *Danmarks Runeindskrifter* (1942) sp. 643, H. Kuhn i *Festskrift till J. Sahlgren* (1944) s. 105, K. M. Nielsen i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1945 s. 111 och P. J. Jørgensen: *Dansk retshistorie* (1947) s. 206.

Till tolkning av inskriftens avslutning **-u-[f]arp** må följande förslag framställas. Ristaren kan ha avsett att rista *dó i ferð*, men han har hoppat över **p** och korrigerat felet genom att sätta en **p**-bistav på ramlinjen under korset. Jfr **hon × toþr × i faru** Vs 11 (Grällsta, Kila sn).

49. Burseryds kyrka.

Pl. 42.

Litteratur: L 1990. P. Gasslander: Berättelse om Burseryd i S. L. Gahm-Perssons Archivum Smolandicum (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4 nr 172; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 561; B. A. Ennes F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822) s. 28, 2 (1824) s. 21; J. G. Liljegren o. C. G. Brunius: Nordiska fornlemningar (1823) kap. 4; Kyrkoinventarium den 16/9 1829 (ATA); J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 166; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 3 ark 61; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 115; J. Allvin: Beskrifning öfver Västbo härad (1846) s. 74; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 7, 69, tr. i NSmMedd 8 (1926) s. 50, 86; P. Vistrand i Svenska Familj-journalen 1885 s. 176; H. Hildebrand: Sveriges medeltid 3 (1898–1903) s. 712; J. Rosengren m.fl.: Ny Smålands beskrifning, Västbo (1914) s. 144; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen i Fornvännen 1919 s. 120, i C. O. Arcadius, G. Virdestam m.fl.: Växjö stifts herdaminne 5 (1931) s. 132; R. Lind-

Gasslander läste inskriften: *Annus incarnationis Domini. Millessimus. Tutentesimus. Tritesimus. Octavus. erat. facta. an. kmpana. Bero. Starbesit.* Denna text återges hos Rogberg och Ruda samt hos Sjöborg (2 s. 21), som förbättrat den genom att skriva **inkarnationis** och **kampana**.

Texten bär tydligt vittnesbörd om författarens klena latinkunskaper, ej minst genom den felaktiga användningen av nominativ i **annus** och de följande räkneorden i stället för **anno** osv. Några av de andra avvikelserna från klassiskt latin sammanhånga med medeltidslatinets särdrag och igenkänns från andra medeltidslatinska svenska urkunder. Med **ducentisimus** kan jämföras *dicimis* vid sidan av *decime, ligifer = legifer* o. dyl.¹ Skrivningen **trisc̄esimus** för **tricesimus** beror på att *c* och följaktligen även *sc* uttalades som *s* framför *e* och *i*. På samma sätt Sm 114 **tussk̄antissæ** Jfr *silicet* (= *scilicet*) DS 387 (år 1251) och *uerasciter* (*ueraciter*) DS 967 (år 1288).² 73–74 **ak**, dvs. *hæc* utan *h*, återger det uttal utan *h*, som var gängse i Sverige liksom i Italien och Frankrike.³

Bero, latiniserad form av namnet Björn, är allmänt i svenska diplom från skilda delar av landet och påträffas även i Danmark och på västnordiskt område.

H. Hildebrand (*Sveriges medeltid* 3 s. 713) och O. v. Friesen (C. O. Arcadius, G. Virdestam: *Växjö stifts herdaminne* 5 s. 133) antaga, att denne Björn är prästen i församlingen. Av inskriften framgår, att han endast tagit befattning med denna, ej med gjutningen av klockan.

Korsade kors, som äro anbragta på slagringens yttersida, återfinnas på många andra klockor. Korsen bidrogo till att förstärka den kraft mot ondskans makter, som klockan ansågs äga. Därom vittnar inskriften på den runristade klockan från Hardeberga i Skåne, DR 299: **pær krucis ok sihnum: fgiap̄: | :prokul: omne: malihnum** + *Per crucis hoc signum fugiat procul omne malignum* + .

50. Burseryds kyrka. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 43.

Litteratur: L 1968, 1977. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta I bl. 24; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk Beskrifning om Småland (1770) s. 561; P. Gasslander: Berättelse om Burseryd i S. L. Gahm-Perssons Archivum Smolandicum (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4 s. 172; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); J. Adlerbeth: Beskrifning öfver småländska fornlemningar 1831 (ATA); J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 170; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 116; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 3 ark 61; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 301; J. Allvin: Beskrifning öfver Wästbo härad (1846) s. 75, brev till B. E. Hildebrand den ¹¹/₂ 1846 (ATA); N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 7, 70, tr. i NSmMedd 8 (1926) s. 50, 86; H. Hildebrand: Sveriges medeltid 3 (1898–1903) s. 486; O. Montelius i Förr och Nu 1871 s. 115; J. Rosengren m. fl.: Ny Smålands beskrifning, Västbo (1914) s. 145; M. Hofving i Roosval: Dopfuntar i Statens historiska museum (1917) s. 52, 53 (se även s. 61, 69); J. Roosval: Die Steinmeister Gottlands (1918) s. 142; R. Kinander: Brev till A. Friberg med läsning och översättning den ¹⁰/₃ 1926 (NSmArk), översättningen tryckt i NSmMedd 8 (1926) s. 87 not 1; R. Blomqvist: Studier i Smålands romanska stenkonst (1929) s. 116; O. v. Friesen i C. O. Arcadius, G. Virdestam m. fl.: Växjö stifts herdaminne 5 (1931) s. 133, i Nordisk kultur 6 (1933) s. 233; Osign. läsning (ATA); S. B. F. Jansson, Undersökningsprotokoll den ²⁵/₁ 1961 (ATA); R. Norberg i Fornvännen 1961, s. 151.

Äldre avbildningar: Djurklou: teckning i o. a. hs pl. 19; teckning i Förr och Nu 1871 s. 117, samma teckning i H. Hildebrands aa s. 490 och Roosval: Die Steinmeister Gottlands s. 142, 143; v. Friesen: foto i Nordisk kultur 6 s. 233; N. Gillgren: fotos 1939 (ATA).

Den runristade dopfunten från Burseryd omnämnes helt kortfattat i *Ransakningarna* 1690. I källor från 1800-talets tidigare hälft säges den stå i tornet. Liljegren (*Runurkunder* 1833) nämner den under nr 1968 utan att anföra någon inskrift och meddelar läsningen under nr 1977 med funten felaktigt lokaliserad till Norge. När Djurklou var i Burseryd under sin resa 1870, fann han den sönderslagen, »ehuru vid besöket alla

¹ M. Hammarström: *Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder* (1925) s. 23.

² Se M. Hammarström i *Eranos* 1925 s. 42.

³ M. Hammarström: *Glossarium* (1925) s. 24.

bitarna funnos i behåll, så att den lätt kan med cement hopsättas». Samma år detta skrevs, lämnades funten som gåva till Statens historiska museum, där den har inv.nr 4.454. Den har blivit lagad genom att de avslagna bitarna fastsatts med järnband. De nämnda skadorna inkräkta på smärre partier av inskriften.

Funten är huggen ur ett enda sandstensblock och mäter 80 cm i höjd, därav cuppan 42, mellandelen 10, foten 28. Funtens bredd är 82–89 cm, cuppans inre diameter 60 cm, djup 28 cm. Den saknar uttömningshål. Foten är cylindrisk och prydd med fyra människohuvuden. Ytorna mellan dessa äro dekorerade med växtornament. Foten och cuppan skiljas av en tjock repstav. Cuppan, som till formen är nästan cylindrisk, är genom tredelade knippenpelare delad i fyra fält. På ett av dessa är runinskriften inhuggen. De andra utfyllas av växt- och djurornament. Runt cuppans nedre kant löper ett flätornament, längs övre kanten är på det runristade fältet en ranka av liggande hjärtformiga figurer, på de andra meanderformiga slingor. Runorna äro 5–6 cm höga.

Inskrift:

: arinbiorn : gørthe : miķ : | uitkūnder : prester : skref : miķ : | ok : hær : skal : um : stūnd :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

stanta :
 55 60

Arinbiorn gerði miķ, Viðkunnr prestr skrifði miķ, ok hér skal um stund standa.

Arinbjörn gjorde mig, Vidkunn präst skrev mig, och här skall (jag) stå en tid.

Till läsningen: Inskriften börjar med skiljetecken i form av två punkter. Samma form har skiljetecknet efter 37 **f**, 40 **k** och 49 **i**. I övriga fall består det av tre punkter. 1 **a** har, i likhet med 48 **a** och 57 **a** ensidig bst. 4 **n** har, liksom övriga **n**-runor, bst endast till höger om hst. 7 **o** har ensidiga, snett upp åt höger riktade bistavar. 11 **ø** har däremot dubbelsidiga bistavar (Ƿ). I 8 **r** gå bistavarna in till huvudstavens mitt. 10 **g** är tydligt stunget med en rund punkt. 13 **t** har, i likhet med övriga **t**-runor, ensidig bst. 15 **e** är stunget med ett tvärstreck; samma form ha inskriftens övriga **e**-runor (25, 29 och 36). 17 **i** är ej stunget. 18 **k** har förlorat hela hst i brottsprickan; av bst återstår största delen. På grund av skadan kan man icke med säkerhet avgöra, om runan har varit stungen. 20 **i** är ej stunget, ej heller 22 **k**. 23 **un** är binderuna (Ƿ). 24 **d** är tydligt stunget med en liten punkt, placerad mellan hst och bst (Ƿ); samma form har 54 **d**. 27 **p** är tydligt stunget med två punkter, placerade mellan hst och bistavarna (Ƿ). 30 **s** har formen Ƿ; samma form ha 33, 52 och 55 **s**. 31 **te** är binderuna. Av 39 **i** återstår endast ett kort stycke av hst nedtill; övriga delar av runan ha gått förlorade i det stora brottet. Av 40 **k** återstår bst; av hst skönjes ett svagt spår i brottets högra kant. Mellan hst och bst finnes en skåra; denna är av allt att döma naturlig. 41 **o** har ensidiga, snett upp åt höger riktade bistavar. 44 **æ** har dubbelsidig, snett upp åt höger gående bst. I 46 **s** fortsätter första leden ett stycke nedanför den andra ledens utgångspunkt (Ƿ); runan har dock ej stolsform. 53 **tun** är binderuna (Ƿ). 54 **d** är tydligt stunget. Nedanför punkten finnes en grund, ojämn fördjupning, som sannolikt är naturlig; den kan emellertid också vara en felhuggning. 59 **t** är tydligt; här har icke någon punkt huggits mellan hst och bst. 60 **a** har förlorat huvudstavens övre hälft i det stora brottet.

1–9 **arinbiorn** *Arinbiorn* föreligger även i L 1063 från Hudiksvall, gen. **arinbiarnar**. I senare källor synes fsv. *Arinbiorn* ej vara belagt men väl *Ærinbiorn*, *Ingeborg Erinbjörnsdotter* SRP 1449 (år 1379). *Ar(i)nbiorn* förekommer även på västnordiskt område. Angående de växlande formerna hos förleden, *Arin*, *Erin*, *Arn*, *Ern*, se v. Friesen: *Rökstenen* (1920) s. 138 och A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947) s. 65. *Arinbiorn* är relativt talrikt belagt i östdanska, framför allt halländska, källor (Knudsen o. Kristensen sp. 56).

19–26 **uitkūnder** kan ej återfinnas bland de medeltida namnen vare sig på östnordiskt eller västnordiskt område. En förled *Vit-* synes visserligen ingå i de enstaka **uitkars**, gen. U 258, och västnordiska *Vitgeirr* och antages vara samma ord som isl. *vitt* 'trolldomsmedel', men det förhåller sig troligen så, att **uitkūnder** är en skrivning för det från Norge kända namnet *Viðkunnr*, där ristaren avsett att återge ð med **th** liksom i 10–15 **gørthe** men uteglömt **h**. Namnet *Viðkunnr* har uppkommit och fortlevt inom arnungarnas släkt.

En diktad *V. Hákonar s.* förekommer i Orvar Odds saga (Lind). På östnordiskt område är namnet tidigare ej belagt.

50–54 **um stund**, fsv. *um stund* 'under någon tid', t. ex. *oc hawer iak warith om stund i idhro lande* (*Svenska medeltidens bibelarbeten* 1, 1848, s. 202). Montelius (*Förr och Nu* 1871 s. 115) översätter inskriftens slut »Och här skall jag till en tid (dvs. länge) stånda», vilket innebär att ristaren skall ha använt *um stund* litotetiskt.

För dateringen äro formerna **uitkunder** och **prester** hållpunkter. Svarabhaktivokalens bakre gräns brukar sättas till o. 1250 (v. Friesen i *Nordisk Kultur* 6 s. 234). Tidigare exempel finnas dock, t. ex. *Bofester* i ett diplom från Nydala, DS 164 (år 1216–1220), och på Sm 123, som på konsthistorisk grund dateras till 1100-talets senare hälft, läses **asmutær**. Det progressiva i-omljudet i förbindelsen *io*, som anses börja o. 1350 (E. Wessén: *Svensk språkhistoria* 1, 1945, § 32: 3), märkes ej i **arinbiorn**.

Från konsthistorisk synpunkt dateras funten av Margit Hofving (i J. Roosval: *Dopfuntar i Statens historiska museum*, 1917, s. 53) till 1200-talets sista fjärdedel, av R. Blomqvist (*Studier i Smålands romanska stenkunst*, 1929, s. 116) till samma århundrades andra hälft.

51. Forsheda kyrkogård.

Pl. 44.

Litteratur: N. G. Djurklou: *Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad* 1870 (ATA) s. 101, tr. i NSmMedd 8 (1926) s. 50, 10 (1932) s. 31; A Friberg: *Undersökningsprotokoll* den ¹⁶/₈ 1886 och den ⁴/₈ 1905 (NSmArk), skrivelse till Riksantikvarien den ²⁹/₄ 1887 (ATA); E. Ihrfors: *Smolandia sacra* (ATA) 2 s. 352; L. F. Läföler: *Brevkort till A. Friberg* den ⁶/₁₀ 1887 och den ⁴/₄ 1888 (NSmArk); S. Bugge: *Brev till A. Friberg* den ⁴/₄ 1888 (NSmArk); E. Brate: *Brev till A. Friberg* den ¹²/₈ 1894 (NSmArk); O. v. Friesen i NSmMedd 6 (1922) s. 47; E. Lönnberg: *Skrivelse till Riksantikvarien* 1936 (ATA).

Äldre avbildningar: Djurklou: teckning i o. a. hs pl. 15 och i ATA; Vistrand: teckning den ⁶/₈ 1880 (ATA och NSmArk); Friberg: teckningar den ¹⁶/₈ 1886 och den ⁸/₈ 1894, fotos den ⁴/₈ 1905 (NSmArk); Ihrfors: teckning i aa s. 352; O. v. Friesen: foto 1917 (NSmArk).

Runstenen, som nu står vid kyrkogårdsmurens sydöstra hörn på utsidan, anträffades enligt Friberg år 1866.

Djurklou har om fyndet meddelat: »När kyrkogården efter ombyggnaden utvidgades och planerades, skulle en trappgång göras till den nedanför belägna sockenstugan. De dermed sysselsatte arbetarne antråffade då på två fots djup invid den gamla kyrkomuren ett stenblock, och som detta visade sig fast och orubbligt för de stötar, hvilka tilldelades det med jernspetten, anmålde de för kyrkoherden Broberg att de här träffat på berg, och föreslogo att genombrytningen skulle på annat ställe företagas. Denne som af jordmånens beskaffenhet icke kunde finna sådant antagligt, lät dock fortsätta gräfningen, och följden blef att det förmenta berget närmare undersöktes och befanns vara en ovanligt storartad runsten, hvilken upptogs och restes i sydöstra kyrkomurshörnet och har en höjd af 10,5 fot ofvan jord samt en bredd af högst 3 fot ... Genom de afflagningar, som blifvit en beklaglig följd af de flitiga stötarne med jernspetten före stenens blottande har runskriften till det mesta blifvit förstörd. En lång tid efter dess upptagande, då den legat på kyrkogården har dock den tredubbla runraden varit öfverallt läslig, men redan vid stenens resning började stora skifvor att lossna, och detta har sedermera fortfarit. Runorna äro i allmänhet 5 tum höga utom i medlersta raden, der de småningom förminskas till endast 3 tums höjd ... Den afteckning af stenen, som här följer, torde derför icke kunna lemna ett klart begrepp om hvad runskriften ursprungligen innehållit; men efter hvad vid besöket uppgafs, skall för Professor Carl Säves räkning för 2 eller 3 år sedan runskriften aftecknats af en student från Upsala och genom en jemnförelse med denna, hvilken kanhända tagits innan stenens vittring bortslitit så många runor, torde kanske inskriften kunna redas.» Enligt Vistrand skall stenen ha påträffats vid rivningen av gamla kyrkan.

Stenen är 325 cm hög, 85 cm bred vid basen. Runorna äro 15 cm höga. På baksidan synas delar av en slinga utan runor. På grund av den omnämnda starka vittringen äro många runor svårt skadade och andra helt försvunna.

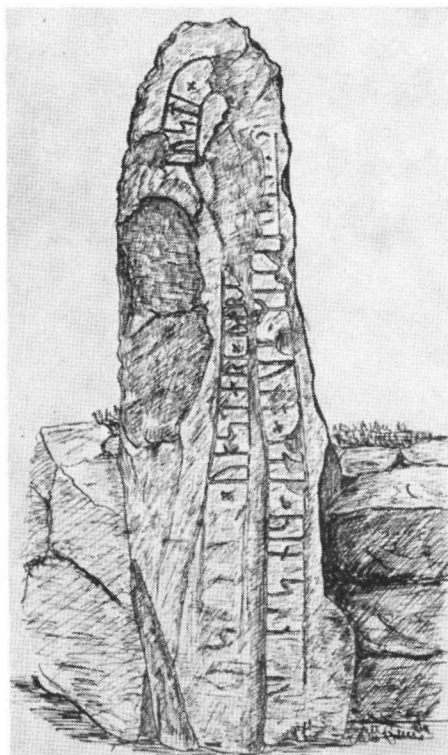

Fig. 26. Sm 51. Forsheda kyrkogård.
Efter teckning av Djurklou.

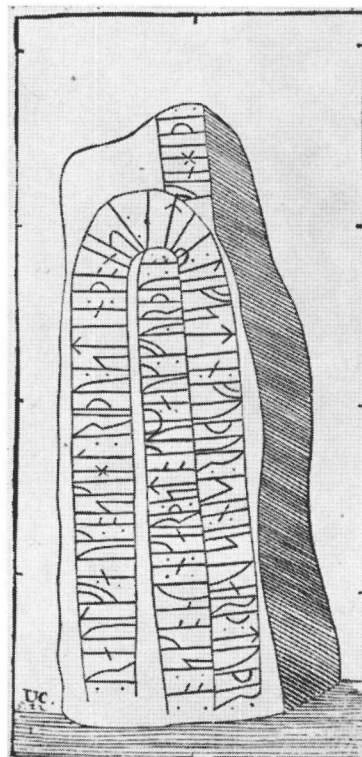

Fig. 27. Sm 52. Forsheda allmänning. Forsheda sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1029).

Inskrift:

tusti × r̄ . . . i . . . tin × eftir kuno × mak × sin × þ . . . - - - s × . . . × uistar - × uar - . . .
1 5 10 15 20 25 30 35 40

Tósti r(eist)i (s)tein eptir Gunna, mág sinn, . . . vestar(la)(?) var(ð) . . .

Toste reste stenen efter Gunne, sin frände, . . . västerut blev . . .

Till läsningen: Av 1 **t** äro hst och vänstra bst bevarade. Nr 6 och 7 äro sannolikt första och sista runorna i **rispi**. Av 6 synes en hst, det enda som är ifyllt med färg, men jag noterade även en kontur i stenen till höger, som liknar överdelen av en **r**-bst. Friberg har om runan 6 antecknat: »har möjligen varit **k**» och har på sina teckningar och sitt foto antytt den av mig iakttagna lilla båglinjen, på teckningen 1894 även något som liknar den nedre delen av en **r**-bst. Av runorna 8–10 synas de övre partierna. Båda bistavarna till 8 **t** äro synliga jämte en del av hst; av 10 **n** synes hst ända ned till bst, och denna kan också skönjas vid den nedre avgränsningen av en avsats på stenen. O. v. Friesen har av runorna 8–10 endast sett övre delen av huvudstavarna, Friberg har även sett bistavarna till 8 **t**. Av 13 **t** synas hst och en del av den vänstra bst. Så även Friberg; v. Friesen endast hst. Av 15 **r** synes tydligt större delen av hst. Bistavarna tycker jag mig också kunna skönja, fast svagare. Djurklou läser **r**, Friberg 1886 och v. Friesen ha antytt den vänstra bst, Friberg 1894 båda.

Runorna 16–19 äro **kuno**. Av **n** ser jag endast bst, av **o** antecknade jag som synligt en del av en hst och de snett uppåt riktade bistavarna till höger. Friberg 1886 och Vistrand ha sett hela **o**; v. Friesen har fyllt i bistavarna men intet av hst. 23 **s** har stolsform. Runan 26 har jag läst **þ**; Djurklou och Vistrand **s**, Friberg 1905 **þ** men med anteckningen »kan möjligen ha varit **r**», v. Friesen har ej fyllt i runan; man kan emellertid följa **þ**-bst ganska säkert, även dess nedre del, fastän fåran där är vidgad. Efter 26 kan intet läsas med någon

säkerhet i denna rad. Djurklou, Vistrand och Friberg ha som den sista runan antytt ett mer eller mindre fragmentariskt **r**. Det kan ej heller fastställas, vilka runor som gått före **30 s** i den mellersta uppåtgående raden. Till höger om den första raka staven där nere, runan 27, finnas fåror som kunna vara en **u-** eller **r-bst**. **32 i** är troligen ej stunget; där finnas flera fördjupningar, som alla kunna vara naturliga. Av runan 37 synes en hst. En skrovlig fåra synes till höger om hst. Den verkar ej huggen men kan utgöra spåren av en **l-bst** under dennas avflgrade botten. **31–37 uistar-** uppfattas naturligast som *vestarla*, i vilket **a** uteglömts. Det finns ej plats för någon runa mellan **37** och skiljetecknet. Runan **37** har lästs som **i** av Djurklou, Vistrand och Friberg. (Friberg har 1894 antytt några fåror till höger om huvudstavens topp.) v. Friesen har läst **l** och anmärker i *NSmMedd*. 6 s. 47: »Vid min undersökning tillsammans med ingenjör Algot Friberg den 5 aug. 1917 funno vi läsningen \times **uistarl** \times **uarþ** sannolikast. Dock kan möjligen också läsas \times **uistari** \times **uarþ** eller **uestari** \times **uarþ**.» Av runan 41 har jag liksom Djurklou och Vistrand endast sett huvudstavens topp, Friberg och v. Friesen ha även sett ett fragment av en bst, riktat snett nedåt. v. Friesen uppfattar runan som **þ**. På Fribergs teckningar och foto synes efter denna runa ytterligare ett fragment av en hst vid övre marglinjen. 1–5 **tusti** *Tósti*, kortnamn till *Þorsteinn*, är vanligt; se s. 63, U 232, A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 57, 248, 254. Det förekommer även på Sm 62 och den försvunna Sm 153. — 16–19 **kuno**, rsv. *Gunna*, är ack. av *Gunni*, som förekommer på Sm 39 och Sm 77. (Se den förstnämnda.) — *Vestarla*, vilket ovan antagits kunna vara det ord, som återgives med runorna 31–37 **uistar-**, är välkänt genom inskrifterna Sö 106, 137, 164, 173.

52. Forsheda allmanning. Forsheda sn.

Pl. 45.

Litteratur: B 1029, L 1251. J. Bureus: F a 5 s. 262, F a 6 s. 274, F a 10: 2 bl. 112 (hsr i KB); Ransakningarna 1669 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 28; J. Cochlæus och J. Peringskiöld: Vita Theodorici (1699) s. 404; O. Rudbeck: Monumenta Runica, F e 17 (hs i KB) s. 31; O. Verelius: Hervarar Saga (1672) s. 192; P. Dijkman: Historiske anmärkingar (1723) s. 127; O. Celsius: Svenska runstenar, F m 60: 1 (hs i KB) s. 263, 264, i Acta literaria et scientiarum Sveciæ (1730) s. 77; N. R. Brocman: Sagan om Ingvar Widtfarne (1762) s. 198; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 587; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden (1809) s. 43; J. H. Wallman: Topographica Smolandia (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 127; J. Adlerbeth: Archæologi (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; J. G. Liljegren: Samlingar MSC^t Runir (ATA), Runlära (1832) s. 99; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 150; J. Allvin: Beskrifning öfver Wästbo härad (1846) s. 118; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 50; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 103, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 31; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 353; G. Stephens: The Old-Northern Runic Monuments 3 (1884) s. 351; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk), skrivelser till Riksantikvarien den ²⁶/₁₀ och ¹⁸/₁₁ 1889 (ATA); O. v. Friesen i NSmMedd 1 (1907) s. 3, i Småländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 44, Runorna i Sverige (1915) s. 18, (1928) s. 51, i Nordisk kultur 6 (1933) s. 180; L. Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland 4 (1910–1913) s. 50; L. Jacobsen i Scandia 1932 s. 142; E. Lindquist: Skrivelse till Riksantikvarien den ¹³/₁₁ 1936 (ATA); E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien dec. 1936 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt 1692 i Peringskiölds Monumenta, Vita Theodorici och B 1029; Wallman: teckning aa s. 129; Allvin: teckning aa pl. 11 fig. 2; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 16 och i ATA; P. Vistrand: teckning den ⁵/₈ 1880 (ATA och NSmArk); Friberg: teckning 1883 (enl. annan uppgift 1886, NSmArk); Ihrfors: teckning i a s. 353; v. Friesen: foto 1902 (ATA), återgivet i NSmMedd 1 pl. 1, i Runorna i Sverige (1915) s. 18, (1928) s. 51.

Stenen står på Forsheda allmanning omkring 65 m S om landsvägen Värnamo–Halmstad vid en liten stig, som mitt emot lägenheten Furuhaga utgår från denna väg. Den är rest på en grusås, som kallas Rulleberg och vilken nu till största delen är utplånad genom grustäkt. Platsen ligger ca 2 km V om Forsheda kyrka.

I Bureus' handskrift F a 6, där denna runsten första gången omnämnes, anges dess plats vara »I Gestebecks bro» och efter läsningen är antecknat »mon denna vara den som står på försätra hedh i Wesbo»; i F a 5: »Förestad i Wäsbo. Wid Gästebäcks Bro.» — I *Ransakningarna* 1669 läses: »Än wästan om [Forsheda], står på en backa en resesteen på then ene sijdan alt öfwer med Rune bookstäfwer, och therhoos är en stoor Cumel»;

i *Ransakningarna* 1690: »Eliäst på Landz vägen emillan Forssheedagz och Bredarydz kyrckior, äre uppreste twänne Runsteener, medh gammal skrift, den Ene widh goossbäck och den andre widh Långe Spångh [Sm 48]. Lecturam och uthtydningen, på den Eene som stäär fram widh heeden och i Sanden wästan Forssheeda Brodh, haar långt för dätta, thet lofliga Antiquitets Collegium i Ubsala ... dess föruthan på Liungheeden, mitt för Forssheeda By nordan för åden äre åthskelige jordahögar, af muldh och Sandh, med Liungh öffwer wäxte. — Desslijkess och så widh Byn fänestadh finness sådana högar, med åthskelige steenar ther omkringh upprättade, och een Böreke Lundh wästan Sunnan widh Byn, then thee hafwa spardt ohuggen ifrån urminnes tijder.» Fänestad är Forshedas närmaste grannby i N.

Hos Peringskiöld läses: »Wid Landzwägen öfwer Gästebäckes bro, belägen på Förestada Heed, ett stycke från Forsheda Kyrkia i Wässbo Härad, står en fullritader Runesten, som för 60 eller 80 åhr sedan är uthur marken upgrafwen, och omsider A° 1692 af Collegii Antiquitatum uthskickade Rijtare Mons. Ulf Christophersson troligen aftagen til sitt rätta anseende och öfverskrift.»

Enligt Ennes (*F m 61*) har stenen sin plats »på en bergshöjd kallad Rulleberg, 20 steg i söder från Landsvägen, mot Bredaryd. Är oskadad, men kullfallen genom hämtning af vägfyllning.» — J. E. Lagergren (*M 104: 14*) korrigerar Ennes och säger, att den står 60 alnar, dvs. drygt 35 m S om landsvägen, vilket ej heller stämmer med de nutida förhållandena. Stenen kan ha flyttats, då den rests upp efter att ha legat kullfallen. Vägens sträckning kan ha ändrats. — Wallman säger, att stenen hade legat kullfallen »men blifvit gm. Prosten Sellmans försorg upprest.»

Trakten är mycket rik på fornlämningar. »En Ätthög bredvid» har Ennes antecknat. — Jakob Adlerbeth berättar om traktens fornlämningar: »Fennestads Lund. På ömse sidor om vägen åt Forsheda, inom byns gårde, är en sträcka af 40 björkoms-kuggade ätthögar, emellan hvilka en enda bautasten är rest. Tre högar ega 42 till 46 fots diameter, hvaremot de öfriga endast hafva hälften af denna storlek. Den helgade lunden är dock icke denna, utan en annan väster om vägen, på en jemn plan, men der finnas för närvarande inga stenbildningar, som kunna utmärka en offerplats. Deremot synes, 60 alnar i öster från högarne ett större greftrör, i hvars midt är rest en 6½ fot hög bautasten. Lika långt från röret, äfven i öster, ligga 6 låga ättekullar, och 90 alnar ännu vidare åt öster, på en större höjd, 12 sådana af smärre slag ... 1/8 mil från Forsheda västerut, står en reslig och vacker Runsten (Bautil 1029). Lifstens hög skall äfven hafva funnits bredvid, men är nu förstörd.»

Det framgår av de citerade beskrivningarna, att stenen från början har varit rest vid en bro, en tid legat i bron, sedermera rests men upprepade gånger fallit. Vi få en tydlig föreställning om den rikedom på fornlämningar, gravhögar, bautastentar och stensättningar, som finns i den omgivande trakten, och en upplysning om en »helig» lund, där man ej fällde några träd.

Stenen har skadats vid toppen genom att den upprepade gånger fallit, dels obetydligt i högra hörnet, dels i vänstra hörnet, där övre delen av runorna 23–27 **ponsi** stötts av. Denna skada har skett någon gång mellan åren 1887 och 1894. Det förstnämnda året rapporterade A. Friberg till Riksantikvarien, att den särdeles väl behållna runstenen »hotades med fall, enär ett flitigt använt grustag går ända fram till stenen och redan blottat dess hela framsida». År 1889 hade den fallit men blifvit uppsatt igen. Därvid kan det nämnda stycket ha slagits av. Skadan konstaterades av Friberg 1894.

Stenen är 2 m hög, 70 cm bred vid basen. Runorna äro upp till 16 cm höga. De äro tydliga och välhuggna.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 1029):

: rhulf : auk : oskihl : riþu : stin : þo[nsi] : etir : lifstin : fupur : sin : es : uarp : tuþr : | : o :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
skonu : ñ : karp : stokum : auk : furþu : o : | : finhiþi [:]
 60 65 70 75 80 85

*Hrólfr ok Áskell reistu stein þenna eptir *Lifstein, foður sinn, es varð dauðr á *Skáney í *Garðstangum, ok foðru á Finnheiði.*

Rolf och Eskil reste denna sten efter Livsten, sin fader, som blev död i Skåne vid Gårdstånga, och förde (honom) till Finnveden.

Till läsningen: På 23 **p** har toppen gått förlorad; av 24 **o** finnes den nedre bst och huvudstavens nedre hälft kvar, av runorna 25–27 endast huvudstavarnas nedre del. — Den enda av inskriftens runor, om vilken någon tvekan kan råda, är 63 **n**. Jag läser **n**; bst fullt tydlig. Möjlighet finns att läsa **h**. En från höger snett ned mot vänster löpande fåra finns nämligen, som emellertid till vänster om hst ej är lika tydlig som till höger. Denna runa läses **n** av Christofferson och Vistrand på hans teckning i NSmArk. På Vistrands teckning i ATA, vilken bär samma datum, står däremot **a**. Djurklou och Friberg läsa **i**. v. Friesen läser också **i** i *NSm Medd.* 1 och i *Runorna i Sverige*. Han anmärker på det förstnämnda stället: »Här ser snarast ut att stå **h**, men bistavarna äro svaga, särskildt den snedt nedåt vänster löpande.» Att v. Friesen tvekat, när det gällt att fastställa läsningen, framgår av det fotografi, som illustrerar de nämnda framställningarna. Där är nämligen utom huvudstaven en **n**-bst och högra delen av den andra **h**-bst markerade med krita. I *Småländska hembygdsböcker* läses **h**.

s-runorna ha stolsform, som även förekommer på den andra stenen i Forsheda, Sm 51, och är vanlig i Danmark med Skåne. 73 **m**, som enligt v. Friesen är Φ , är utan tvekan av vanlig typ Ψ . Bistavarnas toppar böja svagt inåt, men skillnaden mellan denna runa och ett **m** av den äldre typen är tydlig (se foto av stenen utan imålning pl. 45). Hos Bureus finnas två läsningar av denna inskrift, dels en kortare, som förekommer både i *F a 6* och *F a 5*: **unulf : auk : oskial : rispu : stin : þonsi : iftir : lifstin : fuþur : sin : harþa : kuþ : opin** : [o skrivet \mathfrak{h}], och i *F a 5* översättes: »VnVlfus et OsGialus erexerunt saxum hoc in memoriam Lifstini patris sui O Durum deum Othinum», dels en längre, som endast förekommer i *F a 5*: **unulf : auk : oskial : rispu : sten : þonsi : etir lifstin : fuþur : sin : es : uarþ : tauþr : o : skonu : h : uarþ : stoum : auk : fyrþr : o : finhiþi** : »VnVlfus et OsCelus erexerunt saxum hoc in m. Lifstini patris sui. Js est mortuus in Scania et fiebat mutus et transvectus in Fin Hidiám.» Den första av dessa läsningar synes härröra från en undersökning, då stenen legat kullfallen och inskriften delvis varit osynlig.

De båda läsningarna citeras och kommenteras av 1600- och 1700-talets antikvariska forskare. *Bautil* har följande text: **raulf : auk : oskihl : ripu : stin : þonsi : etir : lifstin : fuþur : sin : is uarþ : tuþr : o : skonu : n : karþ : stokum : auk : fyrþu : o : finhiþi** : Peringskiöld citerar denna läsning och översätter (*Monumenta* 8): »Rolf och Äskill upreeste thenna steen efter sin fader Lifsten, som wart döder i Skånö, på Stokum gård, och fördes till Finnheden.» I fråga om tolkningen innebär Peringskiölds »på Stokum gård» ett framsteg, jämfört med »fiebat mutus» hos Bureus, men Peringskiöld har ej insett, att **karþ : stokum** avser Gårdstånga. Det gör ej heller Dijkman, som dessutom blandar in *HARDA GUD OTHIN* i den längre läsningen. O. Celsius opponerar (*Acta literaria* 1730 s. 77) mot dem, som ännu räkna med den kortare Bureusläsningens »hårda gud Oden» och skriver med hänvisning till Peringskiöld: »Ubi de Odino ne $\gamma\varrho\upsilon$ quidem habetur. Tamen exteri a mutila, quam nacti sunt, inscriptione decepti, crediderunt in hoc lapide legi Odinum. Magis autem mirum est, post emissas in lucem Peringskiöldianas lucubrationes, Dikmannum priori & corruptæ lectioni adhuc inhæsisse.»

N. R. Brocman (*Sagan om Ingvar Widtfarne*, 1762, s. 198), som åberopar *Bautil* men har en på ett par punkter avvikande läsning, översätter: »Rolf och Eskel ritade denne Sten efter Lifsten sin Fader. Han wardt död i Skåne på Gårdstånga, och begrafwen i Finwed.» Han har alltså identifierat inskriftens **karþ : stokum** med Gårdstånga. Brocman tillägger: »Om Olof, Harald Kesjas Sons Nederlag wid Gårdstånga År 1137, är i 3:dje Fl. p. 133, 134. redan något anfördt; och kan i Anseende til Runornas skapnad denne Sten icke wara mycket äldre.» I marginalen till ett exemplar av sin bok (*F m 3* i KB) har han antecknat: »NB si *Stangapelle Stangabæle* wore *gard stonga* cf Chr. Mess. p. 55.» Det är *Cod. Holm. B 17:s stangapelle*, som Brocman observerat och velat identifiera med Gårdstånga.

I inskriften förekomma många avvikelser från normal ortografi: 1–5 **rhulf** utan nominativ-**r** och med stavningen **rh**, 9–14 **oskihl** med **hl**, 15–18 **ripu** för **rispu**, 28–31 **etir** för **eftir**, 63 **n** för **i**; 67 **p** i **garþ : stokum** har uteglömts från början och sedan inpassats mellan **r** och **s**; 62 **u** i **skonu** är vändruna. **rhulf** utan **r** bör

ej bedömas utan hänsyn till andra uteglömda runor i inskriften och kan ej tagas som bevis för ett uttal utan *r* (jfr s. 96). Stavningen **rh** i början av samma ord kan bero på samma värdslöshet som förorsakat andra oregelbundenheter i inskriften, men denna vacklan i stavningen kan även sammanhålla med *h*:s försvinnande i uttalet i denna ställning. Jfr **rhupilfar** U 824, **rhuulfr** DR 190, **rhafnuka** DR 26, **ruhalts** DR 248. I vårt material fattas **h** i de flesta fall: **rmunt** Sm 1, **rumar** Sm 7, **rymik** Sm 13, **rostein** Sm 16, **rufra** Sm 93 men står kvar i **hrupa** Sm 101. **hl** i 9–14 **oskihl** är sannolikt en omvänd skrivning sammanhängande med det gamla uttalet *hl* i uddljud, där *h* tidigt försvunnit, jfr i detta sammanhang **lhifuntr** Ög 34, som är en företeelse av samma slag som de anförda **rh**-stavningarna ovan. I inskriftens avslutning *forðu á Finnheiði* förekommer allitteration. Att objektet till *forðu*, *hann*, fattas kan bero på metrisk hänsyn.

Namnet *Hrólfr* förekommer sannolikt även på Sm 93, **rufra**, och möjligen också på Sm 53 **ru-f-**, och dess förekomst i Småland betygas även av *Rolfstorp* DS 2240 (år 1320) Rolstorp i Svenarums sn, Västra hd. Ett Rolstorp finns även i Tännö sn, Östbo hd. Rolf hör ej till de vanliga namnen i svenska runinskrifter och senare urkunder. I Danmark är det vanligare, liksom på västnordiskt område. — *Askell* är ett ganska vanligt namn i fsv. I de här behandlade inskrifterna märkas **oskil** Sm 64 och det besläktade **iskil** Sm 124. I Danmark är *Eskil* och i Norge *Askell* allmänt (mindre vanligt på Island). — 32–38 **lifstin** i denna inskrift är det enda exemplet på fsv. *Lifstenn* utanför Uppland och Södermanland. Det saknas helt i Norge och på Island (se E. Wessén: *Nordiska namnstudier*, 1927, s. 98 och U 173) och förekommer ej heller i Danmark.

Inskriften ger oss även tre geografiska namn, 58–62 **skonu**, rsv. *Skano* Skåne, 64–73 **karþ:stokum**, rsv. *Garðstangum*, Gårdstånga, i våra dagar socken i Frosta härad ungefär en mil NÖ om Lund, och 83–89 **finhiþi**, rsv. *Finnheiði* (dat.), Finnveden, det småländska folklandet, vars namn även förekommer på Sm 35 dat. **f-n:iþ-**, och U 130 dat. **finaiþi**. Se angående detta namn s. 110 ovan. — 39–43 **fupur** återger en med fvn. *forður* överensstämmande form. **fupur** läses också på Vg 108, U 341, **fupor** U 234, **foþur** på U 32, 34, 492, 525, 629, 644, 654, 661, 912, 990, 992, Sö 115, Ög 142, DR 400, 402 (Bornholm), **faupur** Sö 382, U 1142, DR 338 (Skåne). Exempler äro så talrika, att de kunna tagas som bevis för att en dylik form med *u*-omljud vokal funnits även på östnordiskt område. Bland äldre litteratur i denna fråga märkes: A. Kock i *ANF* 10 (1894) s. 335, *Svensk ljudhistoria* 1 (1906) s. 407, 3 (1920) s. 145, 177, J. Brøndum-Nielsen: *Gammel-dansk Grammatik* 1 (1928) s. 133 f, L. Jacobsen och E. Moltke: *Danmarks Runeindskrifter* (1942) sp. 873, E. Wessén och S. B. F. Jansson: *Upplands runinskrifter* 1 (1940–1943) s. 45, 2 (1943–1946) s. 302.

Inskriften berättar alltså om två män från Forsheda, vilkas fader stupat vid Gårdstånga, varefter de fört hans stoft hem till Finnheden. **uarþ: tuþr** *varð dauðr* är i de allra flesta fall en beteckning för våldsam död i strid eller på vikingatåg, 'stupade, omkom' (se senast L. Jacobsen och E. Moltke: *Danmarks Runeindskrifter*, 1942, sp. 921).

v. Friesen har (*NSmMedd* 1, 1907, s. 7) sökt foga in denna inskrift i ett känt historiskt sammanhang, nämligen Knut den stores krig mot Anund Jakob och Olav den helige, vilket fördes i Skåne 1025 eller 1026 och där de förnämsta drabbningarna utkämpades i Helgeåns mynning samt enligt Saxo »*apud Stangam montem*».¹ Den förstnämnda av dessa strider, ett sjöslag, är väl bestyrkt genom samtida källor, skaldeverser och anglosaxiska krönikor. Att Saxo återger en riktig tradition, när han talar om strider till lands, får ett visst stöd av den anglosaxiska krönikans uppgifter, att svenskarna även kommo med landtrupper. (*Two of the Saxon Chronicles* edited by Ch. Plummer och J. Earle 1, 1892, s. 157.) v. Friesen jämför Saxos uppgift med några notiser i *Cod. Holm. B 17* (tryckt i *Scriptores rer. svec.* 1, 1818), där det berättas, hur Emund (menas Anund) besegras och dödas *in ponte quodam Skanie, qui Stangapelle dicitur* (aa s. 4). Därmed avses enligt v. Friesen samma strid, och Saxos *stangam montem* är en felskrivning för *stangam pontem*. *Stangam montem* har eljest sedan långt tillbaka identifierats med Stangebjer i Vinslövs sn, alltså en plats i närheten av Helgeå och cirka 3 mil från den plats, där sjöstriden stod. v. Friesen anser det emellertid orimligt, att Knuts trupper,

¹ Se om detta krig L. Weibull i *Historisk Tidskrift för Skåneland* 4 (1910–1913) s. 40, O. Moberg: *Olav Haraldsson, Knut den store och Sverige* (1941) s. 154 f.

vilka närmast kommo från Själland, skulle ha vågat sig så långt österut som till Vinslöv, ty där skulle de ha riskerat att få Helgeåtrupperna i ryggen. Platsen för fältslaget bör ha legat närmare den västra kusten än den östra. Gårdstånga var en i strategiskt avseende viktig punkt. v. Friesen lägger stor vikt vid lokaluppgiften i *Cod. Holm. B 17: in ponte stangapelle* och antager, att *pelle* är *pæle* 'pålverk, palissad, förskansning' och *Stangapelle ponte* alltså är 'bron vid Stånga skans'. *Garð-* i Gårdstånga betyder å andra sidan också förskansning, och innebörden av namnet Gårdstånga är alltså 'Stånga vid förskansningen'. »*Stanga pæle* är den medeltida benämningen på Vikingatidens *Stangagarðr.»

v. Friesens utredning med dess djärva konstruktion *stangapelle* = *stangapæle* = *stangagarðr* = Gårdstånga — som även föresvävat Brocman — har utsatts för berättigad kritik av L. Weibull och Lis Jacobsen, vilka också framhåvt det ringa värdet av den källa där det egendomliga *stangapelle* förekommer.

Inskriften härrör från något av 1000-talets tidigare decennier och är alltså samtidig med de tre nordiska konungarnas krig. Under detta kan det ha stått ett slag vid Gårdstånga, i vilket Livsten från Forsheda har stupat, men källorna ha ej något att berätta om en strid på denna plats.

53. Brödrahalla. Ölmestads by. Reftele sn.

Pl. 46.

Litteratur: Ransakningarna 1690; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 576; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 140; J. Elmgren: Relation den 1/9 1791 i J. Elers' Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; J. Adlerbeth: Archæologi (ATA), anteckningar (ATA); B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 162; J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 135; N. H. Sjöborg: Svenska fornlemningar, granskade och aftecknade under resor sommaren 1832, F m 21 (hs i KB); J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 3 ark 43; F. Ling: Relation i P. Wieselgrens Samlingar till Ny Smålands beskrifning (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 132; J. Allvin: Beskrifning öfver Västbo härad (1846) s. 96; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 85, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 24; J. A. Lagergren: Skrivelse till Riksantikvarien den 17/7 1876 (ATA); F. J. E. Eneström: Skrivelse till Riksantikvarien den 4/4 och den 26/4 1906 (ATA); J. Rosengren m. fl.: Ny Smålands beskrifning, Västbo (1914) s. 625; O. v. Friesen i Svenska landsmålen, Ny ser. A, 1911 s. 606, jfr NSmMedd 10 (1932) s. 25 not 1; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk).

Äldre avbildning: v. Friesen: foto i aa 1911 s. 609.

I byn Ölmestad i Reftele socken har Västbo härads tingsställe fordom legat på en plats, som nu kallas Brödrahalla. Denna är belägen på en gruskulle av ett par hundra meters genomskärning N om Halmstad-Nässjö järnväg och Ö om den väg, som från gamla landsvägen leder upp till Tomestadtorp. Brödrahalla har ursprungligen varit namnet på två stenar, som en gång varit resta på kullen. En av dem är försedd med runinskrift. Runstenen står numera 7 m Ö om den nämnda vägen till Tomestadtorp, 30 m N om järnvägslinjen. Något längre österut står ett annat stenblock av ungefär samma form men utan runor, vilket också hittats i grusåsen, samt ytterligare en rest sten.

I äldre litteratur äro stenarna ofta omnämnda utan att runinskriften har noterats. Däremot finns tidigt en sägen om två kämpande bröder knuten till stenarna. I kyrkoherde Johannes Svenonis Flacherus' relation om Refteles och Anderstorps fornlämningar den 28/8 1690 i *Ransakningarna* är Brödrahalla det enda fornminne i pastoratet, som uppmärksammas: »Men inthet funnet notabelt att upföra, annadt än dhet som i gamla Jordebreeff tillförrne finnes vara upfordt om Brödrehalla widh dhen gamla Tingstadhen Ömstadh; hwarest stää 2. stoorä stennar, men dhen Ene är nu afslagen. Och säges 2ne: brödher hafwa, owethandes mötz åth och slaget hwar andra ihiell.» — Enligt Rogberg och Ruda (1770) äro båda stenarna runristade: »Wid Gästgifwaregården Ölmestad äro 2:ne runstenar, men runorne så utnötte at de ej kunna utredas.» Denna uppfattning delas av Forsander.

Hos Wallman läses: »Den ena af dessa stenar är af en regelbunden rektangelformig figur och ännu väl behållen, den andra sönderslagen, och alenast ett litet stycke af den nedre delen ännu i jorden quarstående.

Ingen dera af dessa båda stenar visade minsta spår af runor el^f annan ristning, och i anseende till stenarnes ojämna yta är det föga troligt att någon sådan der funnits.» Wallman har iakttagit en hållkista i stenarnas närhet.

Mellan Wallmans besök på 1820-talet och Allvins 20 år senare har man hämtat grus i sandåsen till kyrkobygget 1837, varigenom monumentet blivit ännu mera förstört. Den ena av stenarna, berättar Allvin (1846), »är för några år sedan nedfallen i en sandgrop och sönderslagen. Den andre är knappast synlig, emedan han spruckit diagonaliter, och den sålunda frånspruckne trekanten nedfallit på jorden.» Senare har förstörelsen fortsatt genom ytterligare grustäkt, som blev synnerligen omfattande i samband med byggandet av Halmstad-Nässjö järnväg på 1870-talet. Djurklou (1870) liksom andra sagesmän, lämnar uppgifter om gravar i närheten. Han säger, att »man vid grustägt påträffat lemningar efter träkistor inneslutande människoben. Ofvanföre grusgropen syntes lemningar efter en hållkista 13 fot lång och 3 à 3,5 fot bred med gafvelhällen i nordost och 4 hållar i hvardera långsidan, som dessutom egt snedställd porthäll. Emellan torpstugan och ladugården stodo 2 stenar 2,5 fot höga, men af några stenkretsar syntes nu inga spår».

Den som har äran av att runorna åter kommit i dagen och gjorts tillgängliga för undersökning är den genom andra liknande insatser kände konduktören F. J. E. Eneström, som år 1906 började söka på det av sägnen utpekade stället. Då levde ännu folk i trakten, som mindes stenarna. Han grävde med hjälp av åtta man och fann runstenen mer än en meter djupt nere under botten på det gamla grustaget. Stenen hade blivit spräckt i riktning nedifrån-uppåt. Ett annat stenblock hittades, men utan runor. Eneströms fortsatta sökande efter flera runristade stenar på samma plats lände ej till något resultat. Runstenen ställdes i det gamla grustaget vid foten av kullen 4 m N om järnvägen och 25 m Ö om den nämnda byvägen. Senare har den flyttats närmare vägen och placerats på en sockel. Stenen är 120 cm hög, 165 cm bred. Runorna äro 19 cm höga. Inskriften är ristad på framsidan och på överkanten.

Inskrift:

ru - f - . . . i + stin + þana + eftir + s . . . auk is - - - suni sina + tua | . . . - + silu þ . . .

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Hrólfr(?) (reist)i stein þenna eftir ... ok ... syni sína tvá ... sálu þ(eirra).

Rolf(?) reste denna sten efter ... och ... sina två söner ... deras själ.

Till läsningen: Inskriften är starkt skadad genom vittring, och läsningen av runorna följaktligen svår att fastställa på en del avsnitt. Runan 2 är **u**; man ser fragment av en hst jämte bistavens övre del och en bit av den nedre. Av runan 3 synes nedre delen av en hst, inga bistavar. Av runan 5 synes övre delen av en hst; nedanför denna är ytan starkt vittrad. Tidigare har jag tyckt mig se vänstra bst till ett **r**, men vid förnyad granskning ter sig denna fåra osäker (ej ifyllt). Här kan ha stått **rulfr**. Något skiljetecken kan ej upptäckas efter runan 5. Spåren av det **r**, vilket v. Friesen sett därefter, äro synnerligen osäkra, men hans iakttagelse, som gjordes 1906, då den sönderfallande och ömtåliga stenytan var bättre bevarad än nu, kan vara riktig. Det ord, som börjar med detta mycket osäkra **r** och slutar med 6 **i**, kan ej ha varit **rispi**, då där ej är plats för mer än två runor, så spatiöst som ristningen är utförd. Någon runa är uteglömd, där kan ha stått **ripi**, mindre sannolikt **riti rétti**, som är sällsynt i Småland och endast förekommer en gång, i den försvunna Sm 148. Mellan 21-23 **auk** och 29-32 **sun**i är stenen starkt vittrad. Flagringen har gjort, att de spår av runor, som finnas, nu te sig som ytterligt grunda, flacka fördjupningar. Av den hst, som representerar första runan i ordet, ett **i(?)**, kan man med fingret följa starkt vidgade spår. Därefter följer övre delen av ett **s**, mycket svagt, och ännu osäkrare spår, som likna övre delen av ett **k** (ej ifyllt) samt två vertikala stavar, också i det närmaste utplånade. Av 39 **a** är halva hst kvar jämte bst; den nedre delen är avslagen. Före 41-44 **silu** på översidan synes ett stavfragment och en bit av ett skiljetecken. Runan 42 förefaller ej vara stungen. Fördjupningar finnas på två ställen på hst, båda kunna vara naturliga. v. Friesen läser **e**. Av 45 **þ** är huvudstavens nedre del ganska säker, och bst kan också följas, i synnerhet dess början och slut. Det **i**, som enligt v. Friesen följt därefter, är mycket osäkert. — v. Friesens läsning lyder i sin helhet: [? ...] **ruifr + r[isp]i + stin + þana + eftir + s[uin?] auk [iskil] suni · sina × tua | [hialpi + ku]þ + selu [+] þi[ra]**.

Vilket namn som inlett inskriften, kan ej fastställas. Där kan ha stått **rulfr** *Hrólfr*. Se ang. detta namn Sm 52. v. Friesen föreslår i första hand [**bu**]r**lifr** — före l **r** kan det ha funnits några runor — men då runan 2 sannolikt är **u**, förefaller detta förslag ej troligt.

Sägnen om de båda kämpande bröderna, som är knuten till Brödrahallamonumentet, synes vara refererad första gången av Olaus Magnus i *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) Lib 1 Cap. 31 och lyder, i Michaeligilletts översättning I (1919) s. 69: »I södra delen af Göta rike finnas tvenne öfver ett brödrapar resta minnesstenar, af hög ålder och ännu i dag mycket omtalade: dessa bröder hade nämligen, då de ännu knappt lämnat ungdomsåren, fått sig af spåmän förutsagdt, att de skulle komma att dräpa hvarandra. Fasande för ett sådant olycksöde och för att undvika dess uppfyllelse beslöto de att ständigt lefva i främmande land och styrde kosan åt skilda håll till aflägsna delar af jorden. Men när ålderdomen inställde sig och krafterna aftogo, återvände de till sitt fädernesland, menande hvar för sig, att efter förloppet af en så lång tid den andre brodern vore död och den ödesdigra spådomen således utan verkan. Men utgången blef en annan, och ödet skapade sig en utväg. Ty när de båda gamla männen utan att känna hvarandra sammanträffat några mil från staden Jönköping, där de, efter att ha hälsat hvarandra, för en stund slogo sig ned för att hvila ut i en tallunge vid stora landsvägen, kommo deras hundar i slagsmål och därpå de själfva i ordväxling, hvarpå de råkade i handgemäng och tillfogade hvarandra sår, af hvilka de dogo, sedan de dock under döds-kampen igenkänd hvarandra. Så förtäljer sagan enligt de gamle, utan att man dock vill gå i god för den. Omkring nämnda plats ses stora högar af otaliga stenar, sammanförda af förbifarande folk, som utan vidare omständigheter kastat dit dem. Det är nämligen en plägsed hos detta folk, att resande som passera förbi märkliga ställen, där under och järtecken inträffat, kasta en hop stenar dit, detta till äfventyrs af det skäl, att man under en from förevändning vill hålla de steniga vägarna rena och fria, eller ock af någon annan hederlig anledning.» I Elmgrens relation (1791) läses: »No 3 Brödrehalla. Detta ställe, som fordom kallades Brödrestena, har lämnat följande tradition: at twänne bröder där mötts under en jagt, utan att känna hvarandra genom någon upkommen osämja i enwig mördat hvarandra: på stället stå ännu twänne upresta stenar mäst fyrkantiga, I bössehåll dem emellan den ena stående, den andra til hälften stående — andre stycket ligger straxt utmed utan inscriptioner och annan ritning, hvilka kallas Brödrahalla. Sannolikheten af denna tradition fann jag år 1776 under den tid jag bebodde Regiments Pastors Bostället wid Kongel. Smålands Cavallerie Öllmestad Kronogh och Allmogen af Kållersta Församling anställde wägbroning och någon, för at finna tjenligt grus, hade grafwit när intil, och så till sägandes midt emellan dessa stenar träffade twänne Scheleta, liggande bredewid hvarandra, af hwilka man tydeligen kunde se, at den ene, som låg på södra sidan warit äldre och något kortare till wäxten, som man kunde döma af twänne förmurknade tänder; den andra på norra sidan och närmast intill stenarna något längre och yngre, som man kunde döma deraf, att alla tänderna woro friska och färdiga, ehuruwäl de förmodligen legat lika lång tid uti jorden. Samma Scheleta blefwo straxt på sit förra ställe nedgrafne. På samma ställe har fordom warit Ting-Plats.»

Vice pastor F. Ling i Reftele, som lämnat Wieselgren material till dennes Smålandsbeskrivning, har meddelat: »Vid torpet Brödrahalla under Ölmestad jemte stora vägen fanns 1837 ett ovanligt stort, groft och långt Benrangel ... en murad graf 1½ aln bred, nära 5 alnar lång vid Torp, Brödrahalla, 50 aln nära Landsvägen har funnits. Vid samma torp utmed landsvägen hafva 2ne stora stenar varit uppreste, men äro nu nedfallne, runor säges varit skrifne på den ene. Dessa stenar hafva varit uppreste till Minne efter 2ne bröder, som der dödat hvarandra, och hvilket var dem spått ifrån deras barndom. Helt unga skiljdes de ifrån hvarandra, men efter många års förlopp träffades de på detta fäderneställe och ej kände hvarandra och kommo i handgemängd, som slutades med bådads död. Wid Brödrahalla har äfwen varit Tingsställe.»

Slutligen må citeras, vad Allvin meddelar: »Folksägen förmäler, att tvenne bröder här hållit envige och båda i striden omkommit, till hvilken händelses hugkomst stenarne säges vara reste. För omkring 20 år sedan uppgrofvos menniskoben i den sandgrop uti hvilken stenen nedfallit.»

I en not tillägges: »Sagan förmäler, att som en följd af en spådom, det bröderne skulle blifva hvarandras banemän, de företogo sig att bo i långt afskilda länder, men att ödet icke dess mindre förde dem här tillsammans. Deras förut stöfvande hundar träffas först och börja striden; drängarne löpa till för att emellan hun-

darne återställa freden, men råka sjelfve i slagsmål, hvilket slutligen öfvergick till de för hvarandra okände bröderne och slutar med bådads fall. Menniskoben hafva derunder hittats.»

Sägnet om de båda kämpande bröderna, som ovetande om sin släktskap dräpa varandra, varigenom ödets dom går i fullbordan, har hållit sig levande i bygden och haft stöd i ortnamnet Brödrahalla och den offerkast, som tidigare funnits på platsen. v. Friesen menar (*Svenska landsmålen* 1911 s. 611) att sägnet, runinskriften och ortnamnet tillsammans ge oss en skildring ur verkligheten på 1000-talet: de båda bröder, över vilka stenen är rest, äro desamma, som sägnet berättar om. C. W. v. Sydow har (*Nordisk Kultur* 9, 1931, s. 138) anslutit sig till v. Friesens uppfattning. »Då inskriften på den ena stenen verkligen säger, att den rests till minne av två bröder, så är det stor sannolikhet för att sägnet verkligen är en minnessägen, även om den i någon mån av fantasien utsmyckats.» Det är väl tänkbart, men långt ifrån säkert, att det förhåller sig så. Man kan på ett par punkter konstatera bristande överensstämmelse mellan sägnet och verkligheten. Platsen för den tragiska händelsen skall enligt Olaus Magnus ha legat några mil från Jönköping, »aliquot stadiis ab oppido Ionacopensi», medan det i själva verket är 99 km på nutida landsvägar. De båda bröderna skola dessutom ha varit gamla och orkeslösa, när de dräpa varandra, vilket går dåligt ihop med stenens inskrift, som berättar, att det är deras fader, som låtit rista runorna. Man får dock ej kräva alltför stor noggrannhet i fråga om detaljer i den genom århundraden traderade sägnet. Av en viss vikt för frågans bedömande vid sidan av de påpekade omständigheterna, är att det icke förhåller sig så, som v. Friesen säger, att Reftele är den enda plats i Småland, där denna sägen berättas. Den finns på många andra håll både i och utanför Småland. Ovan s. 97 har anförts en liknande sägen, knuten till Sm 30 Trolleslöv i Berga sn, Sunnerbo hd, om två bröder, av vilka den ene dräper den andre. I *Ransakningarna* 1667 berättas den med trogen överensstämmelse i fråga om detaljer om bautastenar vid Russnäs i Höreda sn, och samma stenar med den till dem knutna sägnet syftar J. J. Lagergren på, när han i *Rättelser och tillägg* 2 s. 162 och andra handskrifter talar om stenar mellan Eksjö och Bränsmåla gästgivaregård i Höreda. I den version av sägnet, som berättas vid Russnäs, ha namn från inskriften på Sm 93 flutit in. Avståndet mellan Nömme och Russnäs är 4 km.

J. H. Wallman har hört samma sägen i Holkaryd i Vrigstads sn och tror sig där ha funnit de av Olaus Magnus nämnda stenarna (*Topographica Smolandiae* s. 197). A. Friberg har i sina samlingar även gjort följande anteckning: »En dylik sägen finnes om 2 stenar vid Södra Sonarp [Sonatorp!] i Ödestugu socken 2 mil från Jönköping.»

Även från andra landskap finnas uppteckningar av samma sägen. Den har påträffats flera gånger i Östergötland och möter i reducerat skick, anknuten till två kummel i Vingåker, och en annan del av sägnet möter som ledmotiv i en uppteckning från Tegneby i Bohuslän.¹ Man har intryck av en typisk vandrings-sägen, som knutits till kummel och resta stenar, framför allt sådana, som förekomma parvis.

Man har fäst stort avseende vid de skelett, som blivit funna i närheten av runstenen, och Elmgren, som stötte på två skelett mellan stenarna, ansåg sig ha funnit kvarlevorna av de båda bröderna. Stenarna ha, som ovan framhållits, rests i ett gravfält.

54. Södra Unnaryds kyrka.

Pl. 44.

Litteratur: N. G. Djurklou: *Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader* 1870 (ATA) s. 46, tr. i NSmMedd 8 (1926) s. 72; C. Lindsten: *Skrivelser till Riksantikvarien* den 22/6 1909, den 17/8 och den 18/11 1912, den 14/3 1913 (ATA); O. v. Friesen i NSmMedd 5 (1919) s. 84, jfr 8 (1926) s. 72 not.

Äldre avbildning: O. v. Friesen: foto den 13/8 1913 (NSmArk) återgivet i aa (1919).

Den runristade gravstenen är placerad i Södra Unnaryds kyrkas vapenhus, med järnkrampor fasthållen vid dess södra vägg.

¹ S. Erixon i *Västmanlands fornminnesförenings tidskrift* 9 (1917) s. 8. Jfr N. Ahnlund i *Historisk tidskrift* 1926 s. 354, J. Granlund: *Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken* 5 *Kommentar* (1951) s. 45.

Stenen omnämnes första gången av N. G. Djurklou, som under sin resa 1870 om kyrkan antecknat: »Man uppgaf att vid ombyggnaden 2 runstenar skulle hafva blifvit i kyrkan inmurade, men uppgiften föreföll något sväfvande.» Den nämnda ombyggnaden av kyrkan ägde rum 1833. Endast en runsten har senare påträffats. Detta skedde under reparationsarbeten 1909. Socknens dåvarande kyrkoherde C. Lindsten meddelade den 22/6 1909 Riksantikvarieämbetet, att »vid resande af ställningar vid kyrkan för takets bättrande en sten hittades liggande som karm under ett halfmånformigt fönster nära taket med fönsterkarmen satt midt öfver stenen på längden. Hvad som möjligen kan stå skrifvet å sidan inåt kyrkan ser man ej för cement; men på den utåt vända delen stå runorna **hiarlikær**.»

Stenen togs senare ut ur väggen, varefter den 1913 placerades i vapenhuset. v. Friesen undersökte inskriften den 7/9 1912 och den 13/8 1913.

Stenen är 76 cm lång, 46 cm bred; de största runorna äro 12 cm höga. Inskriften, som omgivits med en ram, är fördelad på tre rader. Kors äro inristade vid basen och toppen. Utmed vänstra kanten har stenen slagits av, varigenom ramlinjen och topparna av åtskilliga runor gått förlorade. Även vid basen är ett stycke avslaget, på vilket en del av det nedre korset stod.

Inskrift:

gυþ gøme · h : igibryhtson | sial : ān : knutær | hiar likær
1 5 10 15 20 25 30 35

Guð geymi H(erra) Engibrikts sonar sálu. Hann Knútr liggr hér.

Gud bevara Herr Ingebrikts sons själ. Han Knut ligger här.

Till läsningen: Inskriften är utförd med det helstungna alfabetet med skillnad icke blott mellan | **i** och † **e**, † **k** och † **g** (i 37 **k** är punkten uteglömd) utan även mellan † **a** och † **æ**, † **o** och † **ø**; † användes som tecken för **y**, **s** har formen †, **r** är slutet †.

Runan 18 **o** är starkt skadad genom en avstötning i stenens yta. Man ser nedre delen av en hst och till vänster om denna en bst, som snett nedifrån stöter intill hst. Av runan 19 synes basen av en hst. På grund av den nämnda skadan i stenen är det svårt att med säkerhet avgöra, om det följt något efter 19 **n**; inga spår synas nedanför avstötningens nedre kant, varför det är sannolikt, att här står **son**, trots att man väntar en genitiv (se nedan).

Runan 24 är en binderuna **ān**, *hann* med **h** utelämnat. Avvikelserna mellan min läsning och Lindstens äro obetydliga. Han har ej noterat någon punkt efter 4–7 **gøme** och har av 17 **s** endast ett vertikalt streck. v. Friesen och min läsning överensstämma.

4–7 **gøme**, fsv. *gøme* har här den från litterära dokument välkända betydelsen 'bevara, skydda'.

Runan 8 **h** står, som v. Friesen antagit, sannolikt som förkortning av fsv. *hærra*, titel för adelsmän och präster. »Då han är inhemska och någon sätesgård från medeltiden icke är känd i Unnaryd, torde vi här ha framför oss sockenprästen, *kyrkioherran i Undarydh*» (v. Friesen).

Det förhåller sig, som vi nu veta, tvärtom så, att det låg tre sätesgårdar i Södra Unnaryd: Slätteryd, Tira (det nuvarande Tiraholm) och Vallsnäs. På en udde i sjön Unnern utanför det nuvarande Vallsnäs finnas rester av en medeltida stormansgård (C. Härenstam: *Finnveden under medeltiden*, 1946, s. 402 f.). Frälsemännen voro ovanligt talrika just i Finnveden under medeltiden (C. Härenstam a a s. 279). Följaktligen kan det ej anses säkert, att Herr Ingebrikt var präst. I de hos S. Gardell (*Gravmonument från Sveriges medeltid*, 1937) upptagna gravinskrifterna t. o. m. 1300-talets slut, i vilka ordet *dominus* förekommer, avser detta i 34 fall präster, i 15 världsliga stormän (9 fall kunna ej bestämmas).

Namnet *Engibrikt* är inlånat, fty. *Ingoberit*, *Ingibrekt*. Den form med *y* i slutstavelsen, som förekommer i Unnarydsinskriften, finnas andra exempel på, t. ex. *Albrykt* (A. Grape: *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen*, 1911, 2 s. 38). I Danmark finnas *Ængelbryt*, *Engilbryt* 1473, *Engelbryts* 1468 m. fl. (Knudsen o. Kristensen). Det har diskuterats, huruvida *y* representerar ett uttal eller är grafisk företeelse. (Grape a a, S. Olsson-Nordberg: *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom* 1, 1926, s. 147.)

I 9–23 **igibryhtson sial** får genitivändelsen till *Engibrikt* suppleras ur det efterföljande *son*. Jämförligt med *Engibrikt* i detta avseende är *gøzstaf son* DS 758 (år 1282), *dansun* DS 405 (år 1253) m.fl. Även genitivändelsen till *son* fattas sannolikt. Den kan, om man antager att den varit *-s*, suppleras ur det följande **sial**; dess frånvaro kan också förklaras genom inflytande från de på latin avfattade diplomerna, där *sun* i sammansättningar med fars (mors) namn nästan alltid är ändelselöst, vilket kasus det än står i. (S. Olsson-Nordberg aa I s. 109 med not 4.) Ordföljden i inskriften visar, att denna är kalkerad på latinska förebilder (se nedan).

20–23 **sial** och 31–34 **hiar** visa ej progressivt i-omljud på *a*. **hiar** återger sannolikt uttal med diftong.

I 25–30 **knutær** förekommer svarabhaktivokal liksom i 35–39 **likær**. Knut är ett i Sverige vanligt namn, »dock ej bland allmogens mest använda namn» enligt Lundgren o. Brate. Exempel föreligga både från Svea- och Götaland redan på runstenarna. Några av dessa exempel avse Knut den store t.ex. U 194, 344, Ög 111, och det är genom honom, som namnet blivit populärt i Sverige. Ordföljden i satsen »Han Knut här ligger» beror på inflytande från latinet och bör jämföras med *Magnus hic iacet* på Sm 115 och »**eifin** detta skrev» (= *hoc scripsit*) på Sm 81.

För tidsbestämningen kan man lägga märke till svarabhaktivokalen i **knutær** och **likær**, som tidigast förekommer i Sm 123 från 1100-talets senare del. **son** (= *sons?*) i stället för den äldre formen **sonar** kan ej användas som någon säker faktor för tidsbestämningen, då ristaren kanske ej avsett att rista mera än **son**. Troligen har inskriften tillkommit under 1200-talet. Enligt v. Friesen (*NSmMedd* 5, 1919, s. 88) bör inskriften av reala skäl förläggas inemot år 1300, eftersom Herr Ingebrikt med stor sannolikhet är präst och en sådan ej kunde offentligt erkänna en son, född efter år 1248, det år då celibatet infördes i Sverige. »Om vi räkna med medellivslängd, måste Knut ha dött senast omkring 1300» (aa s. 89). Som ovan framhållits, är det ej säkert, att Herr Ingebrikt varit en prästman. Dessutom veta vi ju intet om, vid vilken ålder sonen avlidit. Har fadern rest stenen, är man ej berättigad att räkna med medellivslängd hos sonen.

Östbo härad.

55. Eckersholm. Byarums sn.

Pl. 48.

Litteratur: B 1053, L 1245. Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 24; C. v. Linné, Skånska resa (1751) s. 424; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Brev till J. Adlerbeth den $^{11}/_1$ och den $^{25}/_9$ 1817 (ATA), Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 1 s. 70, 2 s. 114, 159; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 29; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 132; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 54; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 135, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 47; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 351; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); L. F. Löffler: Brev till A. Friberg den $^{12}/_9$ 1888 (NSmArk); G. Stephens: The Old-Northern Runic Monuments 3 (1884) s. 291; O. v. Friesen: Brev till Friberg den $^{25}/_1$ 1929 (NSmArk), jfr NSmMedd 10 (1932) s. 47 not.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt 1691 i Peringskiölds Monumenta och B 1053; teckning i O. Celsius d. ä.: R 554 (hs i UUB); J. E. Lagergren: teckningar 1817 och 1831 i aa och i ATA; Djurklou: teckning i o. a. hs pl. 26, Ihrfors: teckning i aa s. 351; Friberg: teckning den $^8/_8$ 1888 (NSmArk); v. Friesen: fotos den $^2/_8$ 1917 (NSmArk).

Stenen står vid Lagan ca 150 m V om Vrigstadsvägen, S om den mindre väg, som från Kroksjöns västra strand leder ned till Eckersholm. Den kallas »Rasesten». En väg går förbi stenen söder ut mot Tokarp.

Beskrivningen i *Ransakningarna* 1667 lyder: »Finnes 1) Een stoor steen, hwilken kallas Runne Hall medh rundska bookstäfwer öfwer all öfrskriften, och är till finnandes på stigamos ägor wid Rasawadh.» I marginalen är antecknat: »delin ab U.C. 1691». I *Bautil*, där den felaktigt uppges höra hemma i Vrigstad, kallas platsen »Ganåds vid Rasavad», enligt Ihrfors kallas den Krokevad.

J. E. Lagergren berättar: »Då jag först upptäckte denna sten, skref jag till Major Ennes, att den stod på en liten höjd nära ån, hvilket uttryck sedermera af Sjöborg (T 3:130) och efter honom af Wieselgren (Ns 3:29), m. fl. blifvit förvandladt till hög, hvadan nödigt är upplysa, att stenen ingalunda står på någon hög (Åtthög) utan på den höga stranden vid Laga å, på jemna fältet, med inskriptionen åt vester. — Förut hade den dock varit vänd åt ån, dvs. åt söder, men blef om sommaren 1816 satt i sin närvarande ställning, då trädgårdsmästaren på Eckersholm upptog stenen och grafde under densamma i akt och mening att finna skatter. Den blef ock då nedsatt i jorden ända efter a a på teckningen [dvs. efter en linje som sträcker sig mellan runorna 7 och 29] så att blott halfva skriften var synlig, hvilket gjorde mig mycket besvär, då jag den 1. Sept. 1817 anställde min första undersökning på stället. Wid mitt andra besök den 17 Maji 1831 var dock stenen fullkomligt upphöjd och runorne bestrukne med tjära, så att allt utan minsta svårighet

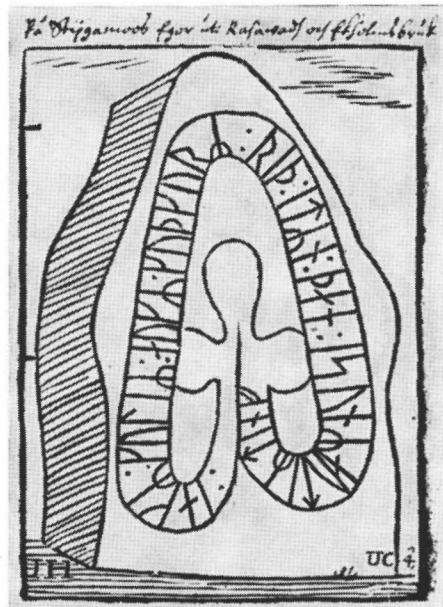

Fig. 28. Sm 55. Eckersholm. Byarums sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1053).

kunde läsas. Något Rasavad finnes väl numera icke, men som den vettgirige torparen Andreas Ödman på Granbron i Ödestuga S:n år 1838, försäkrade mig, att denna Runsten, i trakten deromkring, allmänligen är känd under namn af Rasasten, så är troligt att det fordom funnits ett Rasavad, der man brukat vada öfver den här obetydeliga floden, hvilket är så mycket sannolikare, som sporr ännu finnas efter en gammal väg, som gått öfver ån midt för stenen, men sedermera, då bruket anlades, fått en förändrad riktning fram åt detta. ... Med denna Runsten börjar ock en högst märkvärdig series af fornlemningar, som sträcka sig $\frac{1}{2}$ mil åt söder, utmed den omnämnda vägen och sluta tvert med ett Stenkors vid Flahults eller Sonarps sjö, hvilket härefter skall visas in effigie, emedan dess saga sammanflätar sig med Runstensminnet, som vill veta att Runorne äro ristade öfver 2^{ne} franska(?) Herrar, som der blifvit mördade. Äfven säges, att 2^{ne} personer här drunknat (Hh 10:191) hvartill Wieselgren lägger den tredje sägnen, neml. att stenen är rest öfver en mäktig Wikingfurste, som bott på den närbelägna Laglilla ö i Engsjön (Ns 3:29). Denna sednare uppgift är dock blott en sjelfgjord gissning, af mig aldrig berättad uti mina uppgifter till Ny Smålands Beskrifning, hvarest väl omnämnes en Röfvare Lage, som säges hafva bott på nämnde ö, dock utan allt sammanhang med Runstenen.»

Stenen är 138 cm hög, 77 cm bred. Runorna äro 10 cm höga.

Inskrift:

: hakr : kulkr : aukr · kupkurr : rip : itrn : þan : isunr : auti : rtinf
 1 5 10 15 20 25 30 35 40

Till läsningen: Av 1 **h** äro bistavarna ej lika tydliga som hst, men deras ändar framträda säkert. De ha förbisetts av Christofferson; Djurklou uppfattar runan som **k**, J. E. Lagergren läser hela ordet **naiir**. Runan 8 är troligen **k**. Lagergren har förbisett den, Djurklou läser **u** eller möjligen **r**, Friberg **i** men håller även **k** för möjligt. v. Friesen läser **k**, Lagergren läser 20 **r** som **n**. Inskriften är för övrigt tydlig.

Den ger ingen mening men har en viss likhet med en verklig runinskrift, även i detaljer: först tre »personnamn» slutande på **r** och med ett **auk**<**r**> mellan de två sista, så **rip : itrn : þan :** (= **risþu : stin : þana:**). Den besynnerliga ristningen ställer oss inför spörsmålet, om den är en runinskrift av vanligt slag, fastän ytterligt valhänt utförd, eller om vi endast ha att göra med en efterbildning eller ett övningsarbete. Stenen står vid ett vad och utmed en gammal väg, och bland dess runor finnas inga, som äro degenererade eller av runstavstyp, vilka faktorer tala för det första alternativet. »Ringa utsikt att finna begripliga ord. Måne en gränssten eller dylikt som ristaren på 1000-talet velat hägna med respekt och fruktan» (O. v. Friesen: *NSmMedd* 10, 1932, s. 47 noten). Den saknar ej motsvarigheter på andra håll, t.ex. Sö 133, 324 och 327.

Tolkningar ha ej saknats. Hos Ennes läser man: »Jag läser och tyder denna sten sålunda: Iakr, Gulir auk Gudkurr rith itru than, is var autir tinf d. ä. Jakr Gulir och Gudkurr ritade hällen denna. Han var österut (eller utrikes) döpt. — Här menas trol. den sistnämnde eller H Gudkurr.»

Wieselgren har ej heller velat avstå från att tolka den, ej heller Stephens. Wieselgren skriver: »Der synes wara tillkännagifwet, att Ecker-kolr eller en Kol, som bott wid Eckern och deraf fått tillnamn och en broder Gudkurn (kanske Rudkurn) reste denna sten efter sin fader Autin (Odin). Okunnige runristare funnos wäl då, liksom okunnige copister ännu, som t.ex. för sten kunde hugga itrn.»

Stephens översätter efter J. E. Lagergrens läsning: »*ANIK, KULIR, AUK, RUTHKURN REDDE* (counsel'd, bade, let raise) *TINE* (pillar) *THIS, they-his-SONS, AFTER STIN, their-FATHER.*»

Allvin skriver: »språket är obekant, och inskriften kan ej med säkerhet försvenskas. Ordet *rid* är dock möjligen från isländska verbet *rida* gömma, förvara något; och torde således de nämnda Ikirkuler och Gudkurn här hafva nedsatt de jordiska kvarlevorna efter den, hvars minne stenen skulle förvara.»

Djurklou avstår från försöket att tolka den. Läckfler: »L 1245 är svår. Jag vill ej ge mig in på några Stephenska äventyr och lemnar den därför otolkad.»

56. Rydaholms kyrka.

Pl. 47.

Litteratur: J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 82 och s. 88; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 153, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 57; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk).

Äldre avbildningar: Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 22 fig. 1; O. v. Friesen: foto 1917 (NSmArk); E. Lundberg: foto 1932 (ATA); I. Anderson: foto 1949 (ATA).

I Rydaholms kyrkas ytterväggar äro tre stenar med runor och runliknande tecken inmurade. De ha förut suttit i den gamla kyrkan, vilken — med undantag av tornet — revs 1793. Rivningsplanerna mötte starkt motstånd bland församlingsborna enligt vad Wieselgren berättar (*Ny Smålands beskrifning* 3, 1846, s. 48): »Tornens qwarstående måste strax lofwat. Snarare hade bönderne låtit rifwa sina egna hus. Dernäst måste medgifwas att så många stenar af den huggna stenen i gamla K. som kunde användas skulle insättas i den nya. ... Äfwen måste alla stenar med runor, bilder m.m. insättas. Det nitet har bewarat oss de 2 runstenarne, som anföras uti inledningen [Sm 57, 58].»

Allvin (aa s. 82) skriver: »Uti Ny Smålands Beskrifning (Del 3. s. 47) antydes, det Wallqvist yrkade äfven tornets ombyggnad, hvilket dock af flere skäl är högst twifelaktigt. Icke heller var det ömtåligheten för rubbning af de i kyrkomuren insatte runstenar, som förorsakade motviljan för gamla kyrkans nedtagande, ty dessas betydelse var för dem en oupplöst gåta, utan på sin höjd bevarandet af det gamla vapenhuset med dess portik i oförändradt skick, hvarmed naturligtvis följde den gamla låga kyrkodörren med sin vidhängande aln. Hvarje vän af våra fornminnen skall också säkert alltid hålla dem räkning derför, emedan i motsatt fall, de ålderdomsmärken som pryda portikens sidor, då säkerligen, på oftast vanligt sätt vid slika tillfällen, gått förlorade.»

Sm 56 sitter i norra långhusväggens sockel — Djurklou och Friberg uppges felaktigt tornmuren — 26 cm ovanför marken, 4,45 m från långhusets nordvästra hörn. De runliknande tecknen äro 20 cm höga. Till höger om dem äro ornament bestående av spetsovala figurer och små rektanglar, ordnade i tre lodräta rader, till vänster befinna sig liknande rektanglar, som sammanställts till ett grekiskt kors, jämte ett mindre dylikt kors av enkla raka linjer. Några oregelbundna streck synas även på denna sida.

Tecknen, som — i ordning från höger till vänster — påminna om runorna **l(?) y b(?) o i**, ha tillsammans med de andra ristningarna sannolikt inhuggits i dekorativt syfte och kanske för att visa prov på en viss kändedom om den fäderneärvda skrivkonsten. Se angående liknande inskrifter Sm 3.

Allvin (aa s. 88) läser *Jehova*. Djurklou avstår från att försöka tolka runorna, vilket nämligen ej kunde ske »utan beträdande af de godtyckliga gissningarnas slippriga bana».

Enligt R. Blomqvist byggdes den gamla kyrkan troligen under decenniet 1150–1160, ej senare (*Studier i Smålands romanska stenkonst*, 1929, s. 135). E. Lundberg vill förlägga dess tillkomst till 1100-talets sista decennier (*Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden*, 1940, s. 393). Då de runristade stenarna Sm 56–58 med säkerhet fått sina inskrifter i samband med kyrkobygget, kunna de dateras till tiden 1150–1200.

57. Rydaholms kyrka.

Pl. 48.

Litteratur: L 1249. N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 120; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 1 (1844) s. 63; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 88; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 154, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 57; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen: Anteckningar (NSmArk).

Äldre avbildningar: J. G. Liljegren: teckning i Fullständig Bautil (ATA) 4, 5 (nr 1906) och Sjöborgs aa pl. 56 fig. 180; teckning i Wieselgrens aa s. 59 fig. 4; J. Silvé: teckning 1877 (ATA); Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 22 fig. 2; Friberg: foto (NSmArk).

Angående de i kyrkans väggar insatta stenarnas yttre öden se Sm 56. Sm 57 är inmurad i det på kyrkans södra sida utbyggda nya vapenhusets yttervägg snett till höger över portalen. På bilden i *Samlingar för Nordens fornälskare*, vilken enligt Sjöborg härrör från Liljegren, är denna sten avritad tillsammans med Sm 58 på sådant sätt, att man får den uppfattningen, att Sm 57 sitter snett under Sm 58 i ett nedre kvaderstensvarv, vilket ej är fallet. Den del av stenen, som är fri från rappning, är vid sin nedre rand 22 cm lång, 13,5 cm hög. Runorna, fördelade på två rader, äro 4 cm höga.

Inskrift:

asti. | **gub**
 1 5

... Guð.

... Gud.

Till läsningen: Läser man den övre raden ur samma synvinkel som den undre, får man ett ord **ilsk**, där emellertid **l** är vänt upp och ner, **s**, av yngsta typ, är vänt bak och fram och **k** har en påfallande kort bst, om man jämför den med bst till **5 g**. Dessutom har den inledande punkten en egendomlig placering vid inskriftens övre rand. Läser man runorna 1–4 upp och ned, vilket torde vara att föredraga, ge de ordet **asti**. Punkten i **5 g** är tydlig, den som finnes efter **4 i** kännes också ganska väl.

Sjöborg säger om denna inskrift: »Det som står inunder skall vara *Ilsk gti*, det är *Iskil girti*, eller Eskil gjorde (runristningen).» Wieselgren: »*Älsk gud* är rimligare läsart än *Iskil girti: Eskil gjorde*. Runföljden 1–4 **asti** kan möjligen återge ett personnamn.

Angående dateringen se Sm 56.

58. Rydaholms kyrka.

Pl. 47.

Litteratur: L 1906. B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); J. Adlerbeth: Beskrifning öfver småländska fornlemningar 1831 (ATA); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 71, läsning (ATA), Fornlemningar i Småland (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); C. E. Bexell: Redogörelse i Wieselgrens Samlingar till Ny Smålands beskrifning (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 120; Finn Magnusen: Forsøg til Runamoindskriftens palæographiske Udvikling og Forklaring s. 309 (i Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historiske og filosofiske Afhandlinger. Sjette Del, 1841); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 1 (1844) s. 59, 3 (1846) s. 43; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo hd (1852) s. 88; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 153, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 57; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen: Anteckningar (NSmArk); F. Lignell: Rydaholm i forntid och nutid (1936) s. 49; Th. Hübner: Anteckningar 1941; S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den 29/11 1949 (ATA).

Äldre avbildningar: J. G. Liljegren: teckning i Fullständig Bautil (ATA) 5 och i Sjöborgs aa pl. 56 fig. 180, i Wieselgrens Ny Smålands beskrifning 1 s. 59 fig. 4a, i Magnusens aa Tab. 4 fig. 9; J. J. Lagergren: teckning i Rättelser och tillägg 2 s. 171; Lignell: teckning 1908 (kopia i NSmArk); Hübner: teckning 1932, publicerad i Lignells aa s. 50.

Sm 58 har fått en placering, som i hög grad försvårar undersökning och fotografering. Den sitter nämligen i tornets södra vägg mer än 10 m över marken och 50 cm från tornets sydvästra hörn.

Den avritades på sin tid av Liljegren. »Runstenen, som sitter ganska högt upp under tornluckan, är endast med mycken möda åtkomlig och endast den som är dess mera wan att wistas i höjden stiger ända dit upp utan fara för swindel. Att Liljegren icke lyckats gifwa Bokstafven som står närmast intill stenens kant sin ursprungliga genuina form, är icke otroligt. De personer, som biträdde honom att komma upp till stenen lefwa ännu och kunna berätta, att han haft en för dechiffringen ganska obeqwäm ställning, och att han icke allenast beklagat sig deröfver, utan äfven berättat, att stenen vid ena kanten war skadad och swår-läslig» (Bexell). Senare ha två av församlingens kantorer, F. Lignell (1908) och Th. Hübner (1932) utfört

avritningar. Vid mitt besök i Rydaholm den 27/6 1941 undersöktes inskriften, varvid Hübners teckning medfördes och dess överensstämmelse med originalet kunde fastställas.

Stenen är 74,5 cm lång, 40 cm bred. Inskriften är anbragt på ett 11,8 cm brett band, som sträcker sig horisontellt något snett upp mot höger över stenens yta.

Inskrift (enl. avritning av S. B. F. Jansson):

Inskriften är liksom Sm 56 av typen meningslösa inskrifter med degenererade runor. Se Sm 3. De tolkningar, som framställts, ha följaktligen endast lärdomshistoriskt kuriositetsintresse. Hos Sjöborg läses och tydes: »*Dir thor dgr, Sven mm As bor (Asbjorn) eller detta torn täcker Sven Asbjörnsson murmästaren.*»

Wieselgren (aa I s. 63) skriver: »Wi försöka en läsning, som aftagaren Liljegren varit nog försiktig att ej företaga sig. Wi skulle tro att D och B äro 2 motvända D; så skrefs m i medeltiden, och war denna figur i början den Virdiska runradens m. Det är 1000. Derpå följer ett Virdisk C. Det är hundra. Op — — — d d.ä.: uppfördt eller uppbyggdt, ab d.ä. af N.N. namnet. Derpå: at: uti; Bor; en större gård nära Ed i Woxtorp. Byggmästarens namn bör upplifwas, sedan han sjelf önskat det bewaradt. Der äro följ. bokstäfwer sammanbundne Gotr och framom dessa en för mig okänd runa, som Sjöborg tog för s. Osgöter, Asgötr eller Göte månne han hetat och byggt kyrka 1100.» J. J. Lagergren: »Tolkningen, den jag ej tilltror mig, lemnas till mera upplyste.»

59. Horda. Rydaholms sn. Nu i Upplid.

Pl. 49.

Litteratur: Ransakningarna 1690; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 91; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); N. G. Djurklou: Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 158, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 59; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 354; G. Stephens: The Old-Northern Runic Monuments 4 (1901) s. 89.

Äldre avbildningar: Allvin: teckningar 1847 och 1848 i J. E. Lagergrens aa, av vilka den från 1848 är återgiven i Stephens aa s. 89; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 20; Ihrfors: teckning i aa; O. v. Friesen: foto 1917 (NSmArk).

Stenen har numera sin plats vid Upplövs Mellängård i byn Upplid Ö om manbyggnaden på andra sidan landsvägen.

I *Ransakningarna* 1690 omnämnas två runstenar i socknen, »af hwilka then enne ståår uthi *Skaftarpa giärde* uppå ett röör [Sm 60]: then andre widh *Horda broo*». Dessa två stenar äro alltjämt de enda ute i fältet resta, som finnas i Rydaholms socken, och att den sistnämnda, vid Horda bro, är identisk med Sm 59, som nu står i Upplid är troligt genom Allvins berättelse: »I samma by har prosten Bexell påträffat en förut icke känd runsten. Stenen har, som det troddes, i hundrade år begagnats såsom trappsten vid en logdörr. Numera kan ingen med säkerhet upplysa hvarest stenen fordom stått, men troddes stället hafva varit vester eller nordvest om byn, ej långt ifrån vägen, som går ifrån byn ut till landsvägen åt Vernamo. Det berättades, att för några år tillbaka en herreman från Stockholm ankommit till byn och efterfrågat stenen, emedan han sade sig känna det en sådan skulle finnas der i trakten; men att mannen som hade stenen hindrade all upplysnings meddelande åt forskaren, af fruktan att mista sin vackra och ovanliga trappsten. (I trakten omkring byn saknas alla till sådant ändamål tjenliga stenhallar, troligen uppletade till qvadersten vid kyrko- och tornbyggnaden.) Vid stenens granskning befanns öfre ändan deraf blifvit afslagen, och det afslagna stycket förkommet. Blott de undre delarne af ormslingan äro således kvar ... Stenen är emellertid, genom Prosten Bexells försorg, rest vid landsvägen, der nyssberörda grupp af ättekullar ligga.»

Allvins lokaluppgift, V eller NV om byn, pekar i samma riktning som kyrkoherde Unnerus' »with Horda broo» i *Ransakningarna* 1690. Horda är nämligen en by 4 à 5 km NV om Upplid. I juni 1941 fick jag av herr Vilhelm Albihn den upplysningen, att hans mor, som var född 1855 och hade varit i tjänst hos prosten Bexell, hade berättat, att runstenen, innan den togs till trappsten, skall ha stått i den s.k. Hästaskiften, en skogs- och sankmark SV om sjön Mohögen, N om Knaggabo. Detta innebär, att stenen ursprungligen skulle ha varit rest SV om byn, vilket strider mot Allvins uppgifter. Slutligen har kantor Th. Hübner meddelat en uppgift han fått, att det ställe, där stenen legat som dörrsten, skall ha varit torpet Åsafällan S om Knaggabo, alltså en plats ännu längre söderut. Eftersom Allvin undersökte stenen 1847 och fru Albihn var född 1855 är det a priori sannolikt, att han fått del av en trovärdigare tradition, som dessutom överensstämmer med lokaluppgiften i *Ransakningarna* 1690.

Stenen är 130 cm hög, 100 cm bred. Runorna äro 10 cm höga.

Inskrift:

: **sekmutr** : **kearp** . . . **ulf** : **burupur** : **sin**
 1 5 10 15 20 25

Sigmundr gerð(i) ... -úlf (el. Úlf), bróður sinn.

Sigmund gjorde ...-ulv (el. Ulv), sin broder.

Till läsningen: Runan 2 är **e** liksom nr 9. Punkterna äro otvetydiga. 3 **k** kan vara **g**, då en liten punkt, som kan vara huggen, finnes mellan huvudstaven och bistaven; punkterna på runorna 2 och 9 äro tydligare. v. Friesen läser **g**. Man kan lägga märke till att ristaren har en benägenhet att dekorera runorna med punkter, såsom t.ex. ändarna på bistavarna till 4 **m** och 6 **t**, och sådana punkter finnas även vid mitten av bst på runorna 7, 11 och 22 **r**. På stenen vid Skaftarp i samma socken, Sm 60, äro marglinjernas ändar försedda med punkter alldeles som på Sm 48. Punktdekorerade runor förekomma i en annan inskrift i Finnveden, Sm 43. Se därom s. 14, 135.

1-7 **sekmutr**, *Sigmundr*, är ett i hela Norden förekommande namn, från rsv. tid känt genom åtta exempel, senare vanligt enligt Lundgren o. Brate. Det kom med tiden att sammanblandas med *Simon*. I Danmark föreligga två belägg från rda. tid, två mda. Västnordiskt är det »urgammalt och mycket brukligt, i synnerhet på Island» (Lind). — 16-22 **burupur**. Angående svarabhaktivokal i sådan ställning se s. 57.

60. Skaftarp. Rydaholms sn.

Pl. 50.

Litteratur: L 1250. *Ransakningarna* 1690; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheten (1809) s. 40; Per Tham: Brev till B. A. Ennes den 8/4 1806 (ATA); Teckningar af runstenar, skänkta till Kungl. Vitterhets Historie och AntikvitetsAkademien af Wetterhall (ATA); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822) s. 140; J. G. Liljegren och C. G. Brunius: Nordiska fornlemningar (1823) kap. 90; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 69; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 94; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 161, tr. i NSmMedd 10 (1932) s. 61; O. v. Friesen i Smäländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 44, jfr NSmMedd 10 (1932) s. 61 not 1; C. Härenstam i Från Finnveden (1937) s. 6.

Äldre avbildningar: Ennes: teckning 1803 i F m 61, i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4 och i Sjöborgs aa pl. 43 fig. 144; en blyertsteckning och en tuschteckning i Teckningar, skänkta af Wetterhall (ATA); Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 21; v. Friesen: tre fotos 1917 (NSmArk).

Stenen står i ett röse vid Skaftarps Södergård Ö om landsvägen, SÖ om den på andra sidan vägen belägna gården.

Samma plats hade stenen 1690, såsom framgår av *Ransakningarna*, där det talas om en runsten, som »står uthi Skaftarpa giärde uppå ett röör». Den blev emellertid ej undersökt förrän på 1800-talet. »För

våra Fornforskare har denna Runsten varit alldeles okänd tills år 1803, då den blef afritad och kungjord» (B. A. Ennes i *Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheten*, 1809, s. 40). I en rapport från Ennes till Liljegren (i *F m 61*) står: »Aftecknad 1803 af B A E och finnes införd i Samlingar för Nordens Fornälskare I Tomen.»

På teckningen i *F m 61* står »C. W. delineavit». Enl. ATA:s katalog skall Wetterhall själv ej ha utfört några teckningar. Den teckning, som ingår i de av honom skänkta samlingarna och som har en utmärkt läsning, skiljer sig i väsentliga avseenden från den i *F m 61* (som återgivits i *Fullständig Bautil* och hos Sjöborg).

Stenen har inskrift på framsidan och vänstra smalsidan. Djurklou skriver: »Invid vägen står i ett stenrör en runsten (Liljegren N:o 1250), som är aftecknad hos Sjöborg (L. C. T. 1 fig. 144). Han är nu afslagen och reducerad till en tunn häll», vilket ej alls är fallet. Djurklou har missförstått teckningen hos Sjöborg och fått den uppfattningen, att hela inskriften var anbragt på framsidan. Med avbildningen i minnet har han framför sig sett en betydligt smalare häll, på vilken början av inskriften fattades. Att denna stod på smalsidan har undgått hans uppmärksamhet.

Stenen är 167 cm hög; framsidan är 50 cm, den runristade smalsidan 21 cm bred. Runorna äro 9 cm höga.

Inskrift:

· sen · uku · starki · karþu · | · kubl · þesi · efeir · kuþmut · faþur · sin · uitrk · þasi · o ueha · muti ·
 1 5 10 15 | 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Sueinn (el. *Steinn*) ok *Sterki* gerðu *kumbl þessi* eftir *Guðmund*, *þóður sinn*, *vitring þessa á vegamóti*.

Sven (el. Sten) och Starke gjorde detta kummel efter Gudmund, sin fader, denna minnesvård vid vägamötet.

Till läsningen: I ordet **karþu** märkas på de tre sista runorna några smärre skador, vilka dock ej hindra en fullt säker läsning. Vid framsidans högra kant är ett stycke av stenen avslaget, varigenom övre delen av runorna 24–25 skadats. Bst till 17 **u** har förbisetts av flertalet tidigare undersökare. Hos Wetterhall läses **r**, v. Friesen **u**. 28 **e** är hos Ennes **t**, hos Wetterhall **e**. Runorna 45–53 **uitrk · þasi** äro enligt Ennes **uitr · þasi**, enl. Djurklou **uituk · þasi**. 56 **e** är stunget, likaså 59 **m**. Marglinjernas ändrar på framsidan avslutas med ett par punkter alldeles som på Sm 48. På en annan Rydaholmssten, Sm 59, förekommer också punktdekorering.

Åtskilliga felristningar förekomma: 1–3 **sen** för *Sueinn* eller *Steinn*, 4–6 **uku** för *ok*, 26–30 **efeir** för *eptir*, 45–49 **uitrk** för *vitring*.

Sueinn eller *Steinn*, som troligen åsyftas med runorna 1–3 **sen**, äro båda välkända namn. — 7–12 **starki** fsv. *Starki* ingår i *starkaryd* DS 389 (år 1251), *starkaryþ* DS 1530 (år 1307), nu Starkeryd, by i Hagshults sn, Östbo hd, ungefär 4 mil N om Rydaholm. Binamnet *Starki* är känt genom *Styrbiörn hinn sterki*. På västnordiskt område, i synnerhet på Island, var *Sterki* vanligt som binamn. — 31–36 **kuþmut** är ack. av *Guðmundr*, ett över hela Norden vanligt namn. Det förekommer även på Sm 83.

Avslutningen *vitring þessa á vegamóti* är densamma som läses på Sm 45.

Per Tham, som fått en kopia av Ennes' teckning, har i samråd med Hilfeling lämnat följande tolkning: »Sven Ugge Starker gjorde kumlet detta efter Gudmunth Fader Sin. Tillägne honom Glädjen Gud.»

Kring Skaftarpstenen har det samlats sig skrock av samma slag som kring en del andra runstenar. En närboende bonde tog runstenen, berättas det, till spiselhäll, men då började det spöka, bränder kastades ut på golvet osv. och själv blev han sjuk. Han trodde, att den som rest stenen hämnades, varför han lät föra tillbaka stenen, varefter han blev frisk och spökerierna upphörde.

Upplid. Rydaholms sn.

Se Sm 59.

Tofteryds kyrka.

På Tofteryds kyrkas norra korvägg finns en liten sanctusklocka uppsatt. Den har beskrivits av R. Lindstam (*Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Östbo, Västbo och Sunnerbo*, 1935, s. 58) och M. Åmark (*Sveriges medeltida kyrkklockor*, 1960, s. 150). Dess inskrift består av tre latinska bokstäver: AVE jämte två tecken av runliknande utseende, enligt Lindstam **pu**, enligt Åmark möjligen **pr** eller måhända även de avsedda att vara latinsk skrift »GR, begynnelsebokstäverna till tredje ordet i änglahälsningen, GRACIA». Tofteryds-klockan torde alltså icke vara att betrakta som runklocka.

61. Runstensholm. Tännö sn.

Pl. 49.

Litteratur: B 1031, L 1247. J Bureus: F a 6 s. 274, F a 5 s. 265, F a 10: 2 s. 112 (hsr i KB); Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 25; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 10 bl. 4 v.; F e 17 (hs i KB) s. 15; C. G. Hilfeling: Resa från Skåne genom Småland Mars år 1792, F m 57: 1 (hs i KB) s. 15; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden (1809) s. 37; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 82; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130, 180; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 65; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 123; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 190, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 17; S. Bugge i Norges Indskrifter med de äldre Runer (1891–1903) s. 220 (not 5 till s. 219), F. J. E. Eneström: Skrivelse till Riksantikvarien den $^{30}/_{10}$ 1905 (ATA); O. v. Friesen i Småländska hembygdsböcker, 2 (1923) s. 43, jfr NSmMedd 11 (1938) s. 18 not, brev till A. Friberg den $^{1}/_8$ 1931 (NSmArk); C. Härenstam i Från Finnveden 1937 s. 5.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta 8 och B 1031; Hilfeling: teckning i aa; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 25; P. Vistrand: teckning 1880 (NSmArk); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 359; v. Friesen: foto den $^{4}/_8$ 1917 (NSmArk); Härenstam: foto i aa s. 3.

Stenen står 400 m N om Tännö kyrka utmed gamla landsvägen, V om lägenheten Runstensholm.

I *Ransakningarna* 1667 läses: »Strax hooss kyrkan Norr, inne i giärdet, utmed store landzwägen, Som löper ifrån Wärnemo till Hälsingborg, står en breder steen, är skrefuen på båda sijdor neder igiönom med rune bokstäfuer, och kallas runsteen.»

I stenens omedelbara närhet N och V om densamma utbreder sig ett gravfält. Stenen står vid dess gräns mot S. Gravfältet avbildades av Ennes, vars teckningar äro återgivna hos Sjöborg i *Samlingar för Nordens fornälskare* 1 (1822) pl. 19 fig. 57, 58. Djurklou skriver (s. 191): »Midt emot runstenen på andra sidan vägen är ett stort graffält, der man ännu oaktadt grustägt och annan förödelse kan räkna öfver 70 synlige men ej oskadade höggar samt emellan dem 10 ännu upprätte här och der resta stenar af 2–5 fots höjd.»

Stenen är 144 cm hög, 67 cm bred på det bredaste stället. Runorna äro 9–14 cm höga.

Inskrift:

kupuar : let : resa : stein : þana : eftir · auða : sun : sin | auk · karl · eftir : stin : sun : sin : |

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

kup hialbi : sau ·

60 65 70

Guðvarðr (el. *Guðvǫr*) lét reisa stein þenna eftir Auða, sun sinn, ok Karl eftir Stein, sun sinn. Guð hialpi sálu.

Guðvar lét resa denna sten efter Öde, sin son, och Karl efter Sten, sin son. Gud hjälpe själen.

Till läsningen: Vänstra bst till 9 **t** är ej helt bevarad. Över 20 **a** går en spricka i stenen, som har utplånat hst. Av 50 **t** synes endast hst. 68–70 **sau** är felristning för **salu**.

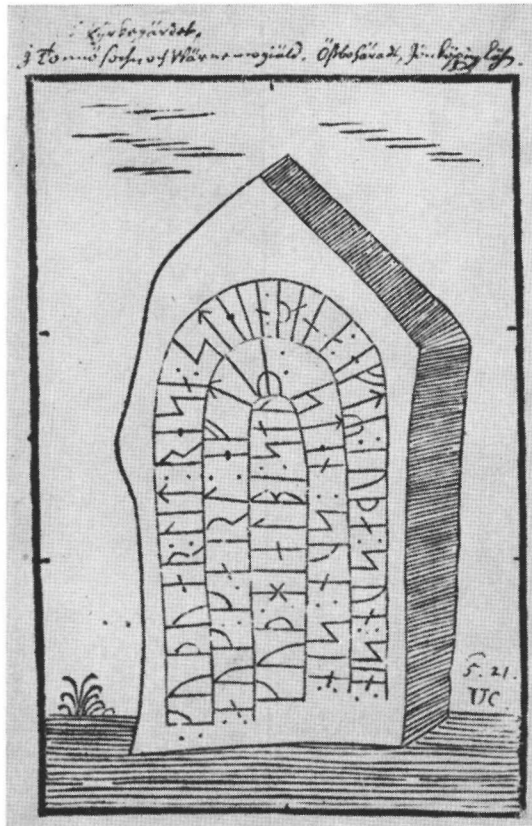

Fig. 29. Sm 61. Runstensholm. Tännö sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1031).

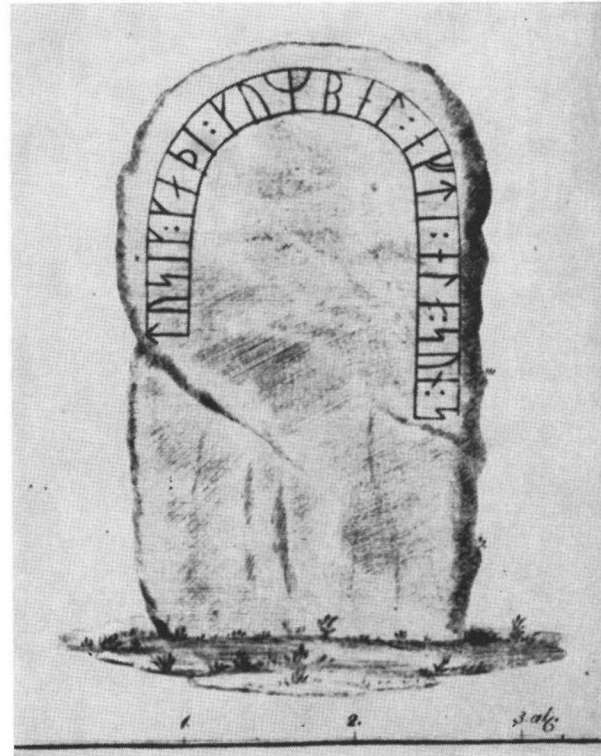

Fig. 30. Sm 62. Ed. Voxtorps sn. Efter teckning av Ennes i Liljegrens Fullständig Bautil.

Bureus originalläsning föreligger i *F a 6*, där runorna 7–9 läsas **lit**, 49–52 **sein**. v. Friesen: 49–52 **s[t]in**. 1–6 **kupuar** kan vara namnet *Guðvar(ð)r*, känt från västnordiskt område och även från fsv. genom *guduarus* DS 1156 (år 1296 Uppland), eller ett mot det västnordiska kvinnonamnet *Guðvör* svarande rsv. *Guðvar*; se Sö 262 och U 1133. — 27–30 **auþa**, ack. av *Auði*, kortnamn till sammansatta namn med *Auð*-som förled. *Auði* finns belagt i en nyfunnen östgötsk runinskrift i S:t Lars k:a, Linköping (se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1958 s. 255 f.) samt i medeltida svenska källor. I Danmark finnas några exempel, därav två rda. från Skåne och Bornholm. Västnordiskt *Auði* är tämligen vanligt. — Namnen *Karl*, 40–43 **karl**, och *Steinn*, 49–52 **stin**, höra båda till de vanliga.

62. Ed. Voxtorps sn.

Pl. 51.

Litteratur: L 1248. B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden (1809) s. 39; J. G. Liljegren (præs.): *Analecta monumentorum ad Ed, resp. Uddo Ullman* (1814) s. 3, *Runlära* (1832) s. 86, Småland (ATA); E. C. Montahn: *Samlingar till en historisk afhandling om säteriet Stora Edh* (1819) 1 s. 12, 2 s. 24; J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 76; N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830) s. 119; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning* 3 (1846) s. 54; J. E. Lagergren: *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 197; J. Allvin: *Beskrifning öfver Östbo härad* (1852) s. 119; N. G. Djurklou: *Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader* 1870 (ATA) s. 186, tr. i *NSmMedd* 11 (1938) s. 16; A. Friberg: *Undersökningsprotokoll* (NSmArk); O. v.

Friesen: Brev till A. Friberg: den ²⁵/₅1915 (NSmArk), i Småländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 44, jfr NSmMedd 11 (1938) s. 16 not; N. Gillgren och C. Claeson: Fornminnesinventering 1937 och 1939 (ATA); C. Härenstam i Från Finnveden 1937 s. 5.

Äldre avbildningar: Ennes: teckning i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4, F m 61, Liljegrens *Analecta monimentorum*, Sjöborgs aa pl. 60 fig. 195, J. J. Lagergrens aa s. 173, J. E. Lagergrens aa; Teckningar af runstenar, skänkta till Kungl. Vitterhets, Historie och AntikvitetsAkademien af Wetterhall (ATA); Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 24; P. Wistrand: teckning den ¹³/₁₁ 1879 (ATA); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 354; v. Friesen: foto den ⁴/₈ 1917 (NSmArk); N. Gillgren: foto i aa.

Denna runsten har numera sin plats i kanten av ett gärde 2 m SÖ om landsvägen Värnamo-Växjö, 200 m SV om avtagsvägen till Elsegärde.

Assessor E. Montahn, som var Eds ägare vid 1800-talets början, berättar om fyndet av stenen (aa I s. 12): »Uti en Hage hvarigenom stora Landsvägen går, blef år 1803 funnen en Runsten 4½ aln lång och 2 alnar 5 tum bred, ifrån Herregården är det 5310 alnar till Runstenen på denna Runsten är ristad följande inscription: *Tusik godi kumbel efti Ela sun sin*, som är att *Tusik lät göra Stenen efter Ela sin son*; Jag har låtit aftaga denna Sten som härhos bifogade ritning utvisar: Tab II. ... Denna Runsten kallas af Bönderna häromkring Kungs Stenen.»

Ennes (*F m 61*) uppger, att stenen länge legat kullfallen, innan den restes av Montahn och att den 1804 avtecknades av B.A.E., dvs. av Ennes själv, varefter teckningen infördes i *Analecta monimentorum ad Ed*, resp. Uddo Ullman. Samma teckning med sina karakteristiska felläsningar återfinns i *Fullständig Bautil* och hos Sjöborg och i de handskrivna källorna från 1800-talets förra hälft. Någon ny avritning gjordes ej förrän 1870 av Djurklou.

Runstenen är en av de talrika fornlämningar, som finnas i den omgivande trakten. På ägorna till Ed finnas flera rösen, jordblandade och andra, stensättningar m.m., och på Elsegärdes mark ligger en gravhög, som är 30 m i diameter och 3 m hög, jämte åtskilliga rösen.

Stenen är 180 cm hög, 118 cm bred vid basen. Runorna äro 14 cm höga.

Inskrift:

tusti : karpi : kubl · pasi : efti : eta : sun s . . .

1 5 10 15 20 25

*Tósti gerði kumbl þessi eftir *Etta, sun s(inn).*

Toste gjorde denna minnesvård efter Ätte, sin son.

Till läsningen: Första ordet, som av Ennes och även av Friberg och Vistrand lästs **tusik**, är **tusti**. Av 4 **t** är hst ojämn, den högra bst svagt synlig, den vänstra ej alls. Till vänster om 5 **i** synes en fåra, som ger runan utseende av ett omvänt **k** men är naturlig; den är skrovlig i botten. På 12 **u** är toppen skadad. Av 13 **b** synes hst, den nedre delen tydligt, den övre svagare, samt svaga spår av bistavens nedre del. 14 är **i**; mycket svaga spår av runans övre del äro synliga. Av 15 **p** synes huvudstavens övre hälft. Inga spår av **ᚱ**-bistavar finnas till runan 22. Inskriften är här tydlig. Runan 23 är **e**. Ennes, Ihrfors, Friberg och Vistrand läsa **e**, Djurklou och v. Friesen samt Härenstam **i**. Ennes' läsning lyder i sin helhet: **tusik : kapi : kumbel : efti : ela : sun : s**. Djurklou: **tusti : karpi : kuml pasi : iftra : ita : sun**.

1-5 **tusti** *Tósti* är ett vanligt namn; se Sm 51. 19-22 **efti** utan **ᚱ** förekommer även i Sm 109. Se angående denna form A. Noreen: *Altschwedische Grammatik* (1904) § 320 anm. 3 och J. Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik* 2 (1932) s. 360 och där citerad litteratur. — 23-25 **eta** är ack. av ett rsv. mansnamn *Ætti*. Lundgren o. Brate antager ett *Ætte* i ortnamnet *Ættathorp* SRP 827, 828 (år 1368), troligen Ättetorp i Kvillinge sn, Östergötland. Ett feminint *Ætta* förekommer i Sm 19 och senare källor. Se s. 74. På västnordiskt område finns ett mycket sällsynt *Eddi* och i fda. ett från Frisland lånat *Edde*. Dessa namn synas ej ha någon mot-svarighet i fsv.

Att denna ganska obetydliga inskrift, som alldeles undgått forskningen under 1600- och 1700-talen, sedan blivit så uppmärksam, beror på att ägaren till Ed vid 1800-talets början, assessorn Erik Montahn,

hade ett livligt intresse för fornminnen, och att i grannsocknen Fryele den kände samlaren major B. A. Ennes residerade på Näsbyholm. Fryele var även Liljegrens födelsesocken. Dessa götiskt inspirerade herrar ägnade stort intresse åt fornminnen, sägner o. dyl. Runstenens **eta**, som man felaktigt läste **ela**, anknöts till det närbelägna Elsegårde, och den stora gravhögen i närheten kallas »kung Elles hög». Montahn (aa I s. 12) sökte även anknyta inskriftens första ord, som han läste *Tusik* (1–5 **tusti**) till Trolletraditionerna vid Ed: »Efter gamla språket i Jämtland betyder *Tuss*, *Tusur* Fjällbyggare, Tyre Trollskap, och Thussar ett Troll, att det tyckes sannolikt vara det någon af Trollefamilien uprest denna Stenen i fordna tider» m. m. dylikt. Montahns intresse för runor tog sig även uttryck i handling. »Omkring Ed, både ute i gårderna och inne i trädgården, finnes ett antal stenar med inskriptioner och data i en blandning av runstil och latinsk stil» (E. Lönnberg i *Värnamo hembygdsförenings årsskrift* 1943 s. 8). Även runstenen har fått en sådan inskription på baksidan.

Trolleklippan. Voxtorps sn.

På den s. k. Trolleklippan (utsatt på generalstabskartan bl. 20) Ö om landsvägen Värnamo–Rydaholm finns en sentida runinskrift **sm : lanþman**.

63. Värnamo kyrkogård.

Litteratur: L 1565. J. G. Liljegren: Brev till J. Adlerbeth den 13/7 1831 (ATA), Samlingar MSC^t Runir (ATA), Runlära (1832) s. 136; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 62; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 267; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 112; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 179, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 13.

Äldre avbildning: Liljegren: teckning 1831 i Fullständig Bautil (ATA) 5, i Ennes F m 61 (hs i KB) och i J. E. Lagergrens aa.

Fyndet av det numera försvunna runstensfragmentet på Värnamo kyrkogård omnämnes av Liljegren i hans brev till Jakob Adlerbeth den 13/7 1831: »Inom Finnveden har jag något Antiquariskt märkvärdigt ... Likaså på Wernamo kyrkogård en förut alldeles obekant runsten.»

År 1852 fanns stenen ännu kvar. »Inuti kyrkogården står, lutad mot ett träd, den under N:r 1846 [bör vara 1565] uti Liljegrens runurkunder antecknade runstenen, på hvilken blott orden —.l.—*satist*.. —*a* : *ifl.* kunna igenkännas. — Man finner dock häraf, att stenen blifvit rest till minne af någon afliden. Troligen har den stått vid en graf på kyrkogården, men uppryckts vid beredande af rum för andra innevånare på samma kyrkogård. Det är emellertid en förtjenst hos presterskapet i Vernamo, att stenen blifvit förvarad; en förtjenst, som annars så få eftersträfvat, särdeles då nya kyrkor byggas» (Allvin). Djurklou kunde ej återfinna den vid sitt besök 1870. Han skriver: »Då Allvin i sin beskrifning förklarar stenens bevarande vara presterskapets förtjenst, så torde här böra antecknas, att den nyss aflidne kyrkoherden Contraktsprosten och Ordensledamoten Doktor Örnberg låtit använda bemålde runsten antingen till plansten i den från södra kyrkogårdsgrinden till kyrkan lagde stigen eller ock till fyllnad i de under hans regering omlagde kyrkogårdsmurarne, hvartill äfven andra i kyrkan befintlige grafstenar vederbörligen krossade lära blifvit begagnade.» Måttsuppgifter saknas.

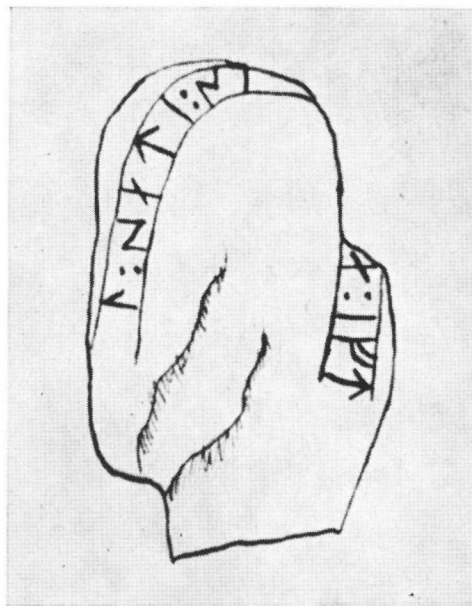

Fig. 31. Sm 63. Värnamo kyrkogård. Efter teckning av Liljegren i Fullständig Bautil.

Inskrift (enligt Liljegrens teckning):

... l : sati : st . . . a : ift . . .
 1 5 10

... setti st(ein þenn)a ept(ir) ...

... satte denna sten efter ...

Till läsningen: De enda originalläsningarna av denna inskrift äro Liljegrens och Allvins. Den sistnämnde läser ...l... satist ... a : ifl. Ennes och J. E. Lagergren ha kopierat Liljegrens teckning, i vilken de företagit den ändringen, att de efter **sati** skriva **sti**.

64. Värnamo. Västhorja.

Pl. 51.

Litteratur: B 1033, L 1246. J. Bureus: F a 6 s. 274, F a 5 s. 266, F a 10: 2 s. 112 (hsr i KB); Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld. Monumenta 8 bl. 25, 9 under nr 120 G; F e 17 (hs i KB); B. A. Ennes: Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden (1809) s. 38, F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 71; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 62; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 108; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 170, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 9; P. J. Lindahl i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1 (1872) s. 179; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 9/8 1888 (NSmArk); L. F. Löffler: Brev till A. Friberg den 12/8 1888 (NSmArk); O. v. Friesen i Småländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 43, jfr NSmMedd 11 (1938) s. 9 not; C. Härenstam i Från Finnveden 1937 s. 4; S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvariern 1953 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i F a 10: 2, s. 112; U. Christofferson: teckning i J. G. Liljegrens Samlingar MSC^t Runir (ATA), träsnitt i Peringskiölds Monumenta 8, i Liljegrens Fullständig Bautil 4 och B 1033; tre teckningar i Teckningar af runstenar skänkta af Wetterhall (ATA), en av dessa i Ennes' F m 61; J. E. Rydström: foto 1870 (i ATA och NSmArk) med runorna ifyllda av Lindahl, träsnitt efter detta foto i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 1 (1872) s. 181 och i 2 (1875) plansch efter s. 206; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 23; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 358; v. Friesen: foto 1903 (ATA); Friberg: foto 1904 (ATA) och 1905 (NSmArk); D. Samuelsson: foto 1923 (ATA); Härenstam: foto i aa s. 4.

Stenen står i ett gärde vid stora landsvägen Värnamo–Jönköping på dennas högra sida, 1 m från vägkanten. Platsen är belägen ca 1200 m N om korsningen mellan järnvägslinjerna Värnamo–Borås och Värnamo–Jönköping. Gärdet, där stenen står, hör till Margretelund, som avsåndrats från Västhorja Norregård. Den omgivande mon har kallats Runnemo, senare namn på den närmaste stugan, som också kallades Runnesten. På Västhorja ägor finnas talrika bautastenar, en större gravhög och flera mindre sådana.

Bureus säger, att stenen står »På Wærnemo hed». I *Ransakningarna 1667* läses: »Een fiärdedeelss mijl ifrån kyrkan, Norr, ut med store landzwägen, Som löper ifrån Wærnemo och till Jönekiöping på högre handen, står en hög resesteen fyrkantig, Och spitzig uppe i änden, på den Södre sijdan är han neder igiönom schrefwen mäd runebookstäfwor, Och kallas runsteen. Jt lijtet stycke derifrån, äro några högar och kullar.»

Stenen är 320 cm hög, 55 cm bred. Runorna äro 11 cm höga. En spricka går från basen snett upp mot vänster och inkräktar något på runorna 9–11. Den är numera lagad.

Inskrift:

purun : sati : sten : eftir : oskil : buta : sin : auk : eftir · sunu : sina : suin : auk : tufa : kup
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 : hialbi : selu : þira
 65 70

Þórunnr setti stein eptir Áskell, bónda sinn, ok eptir sunu sína Svein ok Tófa. Guð hialpi sálu þeirra.

Torunn satte stenen eftir Eskil, sin make, och efter sina söner Sven och Tove. Gud hjälpe deras själ.

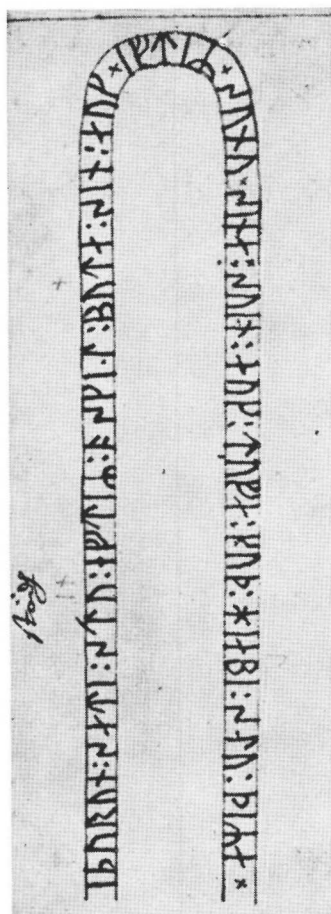

Fig. 32. Sm 64. Värnamo. Västhorja.
Efter teckning av Bureus.

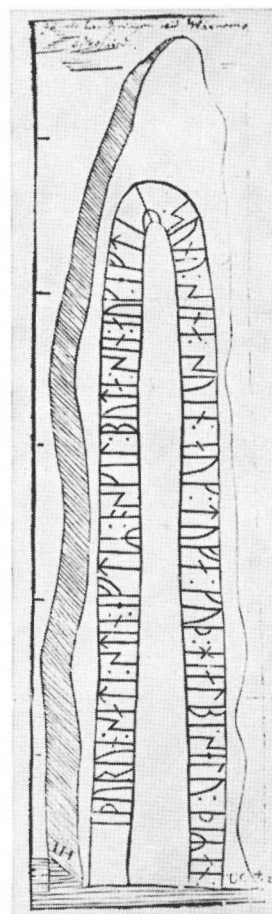

Fig. 33. Sm 64. Värnamo. Västhorja. Efter träsnitt i
Peringskiölds Monumenta (B 1033).

Till läsningen: Av skiljetecknet efter 9 i är den övre punkten fullt tydlig; där den andra har befunnit sig, går den omtalade sprickan i stenen. Punktens övre rand syntes före lagningen. På Fribergs foto är den övre punkten markerad som synlig, v. Friesen har ansett båda vara försvunna. Genom lagningen har toppen av 10 s skymts. Sprickan har tagit bort den vänstra bistaven av 11 t. Runan 12 e har uteglömts av ristaren från början och därefter snett passats in mellan 11 t och 13 n.

Avvikelserna mellan de äldre läsningarna äro ganska få, om man bortser från den, som förekommer i Peringskiölds *Monumenta* 9, som har åtskilliga felläsningar. *F a 6*, som innehåller Bureus' originalläsning, har en på det hela taget korrekt text (*F a 5* och teckningen i *F a 10:2* ha en del avvikelser) men första ordet läses **ipurun**, beroende på att undersökaren fattat marglinjen före 1 p som ett i; på samma sätt i *Bautil*. Ihrfors läser **burun**. På Lindahls träsnitt i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* 1 s. 181 är detta ord på grund av förbiseende vid träsnittets utförande **purua**, vilket korrigeras i band 2. Lindahl har läst **purun**, såsom framgår av band 1 s. 180. Runan 12 uppfattas av v. Friesen och Jansson som e; alla andra undersökare ha i. I *NSmMedd* 11 s. 9, där Djurklous läsning avtryckes, återges denna runa med e, men Djurklou har läst i. Runorna 14–18 och 34–38 äro i *F a 6* **iftir**. Sista ordet, som hos Bureus är **pira**, är i *Bautil* **piran**, där n är ett felaktigt återgivande av det korsformiga skiljetecken, som avslutar ristningen. I Peringskiölds *Monumenta* 9 läses inskriften: **iburun : siti : stin : iftir : oskil : buta : sin : auk : iftir : sunu : sin : suin : auk : tufa : kup : hialb : selu : pira :**

1–5 **purun** är nom. av kvinnonamnet *Pórunnr*, som ej har varit ovanligt i Sverige. Från runinskrifter äro ytterligare 11 belägg registrerade: Sö 128, 138, 147, U 859, 860, 878, 1097, 1162, Vg 32, Ög 150, 165. Ur medeltida källor kunna nämnas *Thorund Anundsdotter* SRP 889 (år 1369), Östergötland, *Thorunni* dat. DS 2075 (år 1316) m. fl. I fda. finnas sex exempel, samtliga från Skåne. På västnordiskt område har detta namn varit mycket vanligt under vikingatiden. — *Áskell* och *Sueinn* tillhöra de vanligaste nordiska namnen. — 54–57 **tufa** är ack. av *Tófi*. Av detta namn finnas spridda belägg i runinskrifter i Uppland, Södermanland och Östergötland. I senare fsv. är *Tove* »rätt vanligt» enl. Lundgren o. Brate. *Tófi* och det feminina *Tófa*, som förekommer på Sm 76, anses vara kortformer till sådana namn som *Porfastr*, *Porfinnr* och *Porfriðr*, *Porfinna*. (Se *Södermanlands runinskrifter*, 1936, s. 249, samt E. Hornby i *Nordisk Kultur* 7, 1947, s. 209.)

65. Åkers prästgård.

Pl. 52.

Litteratur: B 1034, L 1612. Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 26; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 632; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden (1809) s. 38, anteckningar (ATA); J. J. Lagergren: Brev till J. Adlerbeth den ¹⁰/₈ 1816 (ATA), Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 86; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 137, Samlingar MSC^t Runir (ATA), Runurkunder ex C flock 2 (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 111, 130; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 73; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 140; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 79; N. G. Djurklou: Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 205, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 25; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 360; O. v. Friesen i Småländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 43.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1034, kopierat i Ennes F m 61 och J. E. Lagergrens aa; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 11 och 27; Ihrfors: teckning i aa; P. Vejde: foto 1911 (NSmArk); A. Friberg: teckning 1917 (NSmArk); v. Friesen: foto 1917 (NSmArk).

300 m N om Åkers kyrka, ca 100 m V om landsvägen står ett runristat kors av granit. 20 m Ö om korset är en domarring bestående av sju stenar.

I *Ransakningarna* 1667 omnämnes »it Steen-korss, som står wedh pass it gott Musquete skoot ifrån Åkers kyrkio 6 alnar högt ofwan jord, hwilket icke allenast representerar formam cruisis, wthan ähre och några korss wth hugne i sielfwa Steenen, och är beskreffwet medh Rundska Bookstäfwer, hwilka ähro bådhe af wågeg och mosset som påwächst ähr, helt förblinnade så att man dhem inthet kan läsa, och dhess bemärkelsse dher af weta. Wthan gammalt folek bådhe männ och Qwinnor berätta effter gammall sägn, att uppå Åkers Moo skall fordom haffwa ståat ett Feltslagh emellan dhe Swenske och Danske, och wthi samma slagh fallet en stoor Herre medh twenne sina Söner, och uppå samma plass begrafwets, hwarest fordom åkers Trääkyrckia ståt haffwer som försaldes till Wisings Borg och ännu står på norre Wdde på Wisngs Borg öde och heeter Åker än i dagh, men när kyrckian åther å nyo bygdess af Sten sattes hon uppå it annat ställe, men korset bleff dher ståndandes; Ty dhett sägs ochså af sombligom, dhe hafwa fordom budit till att transponera korss in uppå kyrckiogården och spent dher före 6 paar starcka Oxe Ökar och inthet kunnat bringa dhett halffwägs till kyrckiogården, men medh it par kunnat köra dhett på sit ställe igen, dher dhett ännu står som förbe:t ähr. Mehra berättelsse härom kan iagh effter noga inquisition anfohra Kongl. May.tz willia tilfyllest att giöra. dhetta Attesterar af Åker den 2 Junij A:o 1667. Item berättas att wthi Hr Harals tijdh som för 70 ähr sedan war past. i åker komme några wthskickadhe ifrån WestGötland och wille samma korss afhempta medh 7 Öker och past. med Sochnen wille sådant inthet tilstädia.»

Ennes skriver (*Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden*, 1809, s. 39): »Detta wackra stenkorss är nu kullfallit och afslagit nästan midtpå.» År 1810 blev det emellertid lagat på föranstaltande av Liljegren genom landshövding Boijes försorg. »Han kallas nu [1816] derföre Landshöfdingestenen» (J. E. Lagergren i brev till Adlerbeth den 10.8.1816). De olika bitarna hopfogades med järnband, och i detta skick befinner sig korset fortfarande.

Enligt Allvin hade korset blivit sönderslaget »af okynniga personer», och Ihrfors berättar om samma sak: »Laus Antiquarii Regni Liljegren est, quod raram hanc crucem restauratam videamus. Agrensens, abhinc multos annos, celebrantes festum nuptialem, vino & aqua vitæ stimulat, monumentum in frusta frangebant. Jam tempore Liljegreni illegebilis fuit, parœciani tamen dicunt, ducem Danum in prælio prostratum, sub cruce quiescere.»

Korset är 237 cm högt, 47 cm brett vid basen, horisontalarmen är 62 cm bred, 31 cm hög. Runorna äro 12–13 cm höga.

Utom runorna, vilka äro anbragta i sex parallella, horisontella rader, synas på framsidan två kors, bildade av enkla, raka linjer, ett mindre under tväramen, ett större över denna. På baksidan äro på motsvarande plats två liknande kors inristade.

Monumentet är skadat. Den vertikala korsarmen har slagits sönder i tre delar, och den horisontella har förlorat ett stycke av sin högra del. Utmed högra kanten ha stycken av inskriftsytan stötts av, varigenom runor gått förlorade. Runorna i den fjärde raden **kub**, där **b** står ganska långt från kanten, ha dock ej haft någon fortsättning i denna rad, då **l·pi** i följande rad tydligen utgöra deras omedelbara fortsättning. De grova järnband, med vilka korset lagats, försvåra undersökningen av inskriften samt fotograferingen.

Inskrift:

man | ur | fik | kub | l·pi | m
 1 5 10 15

... kumbl ...

... minnesvård ...

Till läsningen: Runorna 1–3 **man**, vilka redovisas så redan i *Bautil*, skymmas till största delen av järnbanden. Hela 1 **m** kan kännas. På ömse sidor om det tredje vertikala järnbandet framträda hst till 2 **a** och bst till 3 **n**. På Fribergs teckning synas dessa runor i hela sin utsträckning. Båda ha ensidig bistav. Hst till 5 **r** är dold av det vertikala järnbandet; den kan tydligt kännas. Till höger om 5 **r** synas fåror, vilka i *Bautil* redovisas som den övre vinkeln av ett **s**. De äro skrovliga i botten och sannolikt ej huggna. Hos Friberg ha de en mera rundad form. Större delen av bst till 8 **k** är försvunnen.

I *Bautil* har korset följande inskrift: **man|urs|fi·k|krþ|s·kl|mi**. Ennes' teckning är en kopia av bilden i *Bautil*, men Ennes har undersökt inskriften. Även Allvin följer *Bautil*. Wieselgrens läsning är ej heller självständig. Djurklou har gjort en egen undersökning. Översta raden har han förbisett, de övriga läser han: **þ..|fii|kup|rþi|mik**. »Utan en alltför djerf gissning skulle man då ur de 3 sista raderna få orden **kiarþi mik** hvilket ej låter osannolikt och de 2 öfre raderna kunde då antagas innehålla namnet på den, som gjort korset. Något afgjordt företräde åt en sådan tolkning kan jag väl ej påyrka, men att runskriften innehållit något mera än uppgift om hvem som huggit korset, vågar jag tillsvidare betvifla.» Ihrfors har endast sett fyra rader **i | kup | r·þir | mer**. Fribergs läsning överensstämmer med den ovan meddelade, liksom v. Friesens, på vars foto emellertid de övre raderna delvis skymmas av järnbanden.

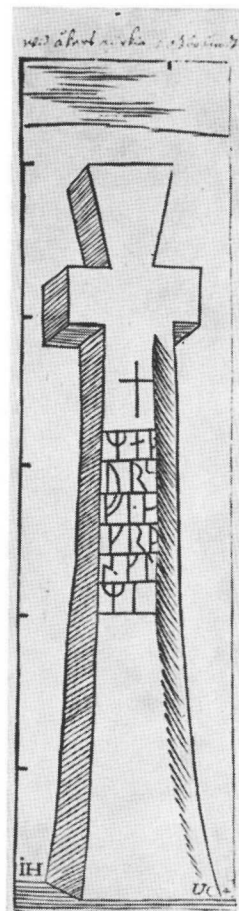

Fig. 34. Sm 65. Åkers prästgård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1034).

Västra härad.

66. Almesåkra kyrka.

Pl. 54.

Litteratur: A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); R. Blomqvist: Studier i Smålands romanska stenkonst (1929) s. 45 och 67 m.fl. ställen.

Äldre avbildningar: P. G. Vejde: foto 1914 (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1917 (NSmArk); Blomqvist: foto i aa pl. 16 fig. 2.

I Almesåkra kyrka förvaras en romansk dopfunt av sandsten med en inskrift bestående av sex runor. Funten är 89 cm hög, därav foten 36, noden 16 och cuppan 37 cm. Cuppans diameter, mätt efter den yttre kanten, är 62,5 cm, efter den inre 56 cm, dess djup är 28 cm. Ett centralt uttömningshål finnes, 3,5 cm i diameter. Runorna äro inhuggna på noden. Funten påminner i väsentliga avseenden om Blädingefunten, Sm 4. Dess fot har formen av ett tärningskapital, noden är utåtbuktad. Runt cuppans övre kant löper ett flätornament. På Almesåkrapunten avbrytes detta på fyra ställen av huvuden, två av människa och två av vädur — ett av de sistnämnda är avslaget.

Inskrift:

ku inri
1 5

Gu(ð). INRI.

Gud. INRI.

Till läsningen: Till höger om bistaven till I **k** synes en fåra, som är oregelbunden och skiljer sig från de huggna; runan är icke **f**.

Runföljden **inri** utgör Kristusmonogrammet I N R I, begynnelsebokstäverna till orden i den inskrift (i dess latinska version), som Pilatus lät uppsätta på Kristi kors: Iesus Nazarenus Rex Iudæorum. De två första runorna **ku** böra sannolikt uppfattas som en skrivning för *Guð*.

Inskriften erbjuder få hållpunkter för en datering från språklig-runologisk synpunkt. Den med Almesåkrapunten besläktade Blädingefunten torde kunna dateras till 1200-talets förra hälft; se Sm 4. Enligt R. Blomqvist (*Studier i Smålands romanska stenkonst*, 1929, s. 67) hör Almesåkrapunten liksom Blädingefunten till de senare alstren av den s.k. Finnvidertuppen och har tillkommit inemot år 1175.

67. Bringetofta kyrka.

Pl. 43.

Litteratur: Jönköpingsposten den 14/8 1923.

Äldre avbildningar: A. Friberg: teckning den 25/8 1924, foto 1924 (NSmArk); gipsavgjutning i ATA.

I Bringetofta kyrkas interiör ha runor kommit i dagen på två ställen. Kyrkan är medeltida men utökades 1745 med en tillbyggnad av trä på norra sidan. Under en restaurering år 1923 framkommo intressanta mål-

ningar och på två ställen runor, dels på absidens södra vägg (Sm 67) nedanför de målningar, som befinna sig där, dels på långhusets östra gavel söder om triumfbågen (Sm 68).

Runorna på absidväggen stå i en enkel rad mellan marglinjer 120 cm över golvet. De äro 4 cm höga. Inskrift:

kum her magnus
1 5 10

... *Herra Magnús.*

... Herr Magnus.

Till läsningen: Mellan övre delarna av runorna 1 och 2 synes ett vertikalt streck, 1 cm långt, av samma karaktär som de ristade, felristning? Runan 5 har strax nedanför mitten en punkt, som är mycket obetydlig men sannolikt är en stingning. Till vänster om hst i 6 **r** synes ett streck, som synbarligen tillkommit av misstag. Runan 8 **a** har en lång och oregelbunden, ensidig bst. Hst förlänges uppåt och nedåt av fåror på andra sidan marglinjerna. Runan 9 är skadad i sin övre del genom en djup grop i putsen, och omedelbart under denna synes en stingning i form av en jämn, rund fördjupning. Bst på 10 **n** är närmast hst skadad; dess nedre del framträder tydligare. A. Friberg läste inskriften: **kumhirmakus**.

Runorna 4–12 bilda orden fsv. *Herra Magnus*, vari vi med säkerhet finna namnet på socknens kyrkoherde vid den tid, då kyrkan byggdes, alltså det första kända namnet i Bringetoftas series pastorum. Samme man åsyftas sannolikt med **mahno** i den andra inskriften på kyrkväggen, Sm 68. Namnet *Magnus* förekommer även i Sm 26 och Sm 115.

Utom runorna finnas i närheten av dem på väggen andra ristningar. Ovanför inskriften, stående på en linje, som går i spetsig vinkel mot övre marglinjens vänstra spets, finnas några tecken, som dock ej äro runor, och 6 cm nedanför inskriften, snett under 1 **k**, synes bl. a. en rektangulär figur, som har spetsig topp och är fylld av ett rutornament. Den är 12 cm hög, 3 cm bred.

Kyrkan dateras av R. Blomqvist (*Studier i Smålands romanska stenkonst*, 1929, s. 29) till 1100-talets tidigare hälft, av E. Lundberg (*Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1*, 1940, s. 334) till tiden 1140–1180.

68. Bringetofta kyrka.

Litteratur: Jönköpingsposten den 14/8 1923.

Äldre avbildningar: A. Friberg: foto 1924 (NSmArk); gipsavgjutning i ATA.

I Bringetofta kyrka finns utom den förut beskrivna Sm 67 även en runinskrift över predikstolstrappan på den medeltida kyrkans östra långhusgavel, snett ovanför triumfbågens södra kragsten. Avståndet från golvet är 370 cm. Då det på grund av placeringen visade sig svårt att företaga en direkt granskning av runinskriften samt att fotografera densamma in situ, gjordes en gipsavgjutning.

Runorna äro ristade i puts. De äro fördelade på fyra rader, A B C D nedan, av vilka A B C äro ordnade under varandra och D är ristad till höger om B något lägre än denna.

Inskrift:

A **mahno**
1 5

B **fuporkhniastm|a**
10 15 20

C **kiurkh - - - | m**
25 30

D **frof - - - - -**
35 40

Magno ...

... Magnus ...

Till läsningen: Nedre delarna av 1–2 **ma** äro ej lika skarpt ristade som de övre. Nedre delen av 4 **n** är förstörd av en grop i putsen. Bistavarna på 5 **o** gå ej över hst. Bst på 7 **u** stöter intill hst mycket långt ned på denna. Av bst i 8 **p** synes den övre delen. Bistavarna på 9 **o** skära över hst. Ett parti av denna närmast under bistavarna är utplånad. På 10 **r** stöter bistavens inbuktning intill hst. Av 11 **k** fattas nedre delen. Man kan ej se toppen av 12 **h**. På 13 **n** är en del av hst närmast över bst utplånad. Den huvudsakliga delen av bst befinner sig till vänster om hst. Av 14 **i** synes övre hälften. Bst i 15 **a** går över hst. 16 **s** är av äldre typ 4. 17 **t** har bst endast till vänster. Det **b** man väntar mellan **t** och **m** har uteglömts av ristaren. Till höger om huvudstavens nedre del på runan 17 synes en fåra, som liknar den nedre bst till ett **b**, sannolikt tillfällig. Av runan 19 ser man hst. Till höger om denna är en fåra, vars nedre del är utplånad, sannolikt rester av ett **r**. Rad C är otvetydigare än de föregående. Efter 21 **k** följer en hst, som vid mitten övertväras av en från vänster snett ned mot höger löpande stav, vilken emellertid är ganska osäker, **i** eller **n**? En liknande tvärfåra högre upp, som är något jämnare, sitter för högt upp för att rimligen vara en **n**-bst. De båda följande stavarna bilda möjligen ett **u**, följt av ett **r**, båda ganska osäkra. Runan 25 är sannolikt **k**, 26 är ett tydligt **h**. Mellan denna och den närmast följande, fullt tydliga runan, 31 **m**, synas fyra vertikala stavar ganska spatiöst anbragta, av vilka den sista, runan 30, kan ha varit **l**. Efter 31 **m** följa ganska oregelbundna fåror, som likna nedre delen av ett **r**. De äro sannolikt tillfälliga. Om läsningen av de fyra första runorna i rad D, **f r o** (av typen †) **f** råder ingen tvekan. Därefter följa sex lodräta stavar. Den sista av dessa kan möjligen vara **f**.

Med undantag av första raden 1–5 **mahno** ger inskriften ingen mening. Rad B utgöres av *futharken*. Med **mahno** fsv. *Magno*, dat. av *Magnus*, åsyftas säkerligen samme Herr Magnus, som nämns i inskriften på absidväggen, Sm 67. Bringetofta kyrka dateras till 1100-talet (se Sm 67).

69. Fröderyds kyrkogård.

Pl. 53.

Litteratur: B 1049, L 1234. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 24; J. Elers: Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; B. Kallenberg och H. M. Aman: Försök till en physico-æconomisk beskrifning öfver Fröderyds socken 1 (1810) s. 13; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 253; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 107; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 16 Westra härad, upptecknade år 1886, s. 3, tr. i NSmMedd 6 (1922) s. 35; P. Petersson: Brev till A. Friberg den 18/9 1888 (NSmArk); A. Friberg: Undersökningsprotokoll 1906 (NSmArk); O. v. Friesen: Läsning och tolkning 1921 (NSmArk), jfr NSmMedd 6 (1922) s. 35 not.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1049; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 346; Nordenskiöld: teckning 1886 i o.a. hs s. 3; P. Vistrand: teckning den 13/8 1900 (NSmArk och ATA); Friberg: foto 1906 (NSmArk); v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); R. Blomqvist: foto 1926 (ATA); C. Källström: foto (ATA).

Stenen står på kyrkogården, 4 m Ö om kyrkogårdsmurens sydvästra hörn. Ristningen är vänd mot NV.

I *Ransakningarna* meddelar prosten L. Ternerus 1690: »Wed Frörydz kyrkia finnes en stoor Ruunsteen mäd bookstäfwer omkringh nederfallen och mäd mosa öfwertäckt, hvilken den nyss ankomne pastor effter sin skyldigheet lofwar wedh vårens begynelse skola uprätta.» *Bautils* uppgift, att den finns i kyrkan är tydligen felaktig. Enligt Peringskiölds *Monumenta* stod den »Strax utom Fröeryds kyrkia». Elers' meddelare, kyrkoherde Carl Lundh i Fröderyd, skriver 1751: »Nära Fröderyds kyrka och häradsvägen står en runsten, med några oläseliga runor och kors, samt annan prydnad.» Hos Ennes (*F m 61*) läses: »Står jemte vägen, som går förbi kyrkan», men på ett annat ställe skriver han: »På Fröderyds kyrkogård (straxt söder om kyrkan jemte vägen).» Om stenen har flyttats, är ej känt. Det kan förhålla sig så, att kyrkogården har utvidgats, varigenom runstenen har kommit innanför ringmuren.

Stenen är 150 cm hög, 116 cm bred vid basen. Runorna äro 11 cm höga. Inskriften löper från höger till vänster.

Inskrift:

khirbiarn : sati : stein : pana : eftir : suil :

1 5 10 15 20 25 30

bruþur : sin :

35 40

Geirbiörn setti stein þenna eftir Svein(?), bróður sinn.

Gerbjörn satte denna sten efter Sven(?), sin broder.

Till läsningen: I **k** jämte det föregående ramstrecket upptäcktes först av P. Vistrand 1900. Runan 2 är **h**. v. Friesen läser **a**, Nordensköld, Ihrfors, Friberg och Vistrand **h**. Runan 30 är sannolikt **i**. Bistavsliknande fåror synas både till vänster och till höger om huvudstaven þ, och så har den ritats av Vistrand. Av dessa fåror kan den vänstra vara huggen, men den skär ej över hst, som alla andra **a**-bistavar i inskriften göra. I *Bautil* och hos Ihrfors är denna runa **a** med dubbelsidig bst, hos Nordensköld och Friberg **a** med ensidig bst, hos v. Friesen **i**. Bst på 31 **l** är svagare än den övriga ristningen men dock säkert huggen. Undersökarna före Friberg ha läst **i**. Denne antecknade: »**l** har ett grundt streck upptill åt höger.» v. Friesen läser **l**. Bst till 40 **n** kan ej urskiljas. Där den har befunnit sig, är en hög kam i stenen, längs med vars gräns den kan ha gått. *Bautil*, Nordensköld, Ihrfors och Vistrand ha **n**.

1-9 **khirbiarn** *Geirbiörn*. Angående **h** som tecken för *a* se ovan s. 132. *Geirbiörn* är ett ganska vanligt namn. Det förekommer även i Sm 162. — 28-31 **suil** är sannolikt felristning för **suin**, ack. av *Sueinn*.

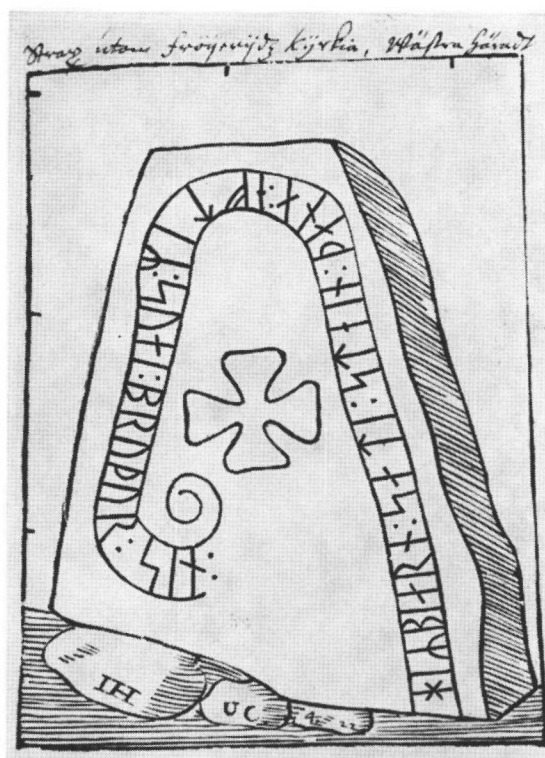

Fig. 35. Sm 69. Fröderyds kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1049).

70. Hylletofta kyrka.

Pl. 54.

Litteratur: S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1959 s. 98 f.

I Hylletofta kyrka fann man år 1956 under pågående restaurering en stock med inskurna runor. I S. B. F. Janssons ovan anförda uppsats läses därom: »Stocken, som låg i korgolvet, under altaret, förvaras nu i tornkammaren. Fyndplatsen är av allt att döma sekundär; tyvärr kunde jag icke fastställa, var stocken har haft sin plats.

Stocken är av furu och mäter 133,5 × 22 × 14 cm. Runorna, som stå i stockens ena kant, äro omkring 5 cm höga. Inskriften begränsas nedtill av en ristad linje.

Inskrift:

... upor - - uporbhfu ... - rk ... þorkh - - - ...

5 10 15 20 25

Till läsningen: Före **l u** finnas numera inga spår av ristning. **3 o** har, i likhet med inskriftens övriga **o**-runor, ensidig bistav. Av **4 r** återstår huvudstaven och nedre bistaven, av runan **5** endast ett kort stycke nedtill. Av runan **6** är endast huvudstaven i behåll. Mellan runorna **14** och **15** är ristningen helt fördärvad. Av runan **15** återstår endast huvudstaven. Mellan **17 k** och **18 p** är stocken nedbilad. På detta fördärvade parti av ristningen har plats funnits för två runor; det borthuggna stycket mäter drygt 4 cm. Av runan **23** återstår huvudstaven, av de två följande endast obetydliga rester.

Runinskriften, som är avbruten i början och slutet, består sålunda i stort sett av *futharkens* början, upprepad på det bevarade stycket fyra gånger.»

Norra Ljunga sn, se Sävsjö.

Sm 76, 77.

71. Norra Sandsjö prästgård.

Pl. 53.

Litteratur: L 1240. Ransakningarna 1690; N. R. Brocman: Sagan om Ingvar Widtfarne (1762) s. 217; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 688; B. A. Ennes: Brev till J. G. Liljegren den ²⁶/₁₂ 1828 och den ³/₁₂ 1830 (ATA), F m 61 (hs i KB); J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 120; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 1 (1844) s. 53, 3 (1846) s. 244; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 181; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 52, tr. i NSmMedd 6 (1922) s. 30; A. Kock i ANF 10 (1894) s. 347; O. v. Friesen, Rökstenen (1920) s. 139, jfr NSmMedd 6 (1922) s. 31 not, anteckningar (NSmArk).

Äldre avbildningar: M. Hesslén: teckning den ¹⁷/₃ 1828 i Ennes' hs F m 61 och i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4; Nordensköld: teckning 1885 i o.a. hs s. 53; P. Vistrand: teckning (NSmArk); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 347; Ennes: teckning (ATA).

Stenen står på en i Sandsjön från V utskjutande udde, vilken uppbär nordändan av den s.k. Runåsen, som sträcker sig i nord-sydlig riktning. Platsen ligger ca 225 m SÖ om den på andra sidan sjön belägna N. Sandsjö kyrka.

Stenen är 250 cm hög, 63 cm bred vid basen. Runorna äro 9 cm höga.

Inskrift:

× erinuorþr × let × reisa × stein × þena × eftir × heka × faþur × sin × auk × heru × faþur : hans × auk ×
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 karl × hans × faþur . . . × heru × hans × faþur × auk × þiagn × hans × faþur × auk × eftir × þe × lagfaþrga ×
 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120
 fem ×
 125

*Erinnvordr lét reisa stein þenna eptir *Hegga, fōður sinn, ok Hæru, fōður hans, ok Karl, hans fōður, (ok) Hæru, hans fōður, ok Þegn, hans fōður, ok eptir þá langfædga fim.*

Ärinvard lät resa denna sten efter Hägge, sin fader, och Hära, hans fader, och Karl, hans fader, (och) Hära, hans fader, och Tegn, hans fader, (och) efter dessa fem förfäder.

Till läsningen: Stenens kanter ha stötts av på ett par ställen, varigenom några runor skadats i sin övre del. Även efter **75 r** är stenen skadad; där är plats för ett **auk**. Efter runan **55** är skiljetecknet **;**, ej **×**, som för övrigt genomgående användes. Runan **95 g** är utan tvekan stungen. I de båda runorna **118 g** och **123 g** finns en punkt, tydligast i den sistnämnda, men även punkten i **118** är med all sannolikhet avsiktlig. Den sista runan är **m**. Man ser en tydlig huvudstav — det enda som hittills ansetts läsligt av denna runa — och till vänster säkra spår av en **m**-bst, och i god belysning framträda sådana även till höger.

Angående de tidigare läsningarna märkes att hos Brocman ordet 10–12 **let** läses **aei** och runorna 14 och 20 **e** läsas **a**; 31 **ᚱ** är hos Brocman **r** och 33 **e** uppfattas som **a**; 76–79 **heru** läsas **neri**, 95 **g** är enl. Brocman **k** och 109 **e** läses **i**. De sista orden i inskriften 114–127 **þe** × **lagfaþrga** × **fem** × har Brocman lika litet som någon annan av de äldre undersökarna fått någon reda i; han läser **pikfaþi**. 118 **g** uppfattas av alla tidigare undersökare som **k**. Hos Nordensköld äro de sista orden **þealak faþria** × **fei** ×. Vistrand har mot vanligheten ej lyckats med undersökningen av denna inskrift. Han läser 31 som **r** och 33 som **a**; 63 **k** är hos Vistrand **i**; av 71–75 **faþur** har Vistrand sett **fa** jämte övre delen av **þ** och **u**; 76–79 **heru** liknar i hans läsning närmast **kub**; 95 **g** är **k** enl. Vistrand, och avslutningen är hos honom **þia k · faþria e**. v. Friesen läser de sista orden **auk** × **eftir** × **þe** × **lakfaþrga fei**, vilket översättes »och till minne av hela raden av förfäder (= far efter son)».

1–9 **erinuorþr** är ett ganska sällsynt namn. Runsvenska belägg saknas. Dock förekommer det i medeltida källor t.ex. dat. *ærinwardo* DS 1260 (år 1299), DS 1307 (år 1300?), *Erinwarder* SRP 1099 (år 1374), *Ærinwardher* SRP 2052 (år 1384), *Ærnuardher* DS ns 695 (år 1406), vars namn skrivs *Ænuardher* SRP 3058 (år 1400). Från Danmark, Norge och Island saknas belägg. Efterleden med *u*-omljud är unik. Angående de växlande formerna hos förleden, se Sm 50. — 32–35 **heka** är ack. av ett rsv. *Hæggi*, i övrigt ej belagt i runinskrifter. Det föreligger dock åtskilliga exempel i fsv. under formen *Hægge*, *Heggi*, och dess latiniserade motsvarighet *Heggo*. Bland exemplen från Småland märkas *heggi* DS 164 (år 1216–1220) Östbo hd, *Thord Hæggason* DS ns 2064 (år 1415) Västbo hd, *Iosse (Jossæ) Hæggason* DS ns 2315 (år 1417), Västbo hd. *Nisse Hæggason* SRP 2232 (år 1386), Västra hd. *Hegge* återfinnes i Värends tingshandlingar för åren 1600–1632 (G. O. Hyltén-Cavallius: *Wärend och windarna* 2, 1868, s. 283). De två exempel på *Heggo*, som noterats i Danmark, härröra från Skåne. På västnordiskt område förekommer *Heggr* men ej *Heggi*. — **heru**, 47–50 och 76–79, ack. av rsv. *Hæra*, finns också i en annan Njudungsinskrift, Sm 110. Det är mycket möjligt, att det är detta namn, som skrivs **iru** (ack.) i U 335. Appellativet *hæra* 'grått hår' är belagt en gång i fsv. *Sanctus marchus* hafðhe ... nakra hæror (*Ett fornsvenskt legendarium* 1, 1847, s. 250 och 2, 1858, s. 987). Ihre anför från Dalarna *hærukall* 'gråhårig gubbe' och *hæra* 'cani' (*Svenskt Dialectlexicon*, 1766, s. 66). Som binamn förekommer det 1459 i *Jon hæra* (*Jönköpings stads tänkebok*, i *NSmMedd* 1, 1907, s. 13). Det västnordiska *hæra* betyder enligt Fritzner 'Graahed, graat Haar, Alderdom'. Som namn användes *Hæra* i fisl. om en jättekvinna (Egilsson och Jónsson: *Lexicon poeticum*). Dessutom ingår det i sammansättningarna *Hærukollr* och *Herulangr* (E. Lind: *Norsk-isländska personbinamn*). — 92–96 **þiagn** är ack. av mansnamnet *Pegn*, samma ord som appellativet *þegn*. Se s. 109. — 116–124 **lagfaþrga** är ack. av rsv. *langfaðrgar*; ordet föreligger på isländska i formen *langfaðgar* 'Personer, som følge hinanden Søn efter Fader i samme Slægtrække' (Fritzner).

De svävande översättningarna av inskriftens avslutning bero på att man ej sett, att här står **fem**. Orden *þá langfaðga fim*, med vilka inskriften avslutas, syfta på de tidigare omnämnda fem förfäderna, men slutorden äro genom *ok* sidoordnade med de föregående leden i satsen. Detta *ok* kan vara tillkommet genom felristning, mycket lättförklarlig genom inflytande från de upprepade *ok*, som inskjutits mellan namnen på förfäderna i det föregående, och *þá langfaðga fim* framstår då som apposition till dessa namn. Är *ok* avsiktligt, får man tänka sig de följande orden som en hyllning åt alla förfäderna tillsammans, sedan ristaren förut bevarat deras namn åt eftervärlden genom att nämna dem en efter en.

Sandsjöstenen hör till de märkligare av våra runstenar genom att den ställer oss inför sex generationer av samma släkt. En parallell är Malstastenen i Hälsingland L 1065 (läsning av v. Friesen i *Nordisk Kultur* 6, 1933, s. 161), i vars inskrift sju generationer omnämnas.

72. Ramkvilla kyrka.

Pl. 56.

Litteratur: S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den 11/7, 1942 (ATA); E. Lönnberg: Undersökningsprotokoll (ATA).

Äldre avbildningar: Jansson: foto 1942 (ATA); P. Boberg: foto 1942 (ATA).

I en rapport till Riksantikvarieämbetet den 11/7 1942 meddelar S. B. F. Jansson, att han »den 10 juli 1942 undersökt en runsten, som i slutet av juni under reparationsarbeten upptäcktes i Ramkvilla kyrka, Sm. Stenen, som endast utgör övre högra delen av en runsten, sitter inmurad i kyrkans södra yttervägg, i markytan 3,5 m. Ö om södra ingången till kyrkan.»

Den del av kyrkan, där stenen sitter, är byggd på 1700-talet. Det övriga, västliga, partiet är från medeltiden. (R. Lindstam: *Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Östra och Västra härad*, 1943, s. 106.) Vid medeltidskyrkans ombyggnad kan den ha kommit i dagen och lagts in i nybyggnaden.

Stenen är av granit, 86 cm hög, 75 cm bred. Runorna äro 8–11 cm höga.

Inskrift:

... reisa × stein × auk × k - - - ... hialbi × ont × hans ×
 1 5 10 15 20 25 30

... reisa stein ok g(era) ... hialpi ondu hans.

... resa stenen och göra ... hjälpe hans ande.

Till läsningen: Runorna 1–17 äro skadade i sin övre del. Till runorna 15–17 kunna inga bistavar upptäckas. Här har troligen stått **kiara**. Jansson läser: ... reisa × stein × auk - - - ... hialbi × ont × hans ×.

Alla skäl tala för att lakunen i texten har innehållit orden *gera brú eptir N. N. Guð*.

73. Terle. Skepperstads sn. Nu på kyrkogården.

Pl. 56.

Litteratur: B 1050, L 1236. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 22; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 672; E. Tuneld: Geografi öfver konungariket Sverige 3: 2 (1832) s. 852; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 265; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA), 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 4, tr. i NSmMedd 6 (1922) s. 6; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen: Läsning (NSmArk), tolkning i NSmMedd 6 (1922) s. 6 not; R. Lindstam: Brev till Friberg den 17/7 1907 (NSmArk), Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Östra och Västra härad (1943) s. 96; F. O. Carlberg: Brev till A. Friberg den 10/9 1908 (NSmArk); A. Klasson: Brev till A. Friberg den 24/12 1917 (NSmArk); J. A. Sandblom: Anteckningar 1920 (NSmArk).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1050; Nordenskiöld: teckning i o.a. hs s. 4; Friberg: foto 1917 (NSmArk); R. Blomqvist: foto 1926 (ATA).

Denna sten har numera sin plats på Skepperstads kyrkogård utmed östra muren med inskriften vänd mot V. Den har förut stått ute i socknen vid Terle, ett f.d. soldattorp under Skärsjö.

I *Ransakningarna* 1690 har prosten Ternerus lämnat en rapport för hela Västra härad, vilken beträffande Skepperstad endast meddelar: »Wed Skrifwe waadh är en Runnsteen [Sm 96] och wed torpet Terle en [Sm 73] bägge behåldne och mäd Runsk e bookstäfwer inskrefne.» Hos Peringskiöld läses »Terille Torp wid en Bro» och »Terille torp» är också ortsuppgiften i *Bautil*. Forsander ger en närmare bestämning av den ursprungliga platsen: »Vid Terle, ett dragontorp utmed en liten bäck, som går nedan Dragontorpet Kolsnäs, har en runsten blifvit funnen, den Rusthållarne i Skeppersta Thomasgård sönderslagit och till förstugustenar nyttja. Lär varit nr 1050 i Bautil.» Kolsnäs, som ej är utsatt på några kartor, ligger N om Terle.

Ennes har något varierande uppgifter, som härröra från hans meddelare i dylika frågor, pastor M. Hesselén: »Vid Terletorps qvarn i denna socken har stenen stått, men är bortförd och lär vara använd, såsom de föregående [: B 1047, 1048] på något ställe i Skepperstads by.» På ett annat ställe i samma arbete: »Fans vid Terletorp qvarn, är förstörd.» Det är att märka, att Terletorp och Terleqvarn ej är samma lokalitet. Torpet ligger något N om kvarnen, som är belägen vid Linnöå, vilken från Linnösjöns nordvästra ände går i nordvästlig riktning.

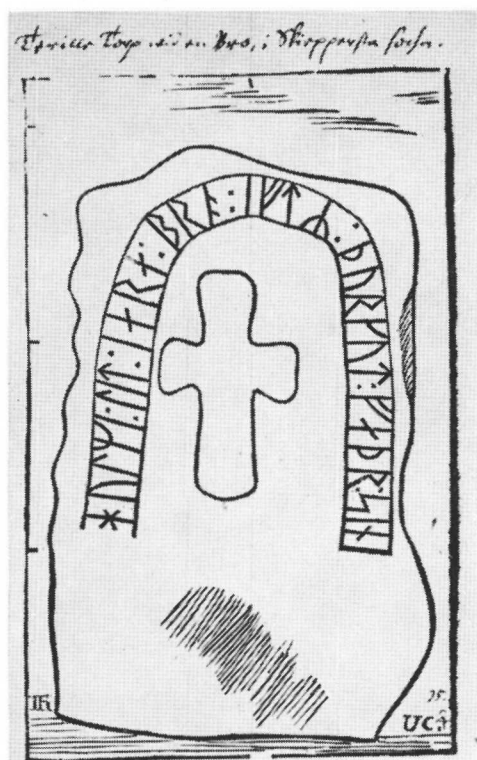

Fig. 36. Sm 73. Terle. Skepperstads sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1050).

Fig. 37. Sm 73. Terle. Skepperstads sn. Efter Jönköpings läns hushållningssällskaps handl. h. 12 (1824). ○ runstensens förutvarande plats.

Nordenskiöld var den, som återfann stenen 1885, sedan den i en dryg mansålder legat som farstubro, och han lämnar också upplysningar om dess ursprungliga plats: »På kyrkovärdens Gust. Samuelssons gård upptäcktes vid en flygelbyggnad en korstecknad runsten af röd skroflig granit ... Stenen lär ursprungligen stått uti Skärsjöhage (mellan Skärsjö och Terillaqvarn) nära en kafebro, numera nedsunken uti gung-flyn. Dåvarande egaren af gården Sven Samuelsson hade ett par starka oxar, men dessa mäktade ej draga stenen, hvarpå han dagen efter skaffade sig ett par till: när detta oaktadt stenen ej ville låta rubba sig från platsen, sönderslog han den i förargelsen. Emellertid har runstenen på mer än 50 år varit försvunnen och ingen i socknen kan påminna sig om den någonsin blifvit af fornforskare eftersökt. Den skulle äfven undgått undertecknads uppmärksamhet, om icke egaren, hos hvilken bostad skulle tagas, händelsevis varit frånvarande och undertecknad vid inträdet i flygelbyggnaden, för att efterfråga egarens återkomst, på förstugubron upptäckt några runor på en flat af granris skyld sten.»

Vid försöken att orientera sig i dessa trakter har man god hjälp av en karta över Hultsjö, Skepperstad och Hjärtlanda socknar, vilken finnes i *Jönköpings läns hushållningssällskaps handlingar* h. 12 (1824). Se fig. 37. Där är Terlekvarn utmärkt med *p* strax ovanför Linnöas utlopp ur Linnösjön och Terletorp med *x* (se a a s. 73) något N om kvarnen. I nordvästlig riktning därifrån ligger Skärsjö. Sammanställa vi uppgifterna ovan angående stenens plats, finna vi, att den stått N om Terle torp i de sankmarker, som en gång funnits där och varest den broanläggning, som inskriften talar om, varit till gagn.

Om dessa förhållanden berättar 1920 en med traktens topografi väl förtrogen person, f.d. folkskolläraren J. A. Sandblom i Hultsjö (NSmArk): »Ett större gravfält (115 högar) är här beläget på en från SÖ till NV sig sträckande, tämligen hög, med buskar och småskog beväxt ås mellan Terle grenadiertorp och Skärsjö säteri, dock betydligt närmare det förstnämnda. Om den numera på Skepperstads kyrkogård uppresta runstenen, som ju ur-

sprungligen haft sin plats vid Terle, stått här minnes numera ingen. Men mycket troligt är det. Ej så långt nedanför åsen ligger en numera odlad smal och långsträckt mosse, som före torrläggningen måste ha varit mycket sank genom ett vattendrag, som där förenade Terle göl med Skärsjön, och över vilken synbarligen fordom ett vad varit till finnandes, där den å stenen åsyftade brobyggnaden bör ha kunnat vara anlagd. Den nuv. mindre körvägen mellan Terle och Skärsjö vilar på en gammal bank av sten och jord, vilken mycket väl kan ha varit den bro, som Holmi lät göra till minne av sin fader Torgod. En annan dylik väg över den sankta marken finnes visserligen även ett stycke längre åt N, närmare Skärsjön, men dess ålder är mera tvivelaktig. För övrigt ligger den på mycket större avstånd från platsen, där de övriga fornminnena äro samlade. Den någonstädes befintliga uppgiften, att bron skulle varit endast en kavlebro, som nedsjunkit i den lösa gyttjan, är nog beroende på något misstag. Minnet av en så obetydlig brobyggnad kunde nog ej ansetts värd att hugfästas genom en särskilt för ändamålet rest runsten.»

När Christofferson ritade av stenen på 1690-talet, var den hel men slogs sönder, när den forslades fram till Tomasgården. Till kyrkan fördes den 1917. Stenen består av två stycken med passning, men övre vänstra hörnet, där en del av inskriften befunnit sig, fattas. På Nordenskölds teckning 1885 är det förlorade stycket med, vilket emellertid kan vara rekonstruktion.

Stenen är 143 cm hög, 105 cm bred vid basen. Runorna äro 11 cm höga.

Inskrift (med kompletteringar efter B 1050 inom []):

: hulmi : let : ka[ra : bro : ift]r : þurkut : fnþr : sia
 1 5 10 15 20 25 30

Hólmi lét gera brú eptir Þorgaut, fǫður sinn.

Holme lät göra bron efter Torgöt, sin fader.

Till läsningen: 8 **t** står delvis i brottet mellan de båda styckena och är därigenom något skadat vid toppen. Friberg har ej noterat den vänstra bst. I *Bautil* är runan 9 utan bst. Av 11 **r** finns endast huvudstavens nedre del kvar; resten hör till det avslagna, och läsningen kan endast fastställas med hjälp av *Bautil*. Detsamma gäller 17–18 **ft**. 23 **k** har av Nordensköld felaktigt lästs **m**. 27 **n** står med sin hst strax till höger om sprickan mellan stenens båda stycken. En bst, som går från vänster snett ned mot höger, kan även iakttagas. Den kan ej uppfattas som en vittringsfåra. Inga spår av någon **a**-bst finnas. Det **n**, som alltså står här, är en felristning för **a**. *Bautil* och Nordensköld ha **a**, v. Friesen och Friberg **i**. Man bör i sammanhanget lägga märke till att 32 **a** är en felristning för väntat **n**. Runan 32 är i *Bautil* och hos v. Friesen **n**, hos Nordensköld och Friberg **a**.

1–5 **hulmi**, *Hólmi*, är kortnamn till de i Sverige vanliga namnen med *Holm*- som förled. Det är ej ovanligt; det förekommer i sju runbelägg från Uppland, två från Närke, ett från Södermanland och ett från Västmanland. Dessutom finns det i medeltida diplom: *Holme* DS ns 244 och 245 (år 1402), SRP 515 (år 1361), *Petar Holmamager* SRP 2024 (år 1384), samtliga från Östergötland, och *Staffan Holmasson* från Åland DS ns 1307 (år 1410). — 20–25 **þurkut** är ack. av *Þorgautr*, som även förekommer på Sm 89 och i andra runinskrifter i skilda delar av Sverige. Bland de ej synnerligen talrika diplomexemplen märkas *Thorgotus* DS 164 (år 1216–1220), *Thorgotho* DS 1275 (år 1299), *Thorgut* SRP 2347 (år 1387), samtliga från Småland, där även ortnamnet *thurgusboth*, *thrugusbothe* DS 4117 (år 1346) hör hemma. *Thurguzthorp* är känt från Västergötland SRP 2781 (år 1395). — 26–29 **fnþr**, ack. av *fǫðir*. Angående dylika enstaviga former se s. 126.

74. Stockaryds gamla kyrka. Nu i Läns museet, Jönköping.

Pl. 55.

Litteratur: E. Wrangel i NSmMedd 9 (1929) s. 93.

Äldre avbildningar: Osign. teckning (ATA); A. Friberg: teckning (NSmArk).

I Läns museet i Jönköping förvaras en dörr från Stockaryds gamla kyrka, inv.nr 9094, med medeltida gångjärnsbeslag. Själva dörren är från 1600-talet enligt E. Wrangel. Den är 179 cm hög, 130 cm bred och

har tre beslag, av vilka det översta och det nedersta äro försedda med ornamentik, det översta dessutom med en kort runinskrift, utförd samtidigt med ornamentiken.

Järnbeslaget är 90 cm långt, 4,1 cm brett. Runorna äro 1,8 cm höga. Längs vardera kanten löper ett band, bildat av två parallella längsgående fåror, förbundna genom snedställda sådana. Inskriftens första runa står ca 20 cm från gångjärnet. Ett järn av samma typ finnes i Älghults kyrka, Uppvidinge hd, Sm 25.

Inskrift:

iag maþr
1 5

Ek maðr(?).

Jag karl(?)

Till läsningen: Till höger om runan 1 synes en snedställd fåra, liknande en 1-bst. Den är svagare och tunnare än andra streck, ej avsiktlig. Runan 2 **a** har ensidig bst; ett streck i dennas fortsättning till höger om hst hör ej till ristningen, ej heller det med bst parallella streck, som stöter intill den övre marglinjen. Runan 3 är tydligt stungen. 5 **a** har liksom runan 2 bst, som ej skär hst.

Som framhållits s. 85, där Stockarydsinskriften diskuteras, finnas enl. A. Noreen: *Geschichte der nordischen Sprachen* (1913) s. 152 exempel på utvecklingen *iak* > *iagh* tidigast vid början av 1300-talet; enl. E. Wessén: *Svensk språkhistoria* I (1945) s. 57 först i yngre fsv. tid. Med hänsyn till den ålderdomliga formen **maþr** utan svarabhaktivokal kan man antaga 1300-talets tidigare decennier som inskriftens ungefärliga tillkomsttid.

75. Morarp. Svenarums sn.

Pl. 59.

Litteratur: B 1052, L 1243, 1244. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 23; Carl Linnæi Öländska och gothländska resa 1741 (1745) s. 327, Skånska resa 1749 (1751) s. 424; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 115, meddelande till Riksantikvarien (ATA), Fornlemningar i Småland (hs i KB), brev till J. Adlerbeth den ¹⁵/₆ och den ²⁰/₇ 1816 (ATA); J. E. Lagergren: Antiquitets-Croquier (hs i KB), Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 115; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 188; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 289; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 16 Westra härad, upptecknade år 1886, s. 40, tr. i NSmMedd 7 (1924) s. 18; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 351; S. Bugge i E. Brate: Runverser (1887–1891) s. 238; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen: Anteckningar (NSmArk), i Rig 1919 s. 140, jfr NSmMedd 7 (1924) s. 18 not; R. Ekwall: Skrivelse till Riksantikvarien den ¹⁰/₅ och den ²³/₈ 1928 (ATA); Brita Westelius-Rydén i Smålands Allehanda den ¹⁷/₂ 1932.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1052; Ennes: teckning, med Linnés läsning, i J. J. Lagergrens Rättelser och tillägg 2 s. 177; J. Adlerbeth och L. F. Rääf: teckning den ²³/₇ 1816 i J. J. Lagergrens Rättelser och tillägg 2 s. 179, i Ennes' F m 61 och i ATA; J. E. Lagergren: teckningar efter Ennes med Linnés läsning i M 104: 14 och Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4 och 7; Wallman: teckning i aa s. 191; Forsander: teckning i aa; Nordensköld: teckning 1886 i o.a. hs s. 41; Ihrfors: teckning i aa s. 351; Friberg: teckning 1895 (NSmArk); v. Friesen: fotos 1917 (NSmArk) och i Rig 1919 s. 141.

Stenen står ca 400 m SÖ om Hoks järnvägsstation, 3 m V om den gamla landsväg, som över Stigamo leder upp till Jönköping, 16 m N om korsningen mellan denna väg och järnvägslinjen.

Den första upplysningen om stenen lämnas i *Ransakningarna* 1690: »Vppå Liungh moon norr öfwer Morarp st uth mäd Landzwägen een smaal steen upreest mäd Runske bookstäfwer.» »På landsvägen vid Mororp» lyder rubriken över träsnittet i *Bautil*. Platsen uppges vara belägen i Vrigstads socken. Linné passerade stenen på återfärden från sin resa till Öland och Gotland 1741 och antecknade (*Öländska och gothländska resa*, 1745, s. 327): »Runsteen lik en half kägla, stod på vänstra handen jämte landswägen;

$\frac{1}{2}$ mil åfwan för Swenerums giästgifwaregård. ... Denna sten war huggen uti gråsten af Spat och Skimmer, hwarest war artigt at se, huru Spaten upwuxit uti sielfwa Bokstäfwerne och gjort dem mycket knagluger och oläslige, til et klart widermåle at stenar wäxa, fast än per appositionem externam.» Liljegren upptager Sm 75 under två olika nummer, dels som 1244 »Lindfors», dels som 1243 »Mörarps ägor».

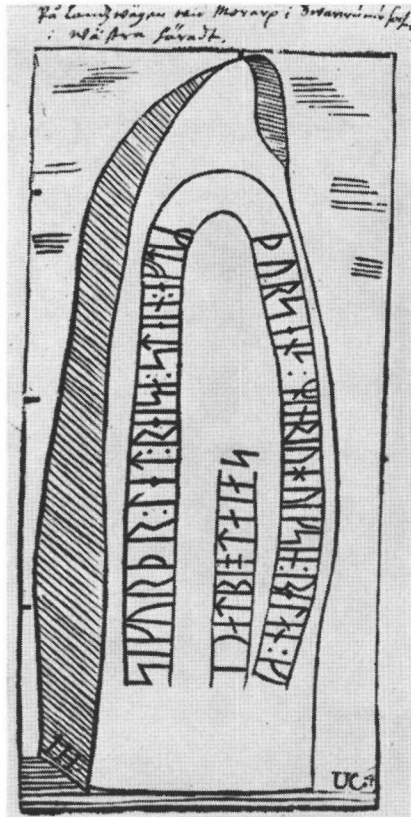

Fig. 38. Sm 75. Svenarums sn. Efter tråsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1052).

Stenen har senare stått framme vid Hoks herrgård »gent emot köksdörren, såsom berättas, men då herrskapet aldrig fick ro om näterna och stenen andra morgonen alltid befanns kullfallen, såg man sig föranlåten att flytta den tillbaka till dess nuvarande plats» (Nordensköld). Enligt J. J. Lagergren (*Rättelser och tillägg* 2 s. 115) var det på grund av myndigheternas ingripande som den återfördes till sin gamla plats.

Den svårlästa inskriften har lockat många forskare. Hadorphs medhjälpare Ulf Christofferson var den förste avritaren, och Linné gjorde oberoende av honom en läsning. Ennes var där 1812 men såg sig ingen möjlighet att få någon reda i texten utan återgav denna efter Linné. Adlerbeth och Rääf företogo gemensamt en undersökning sommaren 1816, och även Wallman har granskat inskriften. Han skriver: »Längre fram ung. $\frac{1}{4}$ mil S. om Säteriet Hok, i en stor skog inwid o W. om vägen stod en $3\frac{1}{2}$ aln hög, smal o. nästan 4 kantig (tetragonus) Runesten utan korsmärke med öfverväxta och ganska otydliga runor i trenne rader, dem vi oagtadt mycken möda och af solens klara ljus gynnade icke förmådde med någon säkerhet updaga.» J. E. Lagergren försökte läsa de otydliga runorna 1838, Nordensköld 1886. Den sistnämnde skriver: »Läsningen är serdeles svår, har försökts under flere dagar och på olika tider af dagen: äfven gjorda afklappningar underlätta ej heller läsningen eller göra den riktigare.» Friberg gjorde en teckning 1895, och den $\frac{1}{8}$ 1917 undersökte Friberg och v. Friesen tillsammans inskriften, varefter den sistnämnde offentliggjorde sin bearbetning i *Rig* 1919 s. 140.

Stenen är 206 cm hög, 41 cm bred. Runorna äro 10 cm höga.

Inskrift (med kompletteringar efter B 1052 inom []):

si[k]uarþr · let reisa : stein : eftir · - - - þur : þin : at · menr - - - - uek sin : þe - an : kuþ

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

hialbi ont : hans

65 70

Sigvardr lét reisa stein eptir ... (f)ður (el. bróður) sinn. Ættmenn ... veg sinn ... Guð hialpi ondu hans.

Sigvard lät resa stenen efter ... sin fader (el. broder). Fränderna ... sin ära (el. väg). Gud hjälpe hans ande.

Till läsningen: Första ordet, som i *Bautil* är **sikurþr**, har med säkerhet varit **sikuarþr**. Runan **1 s** är fullständigt bevarad. Ett litet stavfragment vid övre marglinjen är sannolikt toppen av **2 i**. Av **3 k** tycker jag mig kunna skymta nedre delen av hst och bistavens nedre parti (ej inålat). Av **4 u** synes bistavens övre del tydligt, av **5 a** hst. Det jag uppfattat som hst till **5 a**, står längre bort från det följande **r**, än vad motsvarande streck gör på v. Friesens foto, men jag har vid eftergranskning styrkts i min uppfattning, trots att avståndet till **6 r** är påfallande stort. Hst i **6 r** är otvetydig, även spåren av bst, fast de äro mera vidgade.

Av 8 **r** finns en tydlig hst, bst är endast delvis bevarad. Den nedre punkten av ett : synes efter 8 **r**. Av 9 **l** och 11 **t** är endast hst bevarad. Nordensköld har sett båda dessa runor i deras helhet, Friberg har sett bistavarna till 11 **t**, men ej den till 9 **l**.

Det första omedelbara intrycket av 12–16 **reisa** är att där står **reesa**. Runan 14 **i** har nämligen vid mitten en grop; den är i olikhet med punkten på runan 13 skrovlig och ojämn och är sannolikt naturlig liksom talrika andra liknande gropar i den ojämna ytan. Flertalet undersökare i äldre tid ha här läst **reisa** eller **raisa**. Friberg läser **reesa**, v. Friesen **resa**. Runan 15 **s** är starkt vidgad genom vittring. Av 26 **r** synes hst och den vänstra bst. Mellan 26 **r** och nästa säkert läsbara runa 31 **p** är ett starkt skadat parti, där jag endast kan urskilja fyra stavar eller fragment av dylika runt slingans topp och där ej heller tidigare undersökare kunnat se några fullständiga runor med undantag av Nordensköld, som här läser runorna **ulfri**, av vilka de två sista äro otydliga. Av 33 **r** kan man se huvudstavens övre del och fragment av bst, av 34 **s** toppen och basen. Runorna 37–38 äro **at**; av 37 **a** synas övre delen av hst och spår av bistavens vänstra hälft, av 38 **t** fullt säkert bistavarna. Läsningen **menr** av runorna 39–42 är säker. Vid mitten av 42 **r** är en vittringsgrop. Därefter följer ett otydligt parti. Man ser fyra vertikala stavar, av vilka man kan följa de tre första längre upp mot övre marglinjen än den fjärde. Inga bistavar kunna skönjas. Stavarna 1 och 2 ha ej bildat ett **u** tillsammans; de fåror som skulle kunna tyda på sådant äro tillfälliga. Huruvida den tredje, som en del äldre undersökare mena, varit en **u**-bst till den föregående kan numera ej avgöras. Efter den fjärde staven synes vid nedre marglinjen ett litet streck, som sannolikt ej är hugget. Där bör den nedre punkten i skiljetecknet ha befunnit sig. De följande 47–52 **uek sin** äro tydliga och oskadade. Runan 53 har med tvekan lästs som ett **b**; hst är tydlig, de fåror, vilka uppfattats som bst äro skadade av en vittringsgrop vid mitten. Runan 55 kan ha varit **l** eller **t**. En fåra liknande en **p**-bistav synes även till höger om hst, men den är ojämn och gör ej intryck av att vara huggen. I den uppåtgående mittslingan äro de flesta runorna vittringsskadade, men man behöver ej vara tveksam om läsningen. Var bistavarna gått till 67 **o** kan jag ej se. Såväl i *Bautil* som hos Friberg och v. Friesen är denna runa **o**. Av 71 **a** synes endast toppen. Partiet 37–57 av inskriften är det svårt att få någon reda i, emedan skadorna i texten här äro mycket stora och inskriften ej är utformad efter någon gängse schablon. Runorna 47–52 **uek sin** höra till det säkert läsliga och kunna svärligen uppfattas annorlunda än *veg sinn* 'sin väg' eller 'sin ära (sitt anseende)'. Det efterföljande otydliga och osäkra **be - an** är en bestämning till *veg* ack. Antager man att 47–49 **uek** är 'väg', ledes tanken till de inskrifter, som bevara minnet av väg- och brobyggen, men det tillfogade possessivpronomenet gör det mindre sannolikt, att *vegr* här står i denna betydelse. Återstår alltså, att *vegr* här är 'ära, anseende', vilket också är v. Friesens mening, se nedan.

Bautil har läsningen: **sikurþr : let : reisa : stein : eftir ... þur sen ... minriuhuk sin : belan : k - - atbiotaias**. — Linné: **isrunnutaibesa : stein : efter tuur sin : ki : meiriun : uegsin : bel**. — Adlerbeth och Rääf: **s litu : raisa : stain : efti ursin : sm r : uegsin : kutan : kupialbi unt : hans**. — Nordensköld: **sikvarþr : let : reisa : stein : eftir · ulfri : · · þur : sin : at : merkia : veg · sin : i : elan : kuþ : hialbi · ot · has**. — Friberg: **isia u - rþr · iet reesa : stein : eftir þur - an : hi · minb - - - · uek sin : i i elan : ku - - i albi · ont : ians**. — v. Friesen: **s[ik]u[a]rþr [: l]e[t :] řesa : řtein : eftir : þu[r :] sin : at · menr ... uek sin : beþan : kuphialbiont : hans :**

1–8 **sikuarþr**, *Sigvarðr*, är sällsynt i rsv. Det har antagits, att **sikuarta** i U 568 är gen. av detta namn. Sidoformen *Sigurðr* förekommer i U 854 **se[h]kurþ** ack. och L 1078 från Medelpad. Det anses föreligga i ortnamnet Säverstad i Kuddby sn, Östergötland, *siverstadhum* 1418 (G. Franzén: *Vikbolandets by- och gårdnamn*, 1937, s. 156). I diplomerna förekomma några exempel på *Sighwardh*, och där är *Sighurdh* rätt vanligt enligt Lundgren o. Brate. I Danmark och på västnordiskt område hör *Sighwarth* resp. *Sigurðr* till de vanliga namnen.

Tolkningen av inskriften har vållat svårigheter. J. J. Lagergren (*Rättelser och tillägg* 2 s. 215) citerar de läsningar, som härröra från Linné och från Adlerbeths och Rääfs gemensamma undersökning och tillägger: »Skriften är obeskrifligt svårläst. Om man skulle våga en jämförelse emellan begge dessa anförde Texter, och en och annan bokstafs förändring, så skulle man kanske få imaginera sig följande Explication: Isrun lät

resa stenen efter Ursin (Tursin ... Gud hjelpe hans ande.» S. Bugge (i E. Brate: *Runverser*, 1887–1891, s. 238) citerar inskriften efter L 1243 och 1244 och transkriberar: *Sigurðr lét reisa stein eftir ... [fa]ður sinn,*

sem mennr iuggu

yks innbólan

Gud ialpi qnda hans. »Sigurd lod reise Stenen efter .. sin Fader, hvem Mændene hug med Öks inde paa hans Gaard. Gud hjelpe hans Aand.»

O. v. Friesen (i *Rig* 1919 s. 142) transkriberar och översätter: *Sigurðr lét reisa stein eptir — — ður sinn. Ættmenn unnu (l. réðu osv.) veg sinn bóttan. Gud hialpi qnd hans.* »Sigvard lät resa stenen till minne av N.N. sin bror (eller far). Hans fränder visste att upprätta sin ära. Gud hjälpe hans själ.»

76. Sävsjö (f.d. Norra Ljunga sn). Komstad.

Pl. 60.

Litteratur: L 1241. Ransakningarna 1667 och 1690; K. Stobæus, Antikv. Saml. (hs i UB, Lund); N. R. Broeman: Sagan om Ingvar Widtfarne (1762) s. 111; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 96, 98; O. Celsius: R 558 (hs i UUB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 243; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 187; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 15, tr. i NSmMedd 6 (1922) s. 12; E. Brate i ANF 18 (1902) s. 140, Svenska runristare (1925) s. 16; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen i NSmMedd 6 (1922) s. 42, i Nordisk kultur 6 (1933) s. 180; N. Gillgren: Fornminnesinventering 1935 (ATA); E. Hjärke: Rod och runor (1946) s. 105.

Äldre avbildningar: Daniel Hadorph: teckning i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4; Gahm-Persson: teckning i aa s. 99; teckning i R 558; teckning i ATA med påskrift »Gåfva från exellensen friherre A. E. Ihre»; Nordensköld: teckning i o.a. hs s. 15; Friberg: foto 1905 (NSmArk); v. Friesen: foto (NSmArk) återgivet i NSmMedd 6 (1922) s. 43; C. Källström: foto (ATA); Gillgren: foto 1935 (ATA).

Komstadstenen, varav endast ett fragment är bevarat, står numera i Gästgivaregårdens trädgård ca 20 m SÖ om manbyggnaden med ristningen mot SV. Ursprungligen har den stått längre västerut vid ån.

Den äldsta notisen om stenen förekommer i kyrkoherden Sveno Noreks relation 1667 i *Ransakningarna*: »Men i Liunga Sochn i Komstad by Wijdh landzwägen, finnes en Reesesten teknadt mz Runebookstäffwer, doch weet man intit hwadh dhe betydha eller innehålla.» Prosten Laurentius Ternerus i Vrigstad meddelar 1690 i *Ransakningarna*: »Wed Komsta broo står en steen wedh landzwägen mäd Runske bookstäfwer.» Utförligare besked om platsen får man i Gahm-Persson aa s. 98: »Denna härhos fogade Runsten står wid gästgifware-gården Komstad på högra sidan om Landswägen, då man reser op åt Landet, samt på andra sidan om Bron i Liunga Sochn, Wästra härad och Jönköpings Lähn.» Gahm-Perssons redogörelse är daterad den 20/5 1790. Den bekräftas av de uppgifter jag fick sommaren 1941 av kamrer Zackrisson i Sävsjö, som talade om att stenen skall ha stått vid mjölnarens bostad omedelbart Ö om ån och vägkorset, till vänster om vägen, när man kommer från Sävsjö. Det är samma plats, som Gahm-Persson syftar på. Se Generalstabskartans bl. 27 »Nässjö».

J. E. Lagergren uppger, refererande till Ennes, att stenen »skall, omkring år 1808, vara bortförd till murning, då ny åker uppstod, der stenen stod». Nordensköld sökte den följaktligen förgäves 1885: »Sedan under flera dagar fåfängt sökts efter Tufastenen, som enligt Liljegren skulle finnas nära landsvägen på Komstad gästgifvaregårds egor, kom en qväll en fattig karl till undertecknad och sade sig vara pådrifven af sin hustru, som ej lemnade honom i ro, menande att han borde anmäla att en sten med underliga bokstäfver fanns i deras stuga 'Norraslätt' öster om tingshuset. Denna stuga bygdes för mer än 50 år tillbaka af hustruns föräldrar och stenen, som igenkändes vara den sökta runstenen hade då tagits någonstädes och användts till spiselhäll. Tyvärr finnes nu blott ett fragment: efter behörig rengöring från murbruk framträdde ordet: **a : hkunar** : samt några slingornament. De felande stycken hafva icke kunnat återfinnas, men torde komma i dagen, när spiseln snart kommer att rifvas och har egaren lofvat att då förvara dem.»

När v. Friesen 1903 var i Komstad, återfann han fragmentet av runstenen i spiseln i stugan och föranstaltade om att det blev uttaget och uppställt i Gästgivaregårdens trädgård. Stugan är riven. De övriga delarna av stenen ha ej kommit i dagen. Den avtecknades emellertid av Daniel Hadorph, medan den var hel och stod på sin ursprungliga plats; se fig. 39. Bilden finns i Liljegrens *Fullständig Bantil* som förlags-teckning till träsnitt. Något träsnitt infördes emellertid icke i J. Göranssons *Bantil* (1750).

Inskrift (med det inom [] supplerat efter teckningen i *Fullst. Bantil*):

[**tufa** : **risti** : **stin** : **þina** : **eftir** : **ura** : **faþur** : **sin** : **stalar**] **a** : **hkunar** : [iarls]

*Tófa reisti stein þenna eftir *Ráa, foður sinn, stallara Hákonar iarls.*

Tova reste denna sten efter sin fader Vræ, Hákon jarls stallare.

Till läsningen: Teckningen hos Gahm-Persson avviker från D. Hadorphs genom att runan 22 är **r** och 25 är **i**, teckningen i ATA genom att 18 är **a**, 22 är **r** och 25 **i**. De runor, som finnas kvar, äro tydliga. På 40 **a**, som är den första av de bevarade, fattas bistavens vänstra hälft.

1-4 **tufa**, är kvinnonamnet *Tófa*. Det förekommer i ytterligare några svenska runinskrifter: Sö 76(?), U 199, 339(?), 431, Öl 6 samt DR 317 Sk, 362 Bl (2 ggr); dessutom i senare källor, dock ej talrikt. Det är ett östnordiskt namn, som är representerat även i Danmark. Angående *Tófa* och *Tófi* se Sm 64.

23-25 **ura** är ack. av det namn, som förekommer i nom.-formen **urai**, rsv. *Vrai*, på den närbelägna Sm 77. Med all säkerhet åsyftas samma person i båda fallen, den ende kände bäraren av detta namn. »Vræ har troligen i ett äldre släktled varit ett karaktäriserande binamn, bildat av det i Njudungsmålet, men också endast där, förekommande adjektivet *vrå* (fsv. **vrār*) 'ogin, vresig, omedgörlig'» (v. Friesen i *NSmMedd* 6, 1922, s. 41).

41-46 **hkunar**, är gen. av *Hákon*, ett vanligt namn, som även förekommer i Sm 16 och 127. Se Sm 16. Angående **h**-runan som tecken för *ha* se s. 132.

Vræ har alltså varit stallare, en befattning som hörde till de främsta i de dåtida nordiska rikena. I Norge var stallaren — ordet av mlat. *stabularius* — vid sidan av ländermännen och kanslern den högste ämbetsmannen inom hirden. »Nest lendum monnum oc kanceler i hirð konongs ero stallarar at ollum scemdum. en ret allan æigu þær slikan sem lender menn» (*Norges gamle Love* 2, 1848, s. 410). Stallaren var enligt samma källa konungens förtroende-man, som på dennes vägnar talade på hirdstämmor och underhandlade med landets invånare. I överensstämmelse med titelns ursprungliga betydelse hörde det till stallarens uppgifter att förestå konungens stallväsende och organisera dennes resor.

Diskussionen om vem den Hákon jarl har varit, hos vilken Vræ var stallare, inleddes av Brocman (aa s. 111) i samband med hans behandling av runstenen vid Bro kyrka i Uppland, U 617. Där nämnes en Hákon jarl, som är fader till den Assur, över vilken stenen är rest. Angående Komstadstenens Hákon jarl anser Brocman, att denne ej kan vara Hákon Sigurdsson, den kände Ladejarlen (död 995). Tänkbara alternativ, som Brocman diskuterar, äro Hákon Eriksson (död 1029) och Hákon Ivarsson (död 1062).

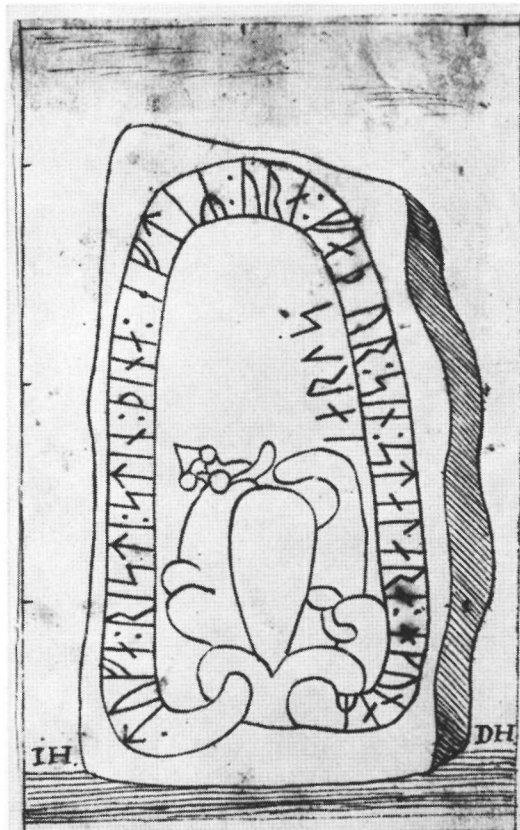

Fig. 39. Sm 76. Sävsjö. Komstad. Efter teckning av D. Hadorph.

Dalins hypotes (*Svea rikets historia* 2, 1750, s. 25) att Håkan Ivarsson är identisk med den genom Västgötalagens kungalängd kände konungen Håkan Röde, visar Brocman skyldig artighet men drar fram skäl, som tala däremot. Som den sannolikaste framhåller Brocman Håkan Pålsson (död 1122).

Även Wieselgren anser, att Håkon Ivarsson är identisk med Håkon Röde och identifierar **tufa**, enl. W:s uppfattning maskulint, med en man, som omnämnes av Adam av Bremen.

Brate gör också djärva kombinationer. I *ANF* 1902 s. 140 sammanställer han Sm 76, U 617, Sö 260 samt med någon tvekan U 11. Inskrifterna skulle alla åsyfta samme Håkon jarl. Senare har Brate (*Svenska runristare*, 1925, s. 16) framhållit, att Håkon jarl på dessa runstenar troligen är en svensk man, och antyder möjligheten, att det kan vara den Jakun, som enligt Nestorskrönikan förde trupper från andra sidan havet till hjälp åt Jaroslav i Ryssland.

v. Friesen (*NSmMedd* 6, 1922, s. 44) ifrågasätter, om det över huvud funnits jarlar i Danmark och Sverige vid slutet av vikingatiden med undantag möjligen för Öster- och Västergötland. Jarlar nämnas i isländska och norska källor, där man, menar v. Friesen, från sitt eget område överfört termen till danska och svenska förhållanden, eller också är det den engelska jarlvärdigheten det handlar om. Det är i Norges och Englands historia vi finna jarlar med namnet Håkon. v. Friesen anser Håkon Sigurdsson (död 995) ligga för långt tillbaka i tiden från Komstadstenen, som härrör från o. 1050. Ej heller kan det vara Håkon Ivarsson, som åsyftas, trots att han varit i svensk tjänst: denne blev jarl 1062, och eftersom Vråe rest Sävsjöstenen (Sm 77) efter sin broder Gunne o. 1025, är han för gammal för att efter 1062 bekläda jarlämbetet. »Redan dessa överläggningar peka hän på Håkan Eriksson av Ladejarlarnas ätt.» Det är i England Vråe haft tillfälle att komma i denne norske stormans tjänst.

Erland Hjærne framhåller (*Rod och runor*, 1946) mot v. Friesen, att det är mycket tänkbart, att det funnits ett jarlämbete i Sverige under vikingatiden (s. 97). Trots de förbindelser mellan Småland och England, som runstenarna vittna om, kvarstår alltså möjligheten att Vråe tjänat en svensk man, och Hjærne pekar i det sammanhanget på den varjagiske hövdingen Jakun, som omnämnes i Nestorskrönikan och som Brate först fäst uppmärksamheten på (s. 105).

Så långt den hittills förda diskussionen i denna fråga. Det bör framhållas, att man ej har rättighet antaga, som Brate gör, att det är samme Håkon jarl som omnämnes i denna inskrift och i inskriften på U 617 Bro kyrka. Den åsyftade kan ha varit en för övrigt okänd svensk jarl. Den Jakun, Jaroslavs bundsförvant från andra sidan havet, som Brate och Hjærne i detta sammanhang fäst uppmärksamheten på, kallas i Nestorskrönikan *knjaz varjažskij* (Hjærne aa s. 106), som vi ej med full säkerhet kunna antaga vara en beteckning för en svensk jarl. Det översattes med »Konung der Varäger» (*Die altrussische Nestorschronik*, in Übersetzung herausgegeben von R. Trautmann, 1931, s. 106), »den varjagiske fursten» (*Nestorskrönikan*, övers. av A. Norrback, 1919, s. 90).

Å andra sidan kunna vi lägga märke till att den familj, som rest stenarna i Komstad och Sävsjö Västergård, hade förbindelser med England, såsom framgår av inskriften på den sistnämnda, Sm 77, och att följaktligen starka skäl tala för att söka Håkon jarl i den riktningen, såsom v. Friesen gör, när han antager, att det är Håkon Eriksson, som Vråe varit stallare hos.

Denne Håkon jarl, med vilken Ladejarlarnas ätt utslöcknade på svärdssidan, hade alltid stått på Knut den stores sida mot Olav Haraldsson och blivit tillfångatagen av denne, när han satte sig i besittning av Norge, men hade fått behålla livet och lämnat landet. I England, dit han tog sin tillflykt, blev han väl mottagen av Knut och följde honom, när han 1028 seglade över till Norge och gjorde sig till dess herre. Han blir Norges styresman i skydd av Knuts makt och får dennes systerdotter Gunhild till gemål. Strax därefter reser Håkon till England men drunknar i Petlandfjorden på återfärden till Norge 1029. Vid denna tid har inskriften på Sm 77 kommit till. Kronologiskt passar det alltså gott in i sammanhanget, att Vråe vid denna tid, efter sin unge härskares död, är tillbaka i Småland och i Sävsjö reser minnesstenen efter sin broder Gunne, vilken såsom det framgår av inskriften varit med i England, varefter Vråe lever ännu några decennier och efter sin död får sin egen sten rest i Komstad.

77. Sävsjö (f. d. Norra Ljunga sn). Sävsjö Västergård.

Pl. 57, 58.

Litteratur: B 1046, L 1239. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 23; N. R. Brocman: Sagan om Ingvar Widtfarne (1762) s. 175; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 677, 688; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB), brev till J. G. Liljegren den $\frac{3}{12}$ 1830 (ATA); J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 206; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 109; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 243, 303; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 101; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 18, tr. i NSmMedd 6 (1922) s. 13; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen i NSmMedd 6 (1922) s. 40, Nordisk kultur 6 (1933) s. 179, anteckningar (NSmArk); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1935 (ATA); E. Hjärke: Rod och runor (1947) s. 105; S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den $\frac{30}{9}$ 1953 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1046; Wallman: teckning i aa s. 315; J. E. Lagergren: teckning den $\frac{24}{8}$ 1829 i aa avdelningen Concepter och anteckningar s. 73; Nordenskiöld: teckning 1885 i o.a. hs vid s. 18; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 348; P. Vistrand: teckning den $\frac{22}{8}$ 1900 (NSmArk och ATA); A. Friberg: foto 1903 (NSmArk), återgivet i NSmMedd 6 (1922) s. 40 och Nordisk Kultur 6 (1933) s. 180; O. Zachrisson: foto 1932 (ATA); Jansson: foto 1953 (ATA); G. Svanström: foto 1953 (ATA).

Stenen står i ett gravfält vid Sävsjö Västergård i den s.k. Sjöboåkern 200 m V om manbyggnaden, ca 65 m N om Sävsjön. I *Bautil* kallas socknen Sandsjö, vilket upprepas hos Brocman och föranlett utläggningar hos Ennes och andra om att stenen skall ha varit bortförd.

I *Ransakningarna* 1667 beskrives stenen och dess omgivning på följande sätt: »Item Wijdh Säfsjöby i WästerNorr Wijdh Siön dher, finnes en Plass, på hwilken stå otta Reesestendar, in quadrato, ibland hwilka, en ibland dhem är längst och störst, på hwilken finness Några Streek ändalångs, och twert ifrån dhe Streek, qvad(!) Några små streek.» I detta gravfält ha i våra dagar noterats 48 forn lämningar utom runstenen, därav 4 högar, 14 jordblandade rösen, 1 röse, 6 stensättningar, 4 treuddar och 18 bautastentar samt dessutom en hög, som dock sannolikt härstammar från sen tid.

Stenen är 297 cm hög, 96 cm bred vid basen. De största runorna äro 20 cm höga. En hårnålsformad, ristad linje med bågen upptill bildar övre ramlinje för större delen av inskriften. Baslinje för runorna saknas. Slutet av inskriften har sin plats mellan ramlinjens båda skänklar.

Inskrift:

: urai : sati : stin : þonsi : eftir : kuna : brupur : sin :

1 5 10 15 20 25 30 35

han : uar | taupr : o : iklati

40 45 50

Rái setti stein þenna eftir Gunna, bróður sinn. Hann var dauðr á Englandi.

Vræ satte denna sten efter Gunne, sin broder. Han dog i England.

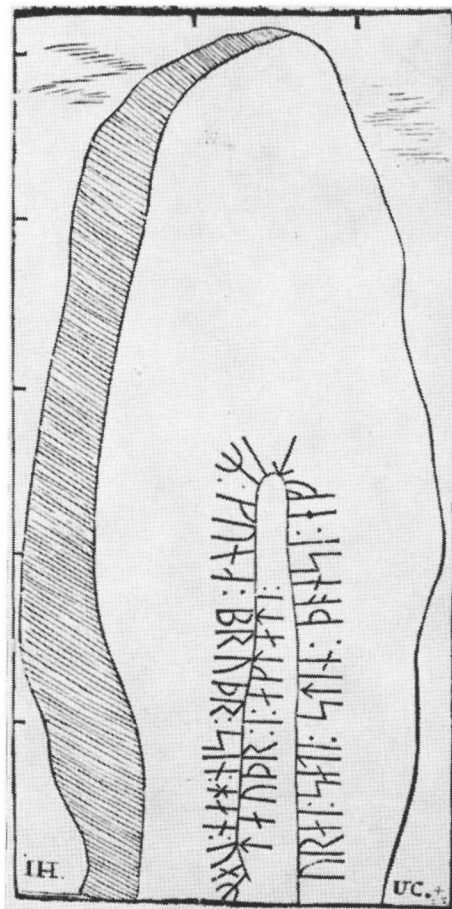

Fig. 40. Sm 77. Sävsjö. Sävsjö Västergård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta. (B 1046).

Till läsningen: Inskriften är tydlig och avvikelserna mellan de skilda läsningarna äro få. 14 **o** har liksom 47 **o** formen $\dot{\text{f}}$. Runan 18 **e** är stungen. Runan 48 **i** är ej stungen, ej heller 49 **k**. *Bautil* har 47 **i** och 48 **a**. Även Wallman och Nordensköld läsa 47 **i**.

Angående namnet **urai**, rsv. *Vrai* se Sm 76, angående *Gunni* se Sm 39. Det förekommer även på Sm 51.

Inskriften hör till de äldre, såsom framgår av stavningen 13–17 **ponsi** och 47 **o** och slingans uppläggning. Den förefaller vara ungefär samtidig med Sm 52 och tillhöra 1000-talets första decennier (jfr O. v. Friesen i *NSmMedd* 6, 1922, s. 42). Vråe, som rest denna sten över sin broder Gunne, har fått sin egen minnessten i Komstad, Sm 76, rest av dottern Tova, med en inskrift, som meddelar, att han varit Håkon jarls stallare. Angående de historiska sammanhang, i vilka Komstad- och Sävsjöstenarnas Vråe sannolikt hör hemma, se Sm 76.

78. Sävsjö (f. d. Vallsjö sn). Uppåkra.

Pl. 60.

Litteratur: L 1238. Ransakningarna 1690; M. Hesselén i Liljegrens Fullständig *Bautil* (ATA) 4; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 248; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 179; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 46, tr. i *NSmMedd* 6 (1922) s. 28; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ²⁹/₆ 1905 (NSmArk); O. v. Friesen: Anteckningar (NSmArk), jfr *NSmMedd* 6 (1922) s. 28 not; C. Claeson: Fornminnesinventering 1933 (ATA).

Äldre avbildningar: P. Vistrand: teckning den ²⁹/₇ 1881 (ATA och NSmArk); Nordensköld: teckning 1885 i o. a. hs s. 46; Friberg: foto den ²⁹/₆ 1905 (NSmArk); v. Friesen: foto den ³⁰/₇ 1917 (NSmArk); O. Zachrisson: foto 1932 (ATA); Claeson: fotos 1933 (ATA).

Stenen står i en sankmark på Uppåkras ägor, i den s. k. Källstorpa hage, ca 300 m SÖ om manbyggnaden.

I *Ransakningarna* 1690 omnämnes den helt kortfattat: »Wed Upåkra står en Runsteen huaräst säges en Jätte wara begrafwen.» Av Hesselén (i Liljegrens *Fullständig Bautil*) kallas platsen »Södre Damm», av Vistrand »Damängen».

Nordensköld, som vill se ett samband mellan inskriftens andra namn **siba** och det närbelägna Sibbarp, skriver: »Uti en oländig mark i den s. k. källhagen, öster om Uppåkra herrgård, står med afslagen (för tillfället löst påsatt) topp en korstecknad runsten ... Under densamma säges en kopparkista vara gömd. Helt nära, der sannolikt fordom allmän gångstig gått förbi fram till kyrkan, är ett slätterkärr, som här kallas Källhagskärr, i sin fortsättning i norr dam- och i söder Lundakärr. Damkärret, bottenlöst, lærer varit öppet vatten med planterad fisk, men har småningom igenvallats. En gård i närheten af runstenen i sydöster heter Sibbarp, som ursprungligen i Sten Stures tid låg endast 60 m. vester om Sibbestenen. Nämnde gård ($\frac{2}{3}$ hemman) skänktes af Sten Stures enka Christina Gyllenstjerna, som var egarinna till Eksjö Hofgård, till hennes nyckelpiga, hvarefter gården blef flyttad till dess nuvarande plats. Stenfotar af det gamla Sibbarp synes ännu.»

Stenen är 178 cm hög, 78 cm bred vid basen. Runorna äro 12 cm höga. Det inristade korset är 39 cm högt, 25 cm brett. Stenen har varit sönderslagen men blivit lagad. Runorna äro tydliga.

Inskrift:

ulafn : sati : stin : pansi : eftir : siba : sun : sin

1 5 10 15 20 25 30

*Ólafur setti stein þenna eftir *Sibba, sun sinn.*

Olov satte denna sten efter Sibbe, sin son.

Till läsningen: Hst till 15 **a** har gått förlorad, när stenen slogs sönder. Bst synes på båda sidorna om brottet. Detta har även inkräktat något på hst i 23 **r**. De äldre läsningarna av denna tydliga inskrift visa inga väsentliga avvikelser.

Namnet **ulafn** *Ólafur* är vanligt i rsv. liksom i följande fsv. språkskeden. Det förekommer även i Sm 114. I litterär tid hör det i hela Norden till de vanligaste namnen och har även lånats till England. — 24–27 **siba** är ack. av rsv. *Sibbi*. Se Sm 22. Det läses även på Sm 130.

79. Sävsjö. Vallsjö gamla kyrkogård.

Litteratur: B 1048, L 1668. J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 23; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 150; J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 208; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 250; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 105; P. Vistrand: Meddelande 1881, brev till A. Friberg den 10/4 1912 (NSmArk).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1048; Vistrand: teckning den 28/7 1881 (ATA och NSmArk).

Denna sten kan nu ej återfinnas. Av dess inskrift framgår att den har varit en liggande gravhäll, som alltså ursprungligen bör ha hört hemma på kyrkogården, varifrån den senare flyttats.

Peringskiöld säger, att den finns »uth för dörren i Wallsjö Capellansgård». Vallsjö gamla komministerboställe är Grimsholmen, som ligger drygt 2 km S om gamla kyrkan. Alla efterforskningar där ha varit resultatlösa. Redan Wallman sökte den förgäves.

Till Ennes har pastor M. Hesselén uppgivit: »Dessa bägge stenar [B 1047 och 1048] äro bortförda och efter berättelse i orten, begagnade till spismurning i Wallsjö by.» På ett annat ställe i F m 61 läses: »På efterfrågan har denna berättelse blifvit lämnad, att bägge dessa runstenar äro bortförda från sina ställen och använde, den ene till fastesten, eller stugutröskel, och den andre till Spishäll i Wallsjö Storegård.» Den som använts till stugutröskel är B 1047, Sm 80. Stenen, som på Peringskiölds tid låg vid Kaplansgården, är alltså den, som senare skulle ha använts till spiselhäll i Vallsjö Storegård, om Ennes' uppgift är riktig.

Stenen var avslagen utmed högra kanten, när Christoffersons teckning utfördes, varigenom senare delen av inskriften gått förlorad, och den var även skadad i sin nedre del.

Fig. 41. Sm 79. Sävsjö. Vallsjö gamla kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1048).

Ett litet runstensfragment, vilket P. Vistrand år 1881 fann på Vallsjö kyrkogårdsmur och tecknade av, är med största sannolikhet en del av Sm 79: »Å ringmuren låg 1881 en skifferplatta, å hvilken stod följande runor **n:sin:s**. Måhända ett fragment af en grafsten.» Teckningen är daterad 28/7 1881. I ett brev till A. Friberg den 10/4 1912 skriver Vistrand: »Runstensfragmentet från Vallsjö kunde jag förlidet år icke finna åter.» Mitt sökande på kyrkogården var också resultatöst. Båda de kända delarna (A och B) av Sm 79 äro sålunda förkomna.

Vistrands benämning på stenmaterialet i fragment B är »skiffer». Den fragmentariska gravstensens (A) ungefärliga mått (beräknade efter träsnittet i *Bautil*) ha varit: 135 cm × 60 cm. Fragment B har

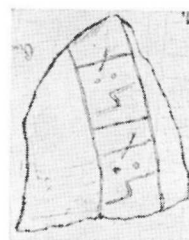

Fig. 42. Sm 79. Sävsjö. Vallsjö gamla kyrkogård. Efter teckning av Vistrand.

varit ca 24 cm × 18 cm. Runorna ha varit ca 12 cm höga. Runslingan har följt stenens kanter. I ristningsytans mitt har funnits ett stavkors. A innehåller inskriftens början och B en del av dess fortsättning.

Inskrift (enligt B 1048 resp. Vistrands teckning):

A : **rakr** : **lakpi** : **stin** : **yfir** : **þiuk** : **s** ...
 1 5 10 15 20

B ... **n** : **s[i]n** : **s** ...
 25

Rekk lagði stein yfir Þiokk, s(u)n sinn ...

Reck lade stenen över Tjock, sin son ...

Till läsningen: Runan 2 **a** har dubbelsidig bst, 6 **a** enkelsidig. I inskriften förekomma eljest inga runformer ur det fullständigt stungna alfabetet: **n** har dubbelsidig bst, **t** har två bistavar, **r** är öppet, **s** har normal form.

1–4 **rakr** återger troligen namnet *Rekk*, känt från Jämtland genom några belägg. Hos Lind anföres *Rekk* som *dverga heiti*. I Danmark är *rek* tidigast belagt som binamn på en myntmästare i Lund, **porkil** : **rek**, **poukil** : **r(e)k** (L. Jacobsen och E. Moltke: *Danmarks Runeindskrifter*, 1942, sp. 575). Runmynten kunna dateras till tiden 1065–1075 (aa sp. 556). Från Danmark kännes också en *Rech* 1249, och *Rek* antages även ingå i ortnamnet *Rextorp*, nu Regstrup. — 18–21 **þiuk** är ack. av ett mansnamn *Þiokk*, som ej synes vara belagt tidigare som självständigt personnamn. På ett av de i det gotländska Dunefyndet ingående föremålen läses namnet **þioki**, nom. (S. Söderberg: *Om några nyfunna gotländska runinskrifter i Öfversigt af Filologiska sällskapet i Lund förhandlingar* 1881–1888 s. 12, *Lunds universitets årsskrift* 25, 1888–1889).

Genom runornas form, som helt överensstämmer med den danska runradens, och inskriftens formulering, av vilken det framgår, att stenen varit en liggande häll av samma typ som Eskilstunakistornas lockhällar, visar Sm 79 sitt samband med denna monumentgrupp och härrör sannolikt från 1000-talets senare hälft.

80. Sävsjö. Vallsjö stomhemman. Nu vid Vallsjö herrgård.

Pl. 61.

Litteratur: B 1047, L 1237. J. Peringskiöld: *Monumenta* 8 bl. 24; B. A. Ennes: *F m 61* (hs i KB); J. Forsander: *Anteckningar rörande Småland* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; G. O. Hyltén-Cavallius: *Anteckningar (ATA)*; P. Wieselgren: *Samlingar till Ny Smålands beskrifning* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.), *Ny Smålands beskrifning* 3 (1846) s. 250; J. E. Lagergren: *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 103; C. F. Nordensköld: *Jönköpings läns minnesmärken (ATA)* 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 42, tr. i *NSmMedd* 6 (1922) s. 26; E. Ihrfors: *Smolandia sacra (ATA)* 2 s. 348; A. Friberg: *Anteckningar (NSmArk)*; O. v. Friesen, *anteckningar (NSmArk)*, jfr *NSmMedd* 6 (1922) s. 26 not; C. Claeson: *Fornminnesinventering 1934 (ATA)*; *Skrivelser till Riksantikvarien från Sävsjöortens fornminnes- och hembygdsförening* den 7/8 1936 och från konservator G. Olson den 17/11 1938 angående stenens flyttning (ATA); O. Zachrisson: *Brev till E. Lönnberg* den 4/11 1939 (NSmArk); *Vetlandatidningen* den 10/11 1939; R. Kinander i *NSmMedd* 20–21 (1947) s. 67.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: teckning i Peringskiölds *Monumenta* och B 1047; P. Vistrand: teckning den 28/7 1881 (ATA och NSmArk); Nordensköld: teckning 1885 i o.a. hs s. 43; Friberg: foto den 28/6 1905 (NSmArk), 1917 (ATA); v. Friesen: fotos den 29/7 1917 (NSmArk); O. Källström: fotos (NSmArk); Claeson: fotos 1934 (ATA); G. Olson: fotos 1938 (ATA); fotos 1939 (ATA); H. Faith-Ell: foto i *NSmMedd* 20–21 (1947) s. 67.

Stenen har numera sin plats på Vallsjö herrgårds mark i den s.k. Festängen ca 5 m SV om vägen Sävsjö–Vetlanda och ca 40 m NV om den punkt, där vägen från Grimsholmen stöter intill stora landsvägen. Detta är emellertid ej dess ursprungliga plats.

Träsnittet i *Bautil* har överskriften »Välsjö Sockn I Skogsmark». Ennes säger i *F m 61* refererande till M. Hesslén 1827: »Localen oviss. Lärer stå vid någon bro eller vad ...» Senare har tillagts med hänvisning till samme sagesman: »fins ej mera.» Nordensköld har vid sin undersökning 1885 fått utförligare upplysningar:

»Förestående runsten säges ursprungligen stått invid en 'Kaflingebro' mellan runkärret (söder om torp Björkelund under Wallsjö) och slätterkärret, Alljutra kalladt, och hörande till stommen.»

Nordenskölds beskrivning gör det möjligt att återfinna det ställe, där stenen ursprungligen restes. Platsen ligger utmed den väg, som från Wallsjö stomhemman (»Wallsjö» S om järnvägen på generalstabskartan bl. 27) går söderut, ungefär 400 m S om torpet Björkelund (utsatt på kartan utan namn, numera rivet) och 200 m N om soldattorpet (GT på kartan, också rivet). Det av Nordensköld omnämnda Runnkärret ligger Ö, Alljutarn SV om bron. Den gamla kavelbron över bäcken är sedan 1940 ersatt med en stenbro. På ömse sidor om bron är en stenlagd väg.

Från dess plats vid den bro, som inskriften handlar om, tog man senare stenen för att använda den till farstubro i en gård i Wallsjö by. Ennes, som från M. Hesslén fått skiftande notiser i denna fråga, lämnade vid olika tillfällen, har även den ovan s. 199 citerade uppgiften, att den ena av de båda runstenarna B 1047 och 1048 skall ha använts till »fastesten, eller stugutröskel ... i Wallsjö Storegård».

De flesta upplysningarna hos Ennes från M. Hesslén äro från 1820-talet. Senast vid denna tid hade alltså flyttningen skett. Hos Wieselgren (*Ny Smålands beskrifning* 3, 1846) läses: »Som förstugubro i Wallsjö Södregård qvarligger, alla K. placater till trots, och afnöttes till sin inskrift Runstenen n. 1237 i Lilj R. U. (Baut.n. 1047).»

Nordensköld fortsätter sin berättelse: »Den flyttades till en bondgård (Wallsjö Södreg.) såsom förstugubro, sattes sedermera, då bondgården refs och hela byn förvandlades till Herrgård, såsom vägmärke vid forna gamla vägen, där den ännu [dvs. 1885] står.» Det skall enligt Friberg ha varit på 1850-talet, som den fick en värdigare plats i det den då »af löjtn. Fagerberg flyttades till slutningen s. om Sigfridskällan ... Den lär ha hittats i ett kärr, enligt uppgift runkärret, s. om gården, således senare än den tjenade till trappsten.» Den sist nämnda uppgiften beror på missförstånd.

År 1938 flyttades stenen till sin nuvarande plats genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Stenen är 133 cm hög, 76 cm bred vid basen. Runorna äro intill 14 cm höga. Toppen är avslagen, varigenom några runor skadats, andra helt fallit bort. Inskriftens sista ord **sin** hör också till det, som nu fattas. Som synes av träsnittet i *Bautil* ha stora stycken, utan inskrift, slagits av utmed stenens högra kant. Dess form har ursprungligen varit mycket oregelbunden.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 1047):

: uesti : auk : iuar : auk : su[lf]a :] brubr : þrir : karþu : bru : þasi : auk : satu : stein : þana :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 eftir : þialfa : faþur : [sin]
 60 65 70 75

*Véseti ok Ívarr (el. Jóarr) ok *Sylfa, bróðr þrir, gerðu brú þessa ok settu stein þenna eptir Þiálfa, faður sinn.*

Väsäte och Ivar (el. Joar) och Sylva, tre bröder, gjorde denna bro och satte denna sten till minne av Tjälve, sin fader.

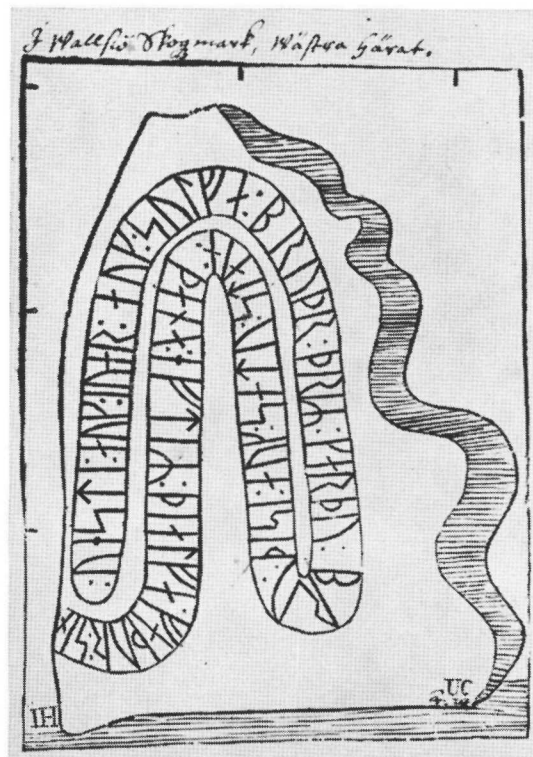

Fig. 43. Sm 80. Sävsjö. Wallsjö stomhemman. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1047).

Till läsningen: I *Bautil* äro runorna 16–21 **sulfa:b**, av vilka **fa:** nu äro försvunna; av 17–18 **ul** liksom av 21 **b** synes nedre delen. De bevarade resterna bestyrka helt runtexten i *Bautil*. Runan 23 är **u**. En punkt finns, men den är liten och har en skrovlig botten. Christofferson, Vistrand och Friberg läsa **u**, Nordensköld och v. Friesen **y**. Runan 39 **a** läses av v. Friesen och Friberg **a**, av Christofferson och Vistrand **i**, av Nordensköld **e**. Vistrand läser hela ordet **pisa**. Runan 42, som av sammanhanget att döma bör vara **a**, framträder på stenen som **i**; ytan på båda sidor om huvudstaven visar inga spår av någon bistav. Christofferson läser här **a** liksom Vistrand och Nordensköld; v. Friesen och Friberg ha antytt en fragmentarisk bst till höger om hst. Runan 51 **e** är i *Bautil* **a**, i alla andra läsningar **e**. Runan 55 **a** läses av Nordensköld **e**.

1–5 **uesti**, *Véseti*, rsv. *Væsti* av ett äldre *Væsati*, en sidoförm till *Visæti*. *Væ-* är den förled man kan vänta i Småland. Fördelningen mellan *Vi-* och *Væ-* på Svealand jämte Östergötland å ena sidan och det övriga Götaland å den andra var dock ej genomförd i rsv. tid (se s. 139). På Sö 91 läses **uasati**. Namnet är känt genom ett 15-tal rsv. exempel, av vilka sju hänföra sig till en av de kända uppländska runristarna. I runinskrifterna växla trestaviga och tvåstaviga former, i diplomerna, där enl. Lundgren o. Brate sex bärare av detta namn påträffas, har detta alltid tvåstavig form. Om utvecklingen *Væsati* > *Væsti* se E. Wessén: *Svensk språkhistoria* 1 (5 uppl. 1958) § 70. Det förekommer talrikt i Danmark, där *Westi* framstår som en övervägande östdansk form, medan *Wisti* är mera utbredd på västdanskt område (Knudsen o. Kristensen). Västnordiskt *Véseti*. Det engelska *Wesete* är lån från Skandinavien enligt E. Björkman (*Nordische Personennamen in England*, 1910, s. 175).

9–12 **iuar** är *Ívarr* eller *Ióarr*, vilket kan ej avgöras. Namnet är känt genom fåtaliga exempel i runinskrifterna; i diplomerna finnas åtskilliga exempel på såväl *Ivar* som *Ioar*. I Danmark hör *Ivar* till de vanligare namnen, av *Ioar* finnas enstaka exempel. Även på västnordiskt område är *Ívarr* vanligare än *Ióarr*. — 16–20 **sulfa** är nom. av ett mansnamn, som är känt genom enstaka exempel från runinskrifterna: U 476, Ög 46, Sö 53, DR 229 (**sylfa**). Såsom framgår av den konsekventa stavningen med **f**, är det ej samma namn som det fsv. *Salvi*, isl. *Sólvi*. (Angående växlande uppfattningar i denna fråga se Knudsen o. Kristensen sp. 1334, E. Wessén i *Upplands runinskrifter* 2, 1946, s. 295.) — 63–68 **pialfa** är ack. av namnet *Pialfi*, ganska vanligt i såväl runinskrifter som senare svenska källor. Ett annat småländskt exempel är **pialfa** ack. Sm 149. Det är sällsynt både i Danmark och på västnordiskt område.

Vallsjö sn, se Sävsjö.

Sm 78–80.

81. Vrigstads gamla kyrka.

Litteratur: H. Hildebrand: Vrigstads kyrka i Småland (i Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen h. 5, 1887).

Äldre avbildning: teckning 1865 i ATA, återgiven i Hildebrands aa h. 5 blad 4 nr 13.

Vrigstads gamla kyrka, som revs 1865, innehöll två runminnesmärken, dels en inskrift på en av kyrkans väggar, dels en klocka med runinskrift. Kyrkan blev beskriven genom Vitterhetsakademiens försorg. Därmed meddelar Hildebrand l.c.: »Vrigstads kyrka har blifvit af C. G. Brunius beskrifven (C. G. Brunius: *Konstanteckningar under en resa år 1849*, 1851, s. 616) och sedan rifningen hade börjats, på k. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens bekostnad, genom hennes artist C. F. Lindberg aftecknad.» Andra bilder ha enl. Hildebrand utförts av O. Sörling.

Runinskriften på väggen är »aftecknad af en person, hvilken ej hade nödig bekantskap med runorna». Denna inskrift är anbragt på ett cirkelformigt band, som omger ett en face tecknat ansikte. Om dess plats meddelas endast, att den »förekom målad å ena väggen». Måttsuppgifter saknas.

Inskrift (enl. teckningen i ATA):

kuþs : srrs - er : eifin : þnita : skref : a keuk .

1 5 10 15 20 25 30

Guðs prestr(?) Alvin(?) skrifði þetta á ...

Guds präst(?) Älvin(?) skrev detta på ...

Till läsningen: Runan 6 liksom de upptill öppna runorna 7 och 11 äro **r**. De två sista ha alldeles samma form som 24 **r**. Runorna 20–21 **ta** ha ensidig bst men 16 **n** och 18 **n** äro av äldre typ liksom 27 **a**. **s**-runorna ha normalform.

Vad som stått närmast efter *Guðs* är osäkert. Runorna 8–11 ha sannolikt varit **ster**, och hela ordet kan ha varit fsv. *præster*. Något uttryck *Guðs præster* synes dock ej vara belagt, men *Guðs man*, *Guðs riddara* o. dyl. äro välkända.

Runorna 12–16 **eifin** kunna vara en skrivning för det engelska personnamnet *Ælfrin*, vilket bäres av en myntmästare i Lund 1080–1086 (Knudsen o. Kristensen sp. 230). Den inhemska motsvarigheten är *Alfrin*, latiniserat *Alvinus*, *alwinus* DS 2685 från Östergötland (år 1328). — Runorna 17–21 utgöra en genom

felristning eller felläsning förvanskad skrivning för fsv. *þetta*. Den obegripliga runföljden 27–31 kan möjligen ha avsett *á kalki* 'på kalken'. — 22–26 **skref** kan betyda 'målade, tecknade' eller 'skrev'. Ordföljden »detta skrev» är latinism (hoc scripsit). Jfr »Han Knut här ligger» (hic iacet) Sm 54, *Magnus hic iacet* Sm 115.

Hildebrand daterar Vrigstadinskriften till 1100-talets senare del. Antagandet ovan att runorna 5–11 äro en skrivning för *præster* med svarabhaktivokal strider ej mot denna datering.

Fig. 44. Sm 81. Vrigstads gamla kyrka. Efter osignerad teckning i ATA.

82. Vrigstads gamla kyrka.

Litteratur: L 1989. K. Stobæus, *Antikv. Saml.* (hs i UB, Lund); S. Rogberg och E. Ruda: *Historisk beskrifning om Småland* (1770) s. 651; S. L. Gahm-Persson: *Archivum Smolandicum* (hs i UUB) 9 s. 101; R 558 (hs i UUB); J. Forsander: *Anteckningar rörande Småland* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 1 s. 134, 4; N. H. Sjöborg: *Inledning til kännedom af faderlandets antiquiteter* (1797) s. 154, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824) s. 65; J. G. Liljegren och C. G. Brunius: *Nordiska fornlemningar* (1823) kap. 4; J. G. Liljegren: *Runlära* (1832) s. 168; J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 113; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning* 3 (1846) s. 278; C. G. Brunius: *Konstanteckningar under en resa 1849* (1851) s. 617; J. E. Lagergren: *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 184; H. Hildebrand: *Vrigstads kyrka i Småland* (i *Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen* h. 5, 1887); K. G. Bergqvist: *Brev till A. Friberg den 24/9 1888* (NSmArk); R. Lindstam: *Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Östra och Västra härad* (1943) s. 54; M. Åmark: *Sveriges medeltida kyrkklockor* (1960) s. 156 f.

Äldre avbildningar: Liljegren och Brunius: aa pl. 4; Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 pl. 2 fig. 5; Hildebrand aa h. 5 blad 4 nr 14, 15.

Utom den runinskrift, Sm 81, som var anbragt på en av väggarna i Vrigstads medeltidskyrka, vilken revs 1865, fanns det även runor på den minsta klockan. Denna inskrift förintades 1817, då klockan blev omgjuten. Däröfver läses i Forsanders *Anteckningar rörande Småland* 1: »spräckt och omgjuten 1816 eller 1817» och i samma arbete 4: »År 1817 såg jag samma klocka spräckt i Jönköping». I kyrkoinventariet 1829 (ATA), där klockorna omnämnas, har ej någon sådan med runinskrift noterats. När Brunius i *Konstanteckningar under*

en resa 1849 (1851) s. 617 beskriver klockan såsom ännu befintlig i kyrkan och meddelar inskriften, beror detta tydligen på att Brunius, som har sin kunskap om klockan från den undersökning, vilken ligger till grund för redogörelsen och avbildningen i *Nordiska fornlemningar* (1823), ej har känt till att den blivit omgjuten. P. Wieselgrens formulering (1846) »Runor finnas ock på minsta klockan» går också tillbaka på äldre uppgifter.

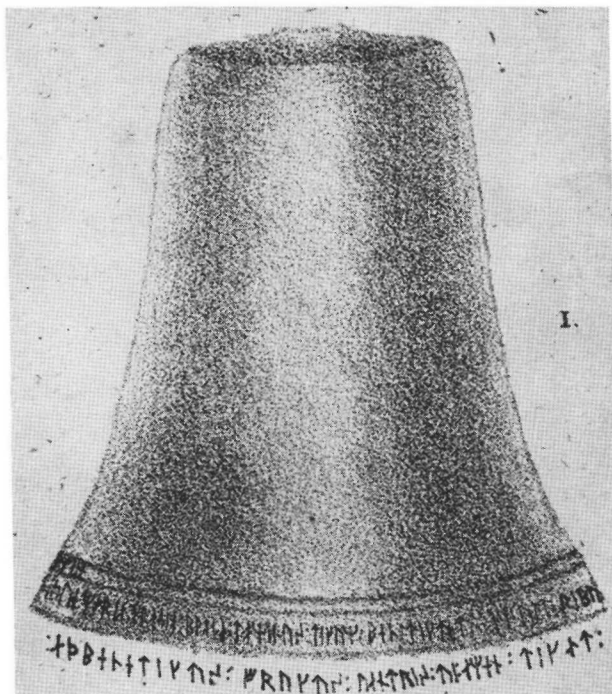

Fig. 45. Sm 82. Vrigstads gamla kyrka. Efter J. G. Liljegren och C. G. Brunius: *Nordiska Fornlemningar* 1 pl. 4.

Liljegren och Brunius' *Nordiska fornlemningar* pl. 4 har den enda avbildning som finns av klockan i dess helhet. Den är av den höga, långsmala, medeltida typen. Inskriften var anbragt på slagringens yttersida med rättvända runor. Klockan är avbildad endast från ett håll med runorna så otydliga, att de delvis ej kunna läsas. De övriga runorna äro avbildade fristående under klockan och äro tydligare återgivna. Av de äldre läsningarna äro ej alla självständiga gentemot varandra. Ett visst samband finnes mellan dem, som förekomma i *R 558* och S. L. Gahm-Persons *Archivum Smolandicum* trots en del små avvikelser. Läsningen i J. J. Lagergrens *Rättelser och tillägg* är rättad och normaliserad. Sjöborgs text i *Samlingar för Nordens fornälskare* gör ett vederhäftigt intryck, såvitt man vågar döma utan att ha sett originalet. Hildebrands uppgift, att den i *Svenska konstninnen* meddelade avbildningen av runorna är »återgiven efter Liljegrens och Brunii *Nordiska fornlemningar*» är ej helt riktig. En helhetsbild av klockan är hämtad från den nämnda källan, läsningen, i en fristående rad, är återgiven efter Sjöborg.

Inskrift (enl. Sjöborg):

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 aue maria : grazia : plina : tominus : tekum : benetikta fu : i mulieribus : æp benetiktu
 fruktus : uæntris tui amæn : tikant : omaian
 65 70 75 80 85 90

Dicant omnia: Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui. Amen.

Till läsningen: Runorna tillhöra det fullständigt stungna alfabetet. **n** och **t** ha ensidiga bistavar. Skillnad göres mellan **a** med ensidig bst: 1, 4, 7, 10, 13, 18, 39, 77 och **æ** med dubbelsidig: 52, 70, 79. **p** återges med

Fig. 46. Sm 82. Vrigstads gamla kyrka. Efter N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 pl. 2 fig. 5.

stungen **b**-runa i 14–18 **plina**. Däremot brukas **t** för **d**: 19–25 **tominus**, 31–39 **benetikta**, 54–62 **benetiktus**, 81–85 **tikant**. Ingen punktering förekommer enligt Sjöborg på **i** i 14–18 **plina**; i övriga källor är runan **e**. **s**-runorna ha normal form. Binderunor förekomma: 1 **au**, 40, 61, 67, 75 **tu**, 72 **fr**, 84 **an** (90 sannolikt fel-läsning).

De andra läsningarna avvika från den som förekommer hos Sjöborg därigenom att de i en del fall låta **a** och **n** ha lång bst och **t**-runorna dubbla bistavar. Alla överensstämma med Sjöborg i att låta **t** vara tecken även för **d** (utom Rogberg, som dock läser runorna 81–85 **tikalt**). Efter *amen* står *dicant omnia*. I det sist-nämnda ordet har runan 88 enligt källornas samstämmiga vittnesbörd (med undantag av Lagergren) haft bst felplacerad, alltså **a**. Sjöborg har dessutom på 90 **a** ritat en **n**-bst, som ej finns på någon annan teckning och som sannolikt ej haft någon motsvarighet i verkligheten. Det felaktiga 41 **i** i stället för **in** återfinns i alla läsningar.

Dicant omnia »må alla säga» kan jämföras med de uppmaningar till förbön, som finnas i Sm 115 och 145.

Kyrkan dateras till 1100-talets senare hälft. Klockan kan vara yngre, men de runtypologiska enskildheterna, som visa en del konservativa drag, motsäga ej en datering till samma tid.

83. Vrigstads kyrkogård. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 62, 63.

Litteratur: L 1644. J. Bureus: F a 5 s. 265, F a 10: 2 s. 110 (hs i KB); Ransakningarna 1690; F e 17 (hs i KB); J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 21; Palmskiöldska handskriftssamlingen (UUB) vol. 301 s. 133, vol. 302 s. 761; K. Stobæus, Antikv. Saml. (hs i UB, Lund); O. Celsius: R 554, R 558 (hs i UUB); S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 651; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 195; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare I (1822) s. 29; J. G. Liljegren och C. G. Brunius: Nordiska fornlemningar (1823) kap. 79; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 148; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 113; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 278; C. G. Brunius: Konstanteckningar under en resa 1849 (1851) s. 617; Anteckningar ur en dagbok den 14/11 1865 (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 271; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 16 Westra härad, upptecknade år 1886 s. 18; H. Hildebrand: Vrigstads kyrka i Småland (i Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen h. 5 1888), Sveriges Medeltid 3 (1898–1903) s. 422; K. G. Bergqvist: Brev till A. Friberg den 24/9 1888 (NSmArk); Smålands Allehanda den 11/11 1899; O. v. Friesen: Brev till Friberg den 22/1 1926 (NSmArk); S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid 1 (1937) s. 97, 477; S. B. F. Jansson: Undersökningsprotokoll den 29/12 1960 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i F a 10: 2, återgiven i NSmMedd 11 (1938) s. 75; U. Christofferson: teckning i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 5; teckning i R 558; teckning i F m 62; teckning i Palmskiöldska samlingen 302 s. 761; Wallman: teckning av runorna i aa s. 196 och Liljegrens Fullständig Bautil 5; teckning, enligt Ennes av J. E. Lagergren, i Liljegrens och Brunius' Nordiska fornlemningar pl. 79; O. Sörling: teckning i Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen h. 5 bl. 4 nr 8–12, samma teckning i Hildebrand: Sveriges medeltid 3 s. 423, i E. Lundberg: Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1 (1940) s. 338.

Det enda bevarade runminnesmärket från Vrigstad är ett gravmonument, som ursprungligen har haft sin plats på kyrkogården. Monumentet består av en kistformig sten med tillhörande gavelhällar. Det förvaras sedan år 1865 i Statens historiska museum under inv.nr 3450.

Vrigstadmonumentet har varit föremål för stor uppmärksamhet. Enligt Bureus stod det »på Wrigsta Kyrkegård», och under hans teckning läses: »Vnder samma Steen ligger Folker Lagmanson som sägz hafva belägrat en Drottning, och derföre blifuit snöpt och sedan dödh i ånne på Folkers steen der strax hoos.»

I *Ransakningarna* 1690 meddelas: »Vppå Wrigstadh kyrkiogårdz södra sijda är en grafsteen med Rygg mitt uppå, huilken ligger till en deel neder i Jorden och till en deel ofwan. mäd runske bookstäfwer nederst wed sijdorne, the ther mehrendels förnötte äre. wed hufwudet är upreest en steen, huilkens öfre deel är rundh mäd uthuggit kors på både sijdor; huar emoot står en aldeles likh uphögd wedh fötterne. Om denna graaf är en sådan saga, att ther under ligger en man begrafwen benämnd Folke Lammenson, huilken besofwit en

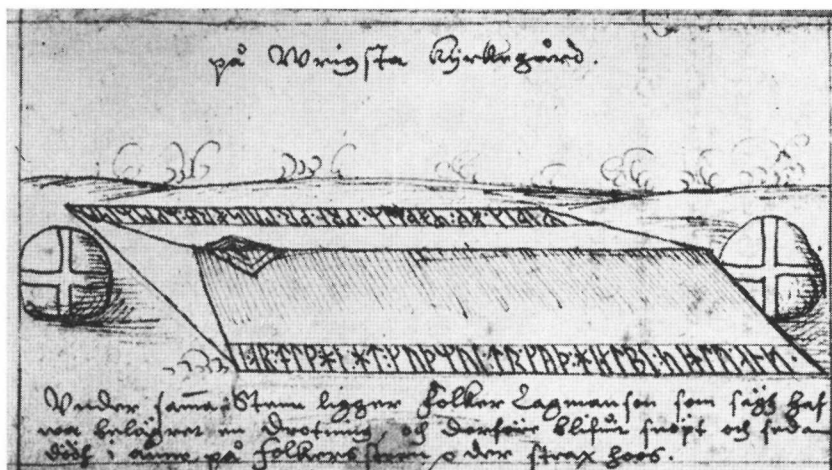

Fig. 47. Sm 83. Vrigstads kyrkogård. Efter teckning av Bureus.

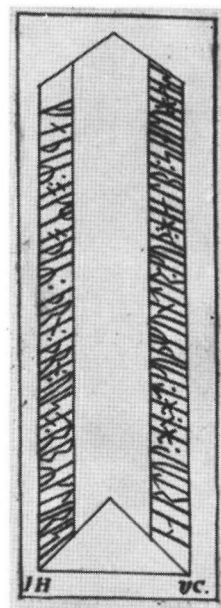

Fig. 48. Sm 83. Vrigstads kyrkogård. Efter teckning av Christofferson.

drottningh och när sådant kunnogt blef begaff han sigh på flykten, blef omsijder greepen här wedh orten, snöpt och död på en holme i åhn och sedan här begrafwen.» Peter Rudebeck har (*Antiquitates variaë, præsertim Smolandie*, Engeström B VIII: 2,7, hs i KB) utan att meddela något väsentligt nytt, försett sägnen med ytterligare detaljer.

Wallman skriver: »Det andra är en liggande kölformig sten, i kanterne med runor ristad, vid hvars ändar i Ö. och W. stå upresta 2de flata o låga stenar med på ömse sidor inhuggna kors innom en ring. En allmän sägen i orten är, att denna grafvård är uprest efter en man, (ifrån Stklm) som blifvit castr^d och sedan ridit till dess bloden förrunnit hñ. Prosten Alin ber. ungefär samā händelse, och tillade att nämnde man var en Lagman Jelling, Drottning Christinas älskare o gunstling, som grñ något förhastadt yttrande i ett förtroligt ögonblick ådragit sig Drottningens vrede, och till straff undergått omtalde våldsamma behandling. Han skall sedan suttit vid Staflunda å, der kyrkan den tiden varit, till dess bloden förrann hñ; hvarom folket i orten ännu har följande verser i minne:

Lagman Jelling satt vid Staflunda å
medan bloden rann å.

Stenen kallas äfven allmänt Jellingestenen. Stenens inscriptioner o stil visar dock tydligt att han är mycket äldre, och att någon förvexling af tider, personer och kanske händelser här äger rum. I fall händelsen är sann, och äger med stenen gemenskap, har utan tvifvel namnet Jelling blifvit tillagdt i anledning af castratⁿ, den ber. af allmogen alltid benämnde med ett liklydande Svenskt ord, hvilket sedan möjligen gifvit någon sednare forskare anledning att hänföra händelsen till en Lagman Jelling. Stenen är i Smol. Beskrifn. uptagen, men läsningen oriktig. Runorne äro ännu tämligen tydliga förmodl. bevarade af mullen, som öfvertäckte hela ristningen, och med stor flit och noggrannhet tvänne särskildte gr afritade.» Sägnen är en version av den som berättas i folkvisan om Folke Lagmansson, som också blev grymt straffad för sin brottsliga kärlek till en drottning.

När H. Hildebrand 1863 besökte Vrigstad, voro den runristade hällen och gavelhällarna upptagna. Monumentet hade haft sin plats »på kyrkogården några alnar från kyrkans södra sidovägg». Hildebrand

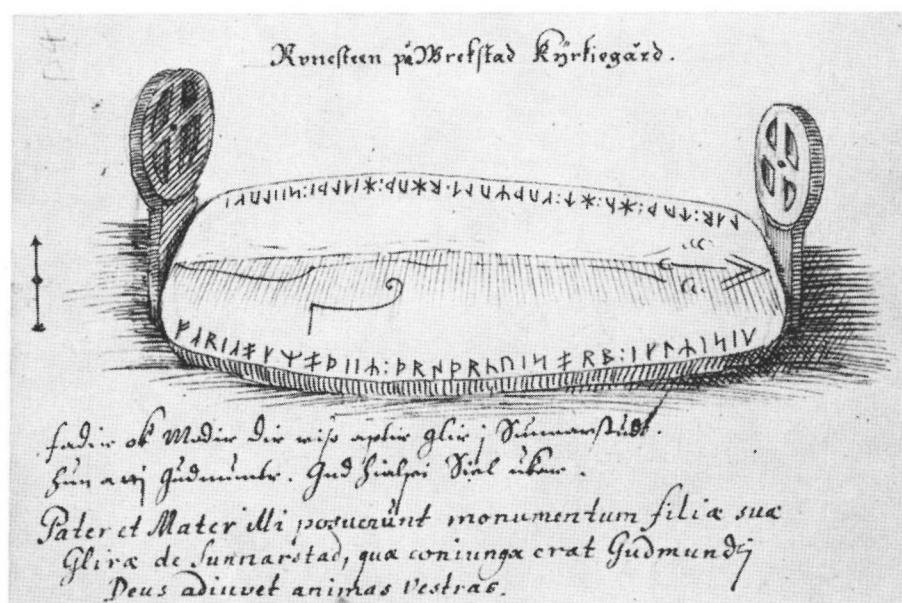

Fig. 49. Sm 83. Vrigstads kyrkogård. Efter osignerad teckning i Palmskiöldska handskriftssamlingen vol. 302.
Foto Nordiska museet.

anhöll hos kyrkoherde Wetter, att stenen skulle överlämnas till Statens historiska museum (*Dagboksanteckningar* den 14/11 1865 i ATA).

Om dess senare öden meddelade vicepastor K. G. Bergqvist i brev till A. Friberg 1888: »Grafstenen lär vara skänkt till aflidne konung Carl XV», och i *Smålands Allehanda* den 11/11 1899 finnes följande notis (enligt Friberg troligen författad av skollärare Hultqvist): »Vid tiden för Vrigstads nya kyrkas byggande 1865 hade konung Karl XV fått veta, att i 'skräpet' efter gamla kyrkan fanns ej så litet, som möjligen lämpade sig för hans enskilda samlingar å Ulriksdal, och framställde han en önskan, att däri få göra ett urval, något som naturligtvis gärna beviljades, och så kommo de där nu så högt värderade minnena först till Ulriksdal och efter konungens död till Nationalmuseum, där de fått plats i salen för gamla kyrkominnen. Bland dessa Vrigstadsminnen märkes äfven en grafsten, som från uråldriga tider legat å Vrigstads kyrkogård, en högst märkelig grafsten med runinskrift.»

Den utförligaste undersökningen av monumentet har gjorts av S. B. F. Jansson i en rapport till Riksantikvarieämbetet den 29/12 1960. Jansson skriver: »Monumentet består av en massiv häll, tillformad som en gravkista, samt två gavelstenar. Stenarten är sandsten (Visingsöserien).

Hällen är i genomskärning femsidig, med valmat »tak». Dess längd är 158 cm, bredden vid huvudändan är 47 cm, vid fotändan 41 cm. Mitt på hällen är tjockleken 33 cm, vid fotändan 20 cm. Hällens lodräta vänstra kant är vid hällens mitt 18 cm hög; den högra kantens höjd är 9 cm. Den högra kanten är hålkälad. »Takåsen» är på båda sidorna markerad med en tunn, delvis utplånad linje. Denna slutar vid fotändan med ett ornament, som snarast liknar ett stiliserat ormhuvud. Stenmästaren har här synbarligen givit takkrönet en dekoration i form av en liggande orm. På »takets» vänstra sida, mellan krönet och runinskriften, finnes en grunt ristad, fyrkantig figur. Denna torde böra uppfattas som en avbildning av ett hus med gavelprydnader. Runinskrift finnes längs »takets» nedre kanter. Gavelstenarna äro exakt lika höga — 96 cm. Stenen vid huvudändan är 50 cm bred i höjd med de horisontella korsarmarna; vid basen är bredden 38 cm. Största tjockleken (nedtill) är 21 cm, minsta 13 cm. Gavelstenen vid fotändan har en bredd av 43 cm i höjd med de horisontella korsarmarna vid basen är bredden 37 cm. Tjockleken är nedtill 28 cm, vid toppen omkring 10 cm.

Båda gavelstenarna ha rundade krön. Dessa prydas av hjulkors på såväl utsidan som insidan. Av dessa

kors äro tre huggna i hög relief. Korset på innersidan av fotgavelstenen är däremot endast konturristad. Korset på huvudgavelstenens utsida har försetts med konturlinjer på armarna samt en huggen korsstam, som nedtill avslutas med spiralornament. Något till höger om korsets mittpunkt är ett djupt hål hugget. På toppytan finnas fem likartade fördjupningar, anbragta i korsform. Slutligen bör framhållas, att smalsidorna på huvudgavelstenen ha huggna utsvängningar. Dylika saknas på fotgavelstenen. Denna är på utsidan svårt vittrad. De upphöjningar som finnas nedanför korset ha uppfattats som benen av en stående man. Upphöjningarna äro emellertid troligen att betrakta som naturbildningar.

Det framgår av gavelstenarnas utseende, att dessa icke ha varit nedsänkta i marken utan ha varit resta praktiskt taget i räktytan. Vad monumentets ursprungliga utseende i övrigt beträffar har gravhällen också av allt att döma legat direkt på marken.»

Flera tidigare forskare ha räknat med att Vrigstadmonumentets kistformade häll har utgjort lock i en stenkista med — förutom de bevarade gavelhällarna — två sedermera försvunna sidohällar. Se H. Hildebrand: *Sveriges medeltid* 3 (1898–1903) s. 423, S. Gardell: *Gravmonument från Sveriges medeltid* (1945) s. 97 f., samt A. Borelius: *Konstens historia i Sverige* (1950) s. 390.

Enligt Janssons mening »bero dylika uttalanden på en felaktig uppfattning av monumentets ursprungliga utseende och karaktär. Några sidohällar ha aldrig ingått i Vrigstadmonumentet. Den s.k. lockhällen är i själva verket en tillhuggen, massiv »gravkista», som har legat direkt ovanpå marken. Själva hällen har varit av ungefär samma typ som den år 1959 påträffade Hammarbykistan, vilken givetvis icke heller har haft några sidohällar. Om denna runristade gravkista se *Fornvännen* 1959, s. 194 f.»

Janssons beskrivning av runinskriften återges här i sin helhet: »Runinskriften är genomgående ganska grund. I stenens vänstra kant har ett 60 cm långt stycke slagits bort, varigenom 13 runor skadats. I ristningsytan finnas talrika små naturliga fördjupningar; det är ofta svårt att skilja dessa från huggna punkter. Runornas normalhöjd är 7–8 cm.

Inskrift:

fapir · ok : moþi- : þrn þr · nu - sobr : - k - - - su | nar : dyp : hn : ht : guþmundr · guþ :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 hialbi : sialu · an - -
 55 60 65

Faðir ok moðir ... sunar dauð. Hann hét Guðmundr. Guð hialpi sálu hans.

Fader och moder ... sonens död. Han hette Gudmund. Gud hjälpe hans själ.

Till läsningen: Före 1 **f** finnes ej skiljetecken. De grunda fördjupningar som där finnas äro säkerligen naturliga. 1 **f** är tydligt. 2 **a** har, i likhet med inskriftens övriga **a**-runor (34, 56, 62 och 65), ensidig bst. 3 **þ** är tydligt och av normal form. 4 **i** är ej stunget. I 5 **r** har högra bst gått nära nog fullständigt förlorat; den är dock ännu delvis skönjbar som en svag skuggning i ytan. Efter 5 **r** finnes en högt placerad punkt som gör intryck av att vara huggen. Någon motsvarande nedre punkt finnes emellertid icke. I detta liksom i flera andra fall är det omöjligt att med säkerhet avgöra, om fördjupningen är naturlig eller huggen. 6 **o** har dubbelsidiga, snett upp åt höger riktade bistavar. Samma form har 9 **o** och (den skadade) 22 **o**. Till höger om hst i 6 **o** finnes nedtill en 2,5 cm lång, lodrät skåra, som otvivelaktigt är huggen. Skåran är av allt att döma en felhuggning. Ovanför och till höger om den felhuggna linjen finnes en punktliknande, naturlig fördjupning. 7 **k** är ej stunget. Skiljetecknet efter 7 **k** är jämförelsevis tydligt; det bör emellertid anmärkas, att den nedre punkten är placerad något till vänster om den övre. 11 **i** har förlorat ett stycke nedtill genom en kantskada. Av runan 12 återstår nästan hela hst. Endast ett högst 2 cm långt stycke av hst har gått förlorat i kantskadan. Under sådana omständigheter är det anmärkningsvärt, att inga spår finnas av bst. Ett par centimeter till höger om hst finnes en kraftig urgröpfung med tre rundade fördjupningar i botten. Denna skada är äldre än ristningen, vilket framgår av att avståndet mellan runan 12 och det följande skiljetecknet är betydligt större än normalavståndet. Skiljetecknet före 13 **þ** är säkert; den nedre punkten står något till

höger om den övre. 13 **p** är tydligt. 14 **r** har ett oregelbundet, **b**-liknande utseende. 15 **n** har ensidig bst; i likhet med 48 **n**, som är en säker **n**-runa, är bst böjd nedåt. Efter 15 **n** finnes en rund fördjupning, som snarast är naturlig. 16 **p** är tydligt, likaså 17 **r**. Den sistnämnda runan har förlorat sin nedre del. Vid 17 **r** börjar det stora kantbortfall, som har skadat de följande tretton runorna. Det skadade partiet mäter 60 cm. Efter 17 **r** finnes en rund fördjupning, som möjligen är huggen; en nedre punkt kan ha förlorats i kantskadan. Avståndet mellan 17 **r** och runan 18 är något större än normalavståndet, vilket talar för att ett skiljetecken har funnits mellan runorna. Runan 18 har förlorat nedre delen. På grund av att bst är böjd kan man icke med full säkerhet avgöra runans karaktär. Den kan ha varit **n** eller möjligen **p**. 19 **u** har förlorat nedre hälften. Av runan 20 återstår övre hälften av en hst. 21 **s** har förlorat ett stycke av nedersta leden. I 22 **o** har hst nedanför undre bst samt dennas vänstra del slagits bort. 23 **b** har förlorat ett stycke nedtill. 24 **r** är säkert. Skiljetecknet efter 24 **r** består av två punkter; av den nedre finnes ännu ett tydligt spår alldeles i skadans kant. Av runan 25 återstår övre delen av en hst. Till vänster om hst finnes ett kort och grunt spår som av en **a**-bst. Till höger ha inga bistavar funnits. 26 **k** är ej stunget; nedre delen av hst har förlorats. Runan 27 saknar huvudstavens nedre del; bst, som är starkt krökt, når nedtill icke in till hst. Bst är ansatt ett kort stycke nedanför huvudstavens topp. Runan kan ha varit **u**, **p**, möjligen **r**. Av runorna 28, 29 och 30 återstår största delen av hst. Om några bistavar ha funnits måste de ha varit placerade vid huvudstavarnas nedre, förlorade ändar. Före 31 **s**, som är helt bevarat, finnes ej skiljetecken. I 32 **u** står bistavens nedre del i en naturlig urgröpfung. Efter 32 **u** fortsätter inskriften på hällens högra långsida. Här blir inskriften åter tydligare. I 33 **n** är bst ej böjd. 34 **a** har kortare hst än omgivande runor. Skiljetecknet efter 35 **r** består av två punkter. 36 **d** är tydligt stunget. I 37 **y** är punkten liten men säker. 38 **p** har oregelbunden form i det att bst upptill utgår från huvudstavens topp. (Samma form har 53 **p**.) Skiljetecknet efter 38 **p** består av två punkter. Den nedre av dessa är placerad alldeles nedanför den nedre bst i 39 **h**. I 39 **h** äro bistavarna högt ansatta. Mellan 39 **h** och 40 **n** finnes ingen runa. I 40 **n** är bst endast svagt böjd. Skiljetecknet efter 40 **n** består av två punkter. Den nedre är placerad där **n**-bst slutar. Punkten står alltså något till vänster om den övre. Mellan 41 **h** och 42 **t** finnes ingen runa. Skiljetecknet efter 42 **t** består av två punkter. 43 **g** är stunget med en liten, rund punkt. I 48 **n** är bst tydligt böjd. 49 **d** är tydligt stunget. Skiljetecknet efter 50 **r** består av en punkt. Någon motsvarande nedre punkt har ej huggits. 51 **g** är stunget med en liten, rund punkt. 53 **p** har samma form som 38 **p**. Skiljetecknet efter 53 **p** består av två punkter. Runföljden 54–64 är tydlig. I 60 **s** fortsätter nedre leden ett kort stycke uppåt. Skiljetecknet efter 64 **u** består av en punkt. 65 **a** är säkert. 66 **n** har mycket lång, nästan rak bst. Runorna 67 och 68 ha utseende av **ki**. Dessa »runor» torde tillsammans böra uppfattas som en felristning för **s** av en form snarlik 60 **s**. Inskriften avslutas utan skiljetecken.

På grund av att inskriften delvis är svårt skadad och på grund av att ristaren tydligen använder växlande runformer, kan inskriften tyvärr icke rekonstrueras i sin helhet.»

Namnet *Guðmundr* läses även på Sm 60.

Peringskiöld tolkar inskriften: »Fader och Moder de lätho giöra liksten efter Glir i Sunnerstad, som ägde Gudmund til sin man, Gud hiälpe theras Siäl.» Denna tolkning upprepas av flera senare auktorer. Forsander: »Gudmundt vardt död och begrafven. Gud hjelpe hans själ. En trogen fader och moder läto rista och göra denna sten.» I Liljegrens och Brunius' *Nordiska fornlemningar* läses: »Hvad man härutaf skall kunna uttaga, är att fader och moder låtit föranstalta, det stenen blifvit hitlaggd, förmodligen efter Gudmund, som var död laggd i hög (var död hugd d. ä. heygdr): att man i Småland långt fram i Christna tiden, låtit begrafva sig i en hög, ses af det landets gamla kyrkolag; men eget var det då, att stenen lades på kyrkogården.» Liljegrens uttalande har återverkat i Geijers *Svea rikets häfder* (1825) s. 153: »Deremot är lika ostridigt, att flera [runstenar] äro från Christendomens första tider i Norden, och att andra stå på gränsen emellan hedendom och Christendom, och röja spår af bägge»; i en not tillägges: »Likväl finnas bevis, att högningen äfven någon tid fortfor efter Christendomens införande, af brist på nära tillgång till vigd jord. På Wrigstads kyrkogård i Småland finnes till och med en runristad grafsten, som säger att den döde blifvit högad.»

Enligt E. Lundberg (*Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden* 1, 1940, s. 339) tillhörde Wrigstads kyrka en grupp av kyrkor, som dateras till tiden 1140–1180. »Wrigstadmonumentet torde snarast tillhöra 1100-talets mitt» (Jansson).

84. Biskopsbo. Vrigstads sn.

Litteratur: B 1051, L 1242. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 23; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 278; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 113; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 16 Westra härad, upptecknade år 1886, s. 23, tr. i NSmMedd 7 (1924) s. 11; T. Rundstedt: Brev till A. Friberg den 20/9 1888 (NSmArk).

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1051.

Stenen vid Biskopsbo, som nu är försvunnen, avritades av Ulf Christofferson och är omnämnd i *Ransakningarna* 1690: »Vthi Boos giärde är en runsteen med bookstäfwer mehrendels förnötte.» Att den var skadad bestyrkes av träsnittet i *Bautil*. Detta rubriceras »Vrikstad Sockn. Biskops bo».

En runsten omnämnes ännu på 1820-talet enligt J. E. Lagergren, men ingen har kunnat läsa några runor på den. »Stenen stod 1825 uti ängen vester om gården vid en björk, men var då afslagen och föga öfver en aln hög. Det afslagna stycket sades vara kastadt öfver gärdesgården på andra sidan vägen, hvarest det dock icke kunde återfinnas. Skriften på den återstående delen är ock så utplånad, att knappast något sporr dertill synes. Dessa underrättelser äro mig meddelade af d. v. Adjuncten H. Linderholm i Wrigstad.» J. E. Nordenskiöld, som var här 1886, skriver: »På en ås, som stryker i ÖW., sydvester om Biskopsbo hafva efter all sannolikhet kullar funnits, såsom ännu af lindriga upphöjningar icke allenast antydes, utan äfven af dels stående dels liggande 5 à 6 stenar af 5,9 à 6 dm höjd. Några runor kunna på ingendera upptäckas och tyckes den för Biskopsbo uppgifna runstenen (L. N° 1242) vara försvunnen: af ingen på stället och i närmaste nejd är känt, om någon sådan funnits här eller hvar den stått. Äfven en i landsvägskanten stående (afbruten)

mindre sten, »hvilosten» benämnd, saknar runor. Några har velat påstå att en förväxling egt rum af Biskopsbo med Svaneryd i Fryeleds Sn, som innehafts af en Biskopsboegare. Detta är dock knappast antagligt, då den noggranna och grundliga Liljegren, som är född i Fryeleds Sn, visst icke uppgifvit en runsten såsom befintlig vid Biskopsbo, såvida den ej efter hans tid blifvit bortförd.» Till Friberg meddelades 1888 av J. Rundstedt i Biskopsbo: »Någon runsten å Biskopsbo fins ej, men Peringskiöld på sin tid omnämner en sådan, om hvilken senare forskare angifva, att den skall finnas å hemmanet Svaneryd egor i Fryeled socken.» Stenen har förgäves eftersökts.

Stenens höjd har enligt träsnittet i *Bautil* varit ca 210 cm, dess bredd ca 90 cm.

Inskrift (enligt B 1051):

... la : brupur : sina ...

... bróður sinn ...

... sin broder ...

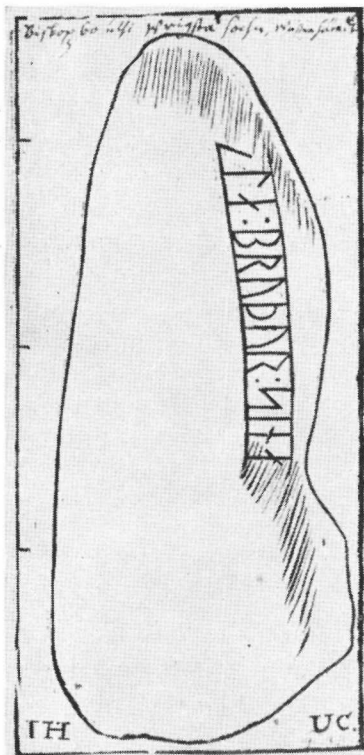

Fig. 50. Sm 84. Biskopsbo. Vrigstads sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1051).

Till läsningen: Omedelbart före l l synes en från vänster snett upp mot höger riktad stav. I inskriften, sådan den framträder i *Bautil*, föreligger troligen en felläsning. 12 a i sina, som är den sista runan och står på gränsen till ett skadat parti, är sannolikt en naturlig fåra.

Runorna 1-2 la utgör slutet av ett mansnamn i ack., namnet på den döde, till vilkens minne runstenen har rests.

Östra härad.

85. Alseda kyrkogård.

Pl. 61.

Litteratur: B 1020, L 1224. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 21; Palmskiöldska handskriftsamlingen (UUB) 300 s. 98; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 336; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 129; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 136; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 200; G. Granstrand: Brev till A. Friberg den ¹²/₉ 1888 (NSmArk); P. Vistrand: Sockenbeskrivning 1895 (NSmArk); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ⁴/₈ 1906 (NSmArk); J. Svennung: Brev till A. Friberg den ¹⁰/₈ 1916 (NSmArk).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1020; Vistrand: teckning den ¹⁵/₈ 1895 (NSmArk och ATA); Friberg: fotos (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk).

Stenen står på Alseda kyrkogård ca 3 m V om »kyrkohärberget», 1 m innanför kyrkogårdsmuren. Inskriften är vänd mot NV.

Medan kyrkoherden i Alseda år 1667 vid första ransakningen angående socknens antikviteter förfor mycket summariskt och ej alls omnämner denna sten, har den uppmärksamats och blivit omnämnd vid den förnyade ransakning, som ägde rum under åren 1689–1690: »Een Liggiande Runsteen under klåckestapelen, men Bookstäfwerna till större dhelen förtrampade». Såsom framgår av Christoffersons träsnitt har klockstapeln skymt bort en del av inskriften, men stenen förefaller oskadd utmed högra kanten, där nu ett stycke med en del av inskriften är avslaget. Ennes har år 1827 antecknat efter uppgifter, som han fått från sina meddelare M. Hesselén och J. E. Lagergren, att stenen blivit inbyggd i det nya tornet, vilket dock ej har varit fallet. Den återfanns nämligen vid en gravöppning på den plats, där den gamla klockstapeln en gång stått. Detta skall efter vad Vistrand uppger 1895 ha skett 1893 (enl. en annan anteckning 1894). Det var, när stenen med användande av spett flyttades från fyndplatsen, som skadan utmed kanten uppstod, enligt vad ordsbefolkningen berättade. Den ställdes först vid det s.k. kyrkohärbergets västra långsida till vänster om dörren men flyttades någon tid därefter till det sydvästra hörnet. Senare har Alseda hembygdsförening låtit resa den på dess nuvarande plats.

Stenen är 159 cm hög, 95 cm bred vid basen, största bredden är 101 cm. Runorna äro intill 13 cm höga. Det hårda stenmaterialet har bjudit motstånd vid bearbetningen och vållat en del avbrott i ristningslinjerna.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 1020):

·ku - m - r auk þir·bruþr·ristu : s . . . [nsi·ef]tir·[ma]rtin : sin : faþur : sun hurstins

ku - m - r ok þeir bróðr reistu s(tein þe)nna eptir ... sinn föður, sun Þorsteins(?).

ku - m - r och hans bröder reste denna sten efter ... sin fader, Torstens(?) son.

Till läsningen: Mellanpartiet av runan 1 k hör till de delar av inskriften, som ej med säkerhet kunna spåras på grund av stenens hårda yta. Runan 2 är u. En liten inbuktning på bst kan skönjas, vilken gör, att man skulle kunna uppfatta runan som r, men en jämförelse med de r, som finnas i inskriften, 14, 17, 18, 45

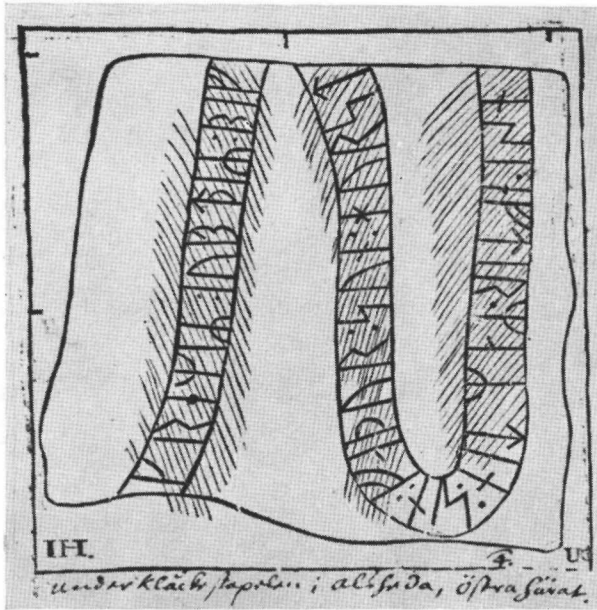

Fig. 51. Sm 85. Alseda kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1020).

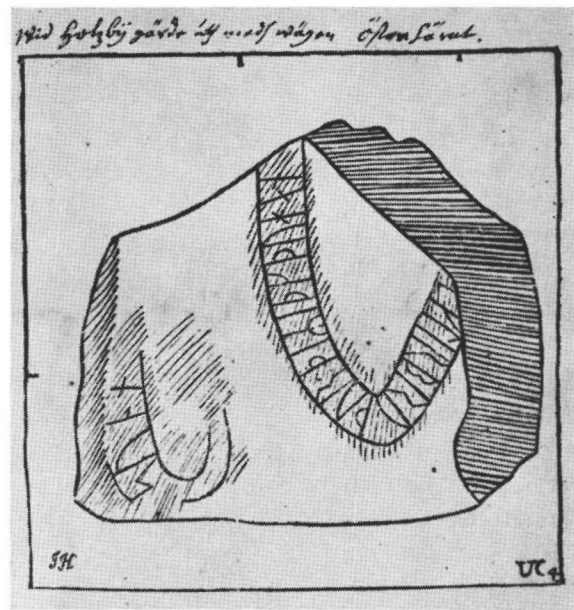

Fig. 52. Sm 86. Holsby. Alseda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1026).

och 51, visar en tydlig skillnad mellan dessa och runan 2. Å andra sidan kan man jämföra runan 2 med 8 **u**, som är av samma typ. *Bautil* har **r**, Friberg »**ŕ** eller **ŕ**, troligen det senare.» Runan 3 är en rak huvudstav, som endast delvis kan skönjas. Inga spår av bistavar finnas. Ej heller vid runan 5 kan någon bst spåras. 6 är **r**; jag ser utan tvekan delar av hst samt bistavarnas övre delar. Inga säkra spår av skiljetecken efter runan 6 kunna iakttagas, ej heller någon bst till 7 **a**. Till höger om 9 **k** synes en fåra liknande den nedre hälften av en **b**-bst, utan tvekan huggen. Ett påbörjat **b** har ändrats till **k**. Av 13 **b** är nedre delen av bst bortvittrad. Ingen stingning kan upptäckas i 15 **u**. Runorna 16 och 17 äro båda sådana felristningar med senare korrigerung, som vi förut ha sett exempel på i 9 **k**. Runan 16 är ett **u**, som ändrats till **þ**, 17 är ett **þ**, som ändrats till **r**. Den sista nu bevarade runan i övre högra hörnet är 23 **s**, vars övre del hör till det avslagna. En del av runorna, som fattas, kan kompletteras efter *Bautil*. Ytan, som uppbär runorna närmast efter det avslagna, är nött. Av 29 **t** synes huvudstavens nedre del och nedersta änden av högra bst. *Bautil* har 31 **r**. Spåren tala mer för **r**; vänstra bst kan emellertid ej spåras och hst är mycket svag. Friberg antecknade om denna runa: »trol. **ŕ**, ehuru vid stavens fot några (väl naturliga?) fördjupningar, som kunde fresta till läsningen **ŕ**», v. Friesen har sett hst och högra bst till ett **r**. Det följande ordet är i *Bautil* **martin**, där **a** har bst endast till vänster. Vad som ursprungligen stått här kan ej med någon säkerhet fastställas. Runorna 32 och 33 framträda numera endast som vertikala, smala streck. Till höger om 33 synes en kort, vertikal fåra, som sannolikt ej är huggen. Av runan 34 är bevarat ett streck vid nedre ramlinjen, som troligen är den högra bst till ett **r**, och strax ovanför denna synas svaga spår av en hst. Friberg: »troligen **ŕ** fast nu obetydligt återstår.» Efter ett ganska långt uppehåll synes en lodrät stav, som från nedre ramlinjen sträcker sig ungefär halvvägs upp mot den övre. Friberg har dessutom ritat den nedre hälften till två **t**-bistavar och v. Friesen en sådan till höger. Dessa spår äro mycket svaga, men stenen är hård här, och runan kan ha varit **t**. Minst lika tydlig som de nämnda spåren av **t**-bst är dock en stav i vinkel mot den lodräta, som tillsammans med denna skulle kunna vara resterna av ett **s**. Runan 49 **h** är säker, förmodligen en felristning för **þ**; ristaren har menat **þurstins** i stället för det obegripliga **hurstins**, som nu står där. Namnet *Þorsteinn* är vanligt över hela Norden.

86. Holsby. Alseda sn.

Litteratur: B 1026, L 1225. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 18; Palmskiöldska handskriftssamlingen (UUB) 300 bl. 99; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 337; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 129; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 136; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 197; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 5.

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1026.

Runstenen är nu försvunnen.

I *Ransakningarna 1667* omnämnes helt kortfattat en runsten i Holsby; år 1690 har prosten Petrus Höök antecknat: »Widh Byen Holtzby Een upreest Runsteen, Men Bookstäfwerne mycket förderfwade», och angående fornminnen i stenens omgivning meddelas: »Wäster från Steenen een uphäfwen Jordhögh medh Steenmur neder omkringh: Uthan Twifwel dher Någon förnehm begrafwen. Söder uth från steenen strax dher hoos een heel hoop upkastade runde Jordhögar, uthi hwilka finnas både små och ganska store mycket slätta steenar.» I början av 1800-talet var den försvunnen. Hos Ennes, som fått alla sina uppgifter från M. Hesselén, står det visserligen på ett ställe i *F m 61* i ett brev av år 1829: »N:o 1026 På Holsby gata, deraf finnas nu blott 2de mindre stycken. På det ena ses endast **pur** och på det andra **iuhan**», men på ett annat ställe i samma handskriftsband meddelas: »Sönderslagen, är bortförd» och utförligare: »och är den runsten der funnits nu mera icke att finna, sedan den för längre tid sedan blifvit bortförd, troligen till murning M. H.» Hesselén har alltså sett den någon gång, innan den togs till byggnadsmaterial, och av hans beskrivning framgår att den, sedan Christofferson ritade av den 1691, blivit ituslagen varjämte ännu mera av inskriften gått förlorat. Senare forskares försök att återfinna den ha varit resultatlösa.

Fragmentet har varit ca 110 cm högt och 105 cm brett, beräknat efter träsnittet i *Bautil*.

Inskrift (enligt B 1026):

su - n . . . iftir brupur : þir - þkþu han . . .

1 5 10 15 20 25

Sueinn ... eptir bróður (el. *Bróður*). *Þeir lagðu(?) hann ...*

Sven ... efter (sin) broder (el. Broder). De lade(?) honom ...

87. Repperda. Alseda sn.

Litteratur: B 1018, L 1229. J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 18; Ransakningarna 1690; Palmskiöldska handskriftssamlingen (UUB) 300; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 337; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 135; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 197; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra hd, upptecknade år 1882, s. 9, tr. i *NSmMedd 3* (1914) s. 60.

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1018.

Runstenen är nu försvunnen.

Vi känna den endast genom träsnittet i *Bautil*. Det är troligen samma sten, som prosten Petrus Höök avser, när han i sin relation till *Ransakningarna 1689–1690* skriver: »Noch een lijten liggande Runsteen Inne i Byyn, men lærer icke kunna klart läsas, uthan att då Twänne qwinfolck der på skulle haa Twättat Linkläder, skulle dhe blifwet spetälska; sampt och dhe, som dher på kastat sitt wattn, medh häfta betagne.» Ennes har från sina meddelare fått upplysningar om stenen, vilka gå ut på att den är förstörd eller bortförd: »Nr 1018 ett frag. trol. bortfört», »Sönderslagen», »ligger sönderslagen», »Ligger afslagen». Nordenskiöld skriver 1883: »Den af Liljegren uppgifna Haraltrs runsten, hvilken skulle finnas här i närheten, kunde ingenstädes upptäckas: möjligtvis nedlagd uti stenmuren, som begränsar landsvägen. För öfrigt hade ingen af nuvarande

åboer i byn sett stenen, eller ens hört talas om den.» J. Svennung anför i brev ett yttrande av en gammal Alsedabo: »Det har funnits en runsten till här i byn, och den ha oförståndiga drängar haft sönder», vilket troligen syftar på Sm 87. Det är möjligt, att det lilla runstensfragmentet Sm 88 utgör ett tidigare okänt stycke av den nu försvunna runstenen.

Bilden i *Bautil* visar nedre delen av en runsten, innehållande inskriftens början och slut. Vid övre kanten synes en ristad linje, som sannolikt är nedersta delen av ett kors. Fragmentet har varit ca 105 cm högt och 80 cm brett, beräknat efter träsnittet i *Bautil*.

Inskrift (enligt B 1018):

haraltr . . . brupur sin
1 5 10 15

Haraldr . . . bróður sinn.

Harald . . . sin broder.

Till läsningen: Till höger om 6 **t** vid nedre marglinjen synes ett snedställt streck, som troligen är vänstra bst till ett **r**, vilket skulle innebära en konservativ stavning **haraltr** (jfr **uintr** Sm 36 och **purpr** Sm 99).

Namnet *Haraldr*, som inleder inskriften har varit mycket populärt i Danmark och är i Sverige talrikare i Götalandskapen än i Svealand, såsom framgår av exempelsamlingen hos Lundgren o. Brate. (Se även *Södermanlands runinskrifter*, 1924–1936, s. 155.) I rsv. tid är det ganska sällsynt. Till Norge är det sannolikt lånat från Danmark (Lind, Suppl. sp. 413).

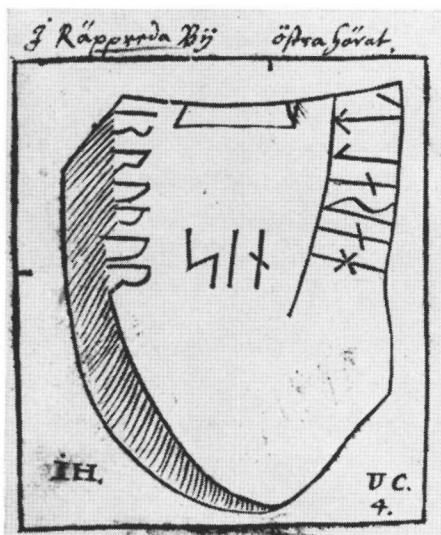

Fig. 53. Sm 87. Repperda. Alseda sn. Efter träsnitt i Peringskiöld's Monumenta (B 1018).

88. Repperda Skattegård. Alseda sn. Nu i Sockenmuseet.

Pl. 72.

Litteratur: C. A. Zakrisson: Brev till A. Friberg den 29/8 1915 (NSmArk); A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); J. Svennung: Brev till A. Friberg den 10/8 1916 och den 20/8 1916 (NSmArk), till VHAA den 11/8 1916 (ATA); Ulla Henriks-son: Meddelanden 1942.

Äldre avbildningar: Zakrisson: teckning 1915 (NSmArk); foto 1916 (ATA); J. Svennung: teckning den 9/8 1916 (NSmArk och ATA), foto 1916 (NSmArk och ATA), kartsnitt över fyndplatsen (NSmArk); A. Friberg: foto 1921 (NSmArk).

Runstensfragmentet förvaras i Alseda sockenmuseum.

I Repperda, varifrån tre runstenar äro kända, däribland den numera försvunna Sm 87, fann man 1915 ett fragment av ytterligare en runsten. Den 29/8 detta år kunde nämligen C. A. Zakrisson i Repperda under- rätta A. Friberg om att man på en åker i byn funnit en bit av en runsten, vilken han förmodade möjligen kunde vara en »bit av 1600-talets sten, som användes av byns kvinnfolk till klappbrygga». Av J. Svennungs utförligare redogörelse för fyndet den 10/8 1916 framgår, att det lilla runstensfragmentet hittades hösten 1915 av Karl Jonsson under röjning på en åker tillhörande Repperda Skattegård. Den nämnda åkern var före senaste skiftet 1840 trädgård till Repperda Drakagård. Av denna gårds byggnader finnes numera endast källaren kvar omedelbart framför Skattegårdens ladugård. Fyndplatsen ligger N om ladugården, snett till höger om källaren. Fragmentet kan vara en del av den försvunna Sm 87.

Stenens mått: 21 × 44 cm. Den bäst bevarade runan **t**, är 11 cm hög.

Inskrift:

... fti - : ...

1

... (e)ptir ...

... efter ...

Till läsningen: Av I f äro endast bistavarna kvar. Den yttre är väl bevarad; där den inre går, är stenen till vänster avstött, och den ristade fåran går i gränsen mot avstötningen. Runan 4 är en tydlig hst utan några spår av bistavar, vare sig till ett **ṛ** eller **r**. Efter denna runa ett **:**. Punkterna kännas regelbundna, den övre är något skadad. På stenen synas också delar av ett ornamentalt kors.

År 1935 eller något år tidigare hittade man en ny bit av en runsten på samma åker, där man 1915 funnit det nu beskrivna fragmentet. Därom har fru Ulla Henriksson meddelat: »Den nya runstensbiten lades upp på stenvallen vid vägen och fick ligga. Då den nya landsvägen sträcktes 1936, drogs denna 2 à 3 meter sydligare in på det åkerhörnet, och vägarbetarna rev bort muren, och runstensbiten med, vilken väl användes som fyllning i nya vägbanan. F.d. lantbrukaren Karl Strömkvist, som länge bott i Repperda (numera bosatt i Möcklarps, adr. Ädelfors) och är över 80 år, omtalar: 'Det var ett rör vid Skattegårds lagård och där har ju Drakagård legat förr. Det var där de sett den där runstenen. De hade kört på den, så en del bitar hade väl lossnat, men de hade aldrig grävt fram den helt och hållet utan i stället täckt över den med jord, så de skulle slippa den, och där ligger den än nergrävd' (under den nya vägen av 1936?).» Dessa uppgifter kunna mycket väl avse saknade delar av Sm 88.

89. Repperda Skattegård. Alseda sn.

Pl. 64, 65.

Litteratur: B 1019, L 1228. J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 22; Ransakningarna 1667 och 1690; Palmskiöldska handskriftssamlingen (UUB) 300; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 337 och 342; J. Elers: Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; C. G. Hilfelings: Rese-Journal af år 1797, F m 57: 2 (hs i KB) s. 15, Resejournal 1797, F m 57: 4 (hs i KB) s. 14; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 135; J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 233; J. G. Liljegren: Samlingar MSC⁵ Runir (ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 197; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 8, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 59; J. Rudin: Brev till A. Friberg den 7/9 1888 (NSmArk); G. Granstrand: Brev till A. Friberg den 12/9 1888 (NSmArk); A. Friberg: Protokoll över undersökning 1906 (NSmArk); O. v. Friesen i Nordisk Kultur 6 (1933) s. 181.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1019; Gahm-Persson: teckning 1786 i aa s. 342; Hilfelings: teckning i Atlas till Herr Hilfelings Resa åt Gotland 1797, F m 57: 3 (hs i KB) Tafl. 4 och i Tabeller tillhörige En Resa år 1797, F m 57: 5 (hs i KB) Tab. 2 nr 2; Wallman: teckningar i aa s. 233, 235; P. Vistrand: teckning den 2/9 1878 (ATA); Nordenskiöld: teckning 1883 i o.a. hs s. 8; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 357; Friberg: fotos 1906 (NSmArk); J. Svennung: teckningar 1910 och 1912, foto i En bok om Småland (1943) s. 295; v. Friesen: fotos 1913 (NSmArk) och i aa s. 181.

Stenen står på Repperda Skattegårds mark ca 65 m Ö om lägenheten Gustavslund, 1 m S om landsvägen. Platsen är troligen den ursprungliga. Den nya väg, som dragits fram genom socknen, sammanfaller här med den gamla. Ristningen är vänd mot landsvägen. Nordenskiöld (1883) säger, att den stod med runsidan vänd från landsvägen. SV om stenen är ett gravfält.

Prosten H. P. Alzhovius, som lämnat en mycket kortfattad rapport till Ransakningarna 1667, omnämner en runsten i Repperda. Prosten Petrus Höök ger 1690 närmare besked: »Widh samma by står een högh uprest Runsteen ofwan till spetzigh, ståendes der på, så wijda meeningen uthsökias kunnat, desse ordh: Thoor Torrgott reser steen åth Kebbo Bruder sinom.» Den avritades sedan av Ulf Christofferson samt 1786

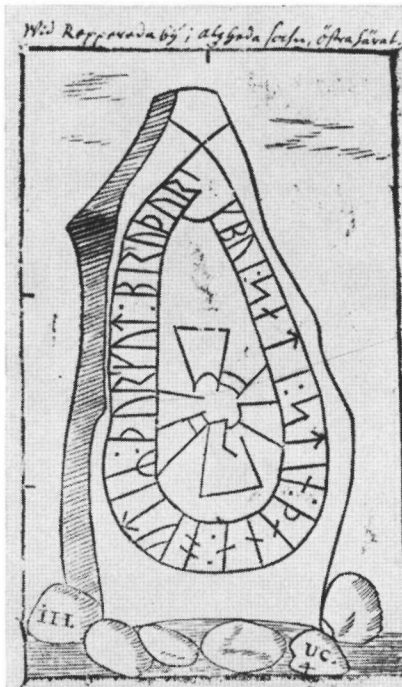

Fig. 54. Sm 89. Repperda Skattegård. Alseda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1019).

av Gahm-Persson, som antecknade: »Denna sten står jämte Landsvägen vid Repperda eller Repreda By i Alsheda Sokn, han är 2 $\frac{3}{4}$ al^f hög, nog skroflig och betäkt med Mossa, som gör honom ganska svår-läst.»

Stenen är 170 cm hög, 75 cm bred vid basen. Runorna äro intill 17 cm höga.

Inskrift:

: bui : sati : stin : þana : eftir : þurkut : bruþur
 1 5 10 15 20 25 30

Búi setti stein þenna eftir Þorgaut, bróður.

Boe satte denna sten efter Torgöt, (sin) broder.

Till läsningen: Inskriften är tydlig. 16 e är stungen. *Bautil*: kbui : sati : stin : þana : oftir : þurkut : bruþur; Gahm-Persson: ok : rui : sati : stin : þina : iftir : maþur : nui : briþur »Ehuru den här anförda läsning och Ritning nog skilljer sig från den uti Bautil; är den dock veritabel sådan som den befans om Sommaren 1786.» Hilfeling: (*F m 57: 3* och *F m 57: 5*): + bui : sati : stin : þana : aftir : þurkut : bruþur. Wallman har två teckningar i *Topographica Smolandia*, en med blyerts och en med bläck, vilkas läsningar avvika från varandra. Den förra lyder: bui : sati : stin : þaina : aftir : turkut, den senare: bue : sati : stin : þana : aftir : þurkut : bruþur : Liljegren har sett ett sin efter bruþur och läser runan 16 som a liksom åtskilliga andra undersökare.

1-3 bui är mansnamnet *Búi* rsv. *Boi*, känt från tre runinskrifter, Sö 148, U 476, Ög 81, samt i den yngre formen *Bo* i diplom från både Svealand och Götaland. Namnet är östnordiskt med stor frekvens i Danmark; däremot är det sällsynt i Norge och på Island. — 21-26 þurkut är ack. av *Þorgautr*. Om detta namn se Sm 73.

90. Torshag (Repekäll). Repperda. Alseda sn.

Pl. 66.

Litteratur: L 1230. C. G. Hilfeling: Rese-Journal af år 1797, *F m 57: 2* s. 24, Journal öfver en resa år 1797, *F m 57: 4* s. 20 (hsr i KB); J. H. Wallman: *Topographica Smolandia* (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 233; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning 3* (1846) s. 197; C. F. Nordensköld: *Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad*, upptecknade år 1883, s. 7, tr. i *NSmMedd 3* (1914) s. 58; G. Granstrand: Brev till A. Friberg den 12/9, 1888 (*NSmArk*).

Äldre avbildningar: Wallman: teckning i aa s. 237; P. Vistrand: teckning den 12/9, 1878 (*ATA*); Nordensköld: teckning 1883 i o.a. hs s. 7; Friberg: foto 1906 (*NSmArk*); O. v. Friesen: foto 1913 (*NSmArk*).

Runstenen står ca 100 m Ö om Torshag i sydvästra delen av Repperda by, N om landsvägen, med inskriftssidan vänd mot S. Hilfeling uppmärksammade stenen under sin resa 1797 och antecknade: »Besåg 2^{ne} härvarande Runestenaar och afritade dem, men Repekällstenen [Sm 90] var aldeles förderfvad så ingen Runa mera sågs än jag anmärkt.» Även Wallman och Nordensköld framhålla dess skadade skick. Enligt Nordensköld hade förstörelsen delvis vållats av att »man i och för svedjning af gärdesgårdsvedjor underhållit eld alldeles invid stenen». Han fortsätter: »I närheten befinnes en sandgrop och derinvid en offerkälla, som kallas Repekäll, dit man färdats långväga ifrån för att genom bad och drickning återvinna helsa, hvar efter man offrade penningar.» Repekäll var även namnet på ett torp, som numera är rivet och efter vilket stenen uppkallats i äldre litteratur. Stället bredvid stenen heter nu Torshag, förut Ännagård.

Stenen är avslagen upptill och starkt flagrad i ytan. Endast sparsamma rester av inskriften finnas kvar. Stenen är 104 cm hög, 82 cm bred. Runorna äro intill 10 cm höga.

Inskrift:

... **karr** · **st** ... **u** - ...
 1 5

Till läsningen: Alla runorna äro mer eller mindre skadade i sin nedre del. Spåren före 2 **a** äro sannolikt rester av ett **k**. Någon tvekan om läsningen av runorna 2–6 behöver ej råda. I den vänstra slingan synas överst ristningsspår, som kunna vara rester av ett **u**, och på någon decimeters avstånd härifrån svaga spår av ytterligare en runa.

Runföljden 1–4 kan möjligen avse mansnamnet *Karr* med 6 svenska runbelägg (Sö 128, U 643, 644, 654, 792, Vg 73) eller efterleden *-karr* i sådana namn som t. ex. *Styrkarr* (känt från Öl 13).

91. Slättåkra. Alseda sn. Nu i Jönköpings stadspark.

Pl. 66.

Litteratur: P. Vistrand: Sockenbeskrivning 1878 (NSmArk); C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 6, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 58; J. Rudin: Brev till A. Friberg den 7/9 1888 (NSmArk); G. Granstrand: Brev till A. Friberg den 12/9 1888 (NSmArk); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 4/8 1916, anteckningar (NSmArk); O. v. Friesen: Brev till A. Friberg 1907 (NSmArk); A. Friberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 26/4 1907 (ATA); Fornvännen 1907 s. 334; J. Svennung: Brev till A. Friberg den 19/8 1916 (NSmArk).

Äldre avbildningar: Vistrand: teckning den 28/8 1878 (ATA); Nordensköld: teckning 1883 i o. a. hs och i ATA; Friberg: fotos 1906 (NSmArk och ATA); v. Friesen: foto 1914 (NSmArk).

Stenen, som numera står i Jönköpings stadspark, hittades 1868 på Slättåkra Norregård i ladugårdsgärdets mosse, i vars kant den låg nära en bäckrännil med inskriften nedåt. År 1876 flyttades den från fyndplatsen till Ädelfors, där den restes »sydvester om gården [Holsby Lillgård] och midt för vägen, som från landsvägen förer dit» enligt Nordensköld, som ritade av den på denna plats 1883. Den var, enligt vad Svennung meddelare framhållit, ovanligt vacker, när den nyss var uppsatt vid Bruksgården. »Sen slo pojka-knallinga dän e flisa u'an.» På Vistrands teckning 1878 syns det, att den bit, på vilken runan 22 **a** står, var lösslagen och inpassad på sin rätta plats. På Fribergs uppmaning förvarades senare detta stycke i en närbelägen stuga. För att stenen skulle vara skyddad mot ytterligare åverkan, anhöll Friberg hos Riksantikvarieämbetet den 26/4 1907, att den skulle få flyttas till Jönköpings stadspark, vilket beviljades den 6/5 samma år, varefter den fick sin plats där Ö om ryggåstugan. Efter flyttningen till Jönköping blev ytterligare ett stycke avslaget i samma hörn som förut var skadat. Skadan berörde nedre delen av runorna 20–21. Det återfanns efter tre dagars sökande. De avslagna styckena äro nu sammanfogade med stenen.

Stenen är 129 cm hög, 106 cm bred. Runorna äro 16 cm höga.

Inskrift:

: **heli** : **risti** : **sin** : **pesi** : **eftir** · **ausr** : **sun** : **sin** :
 1 5 10 15 20 25 30

Helgi reisti stein þenna eftir Qzur, sun sinn.

Helge reste denna sten efter Assur, sin son.

Till läsningen: Genom åverkan på stenen ha runorna 19–23 skadats. Sålunda saknas högra bst i 21 **a** och övre delen av 22 **a**, likaså den översta punkten i skiljetecknet mellan dessa runor liksom den nedre hälften av hst i 23 **u**. Även det nedersta partiet av 29 **s** är avstött.

I inskriften äro runor överhoppade: 1–4 **heli** står för *Helgi* och 10–12 **sin** för *stein*. Det är möjligt, att 13–16 **pesi** i analogi med dessa felristningar står för ett avsett **þensi**. Dock förekomma former utan **n** även

på andra håll bland de småländska inskrifterna, t. ex. **paisi** Sm 133, **pasi** Sm 111, liksom i andra landskap. A. Noreen (*Altschwedische Grammatik*, 1904, § 509 anm. 9) fattar dylika former som felristningar, medan L. Jacobsen och E. Moltke (*Danmarks Runeindskrifter* I, 1942, sp. 760 anm. 2) äro mest benägna att utläsa former sådana som **pasi**, **paisi**, **psi** som *þessi*.

22–25 **ausr** avser sannolikt ack.-formen av *Qzurr*, varvid runorna 23 och 24 äro omkastade. Såväl detta namn som *Helgi* höra till de vanligare. Ang. det förstnämnda se Sm 36. *Helgi* förekommer även på Sm 101, 132.

92. Björkö kyrkogård.

Pl. 67.

Litteratur: B 1023, L 1213. J. Peringskiöld: *Monumenta* 8 bl. 18; *Ransakningarna* 1690; S. Rogberg och E. Ruda: *Historisk beskrifning om Småland* (1770) s. 739; J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 128; B. A. Ennes: *F m 61* (hs i KB); *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830) s. 129; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning* 3 (1846) s. 187; J. E. Lagergren: *Antiquarisk brevsamling* (hs i KB) s. 99, 110, *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 48; C. F. Nordenskiöld: *Jönköpings läns minnesmärken* (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 33, tr. i *NSmMedd* 5 (1919) s. 11; G. Stephens: *The Old-Northern Runic Monuments* 3 (1884) s. 286; *Handlingar ang. stenens flyttning* (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i *Peringskiölds Monumenta* och B 1023 (förlagsteckning i J. G. Liljegrens *Samlingar MSC^t* Runir, hs i ATA); J. E. Lagergren: teckning 1816 i *Handlingar om Småland* s. 47 och i avdelningen *Concepter och anteckningar* i samma hs s. 51, i *Antiquarisk brevsamling* s. 110; teckning i *kyrkoinventarium 1829* (ATA); Nordenskiöld: teckning 1883 i o. a. hs s. 33; E. Ihrfors: teckning i *Smolandia sacra* (ATA) 2 s. 343; O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); E. Lönnberg: fotos 1934, 1936, 1937 och 1938 (NSmArk och ATA).

Runstenen står rest i den västra kyrkogårdsmuren, mitt för mittgångens förlängning.

I *Ransakningarna* 1667, där den andra runstenen i socknen, Sm 93, är omnämnd, förbigås denna med tystnad, men i *Ransakningarna* 1690 meddelas helt kort: »Wid Biörköö är inga gamla monumenter uthan allenast en steen i kyrkiomuren, med Runske bookstäfwer.» J. E. Lagergren, som ritade av den 1816, upplyser, att den var liggande infogad i västra ringmuren på insidan. Till följd av denna placering ha inga undersökare före Nordenskiöld (1888) sett inskriften på kantsidan. Senare restes den upp. Den gamla kyrkan revs omkring år 1843, och den nya uppfördes då öster om den gamla kyrkplatsen samtidigt som ny kyrkogård anlades. År 1938 flyttades stenen till sin nuvarande plats.

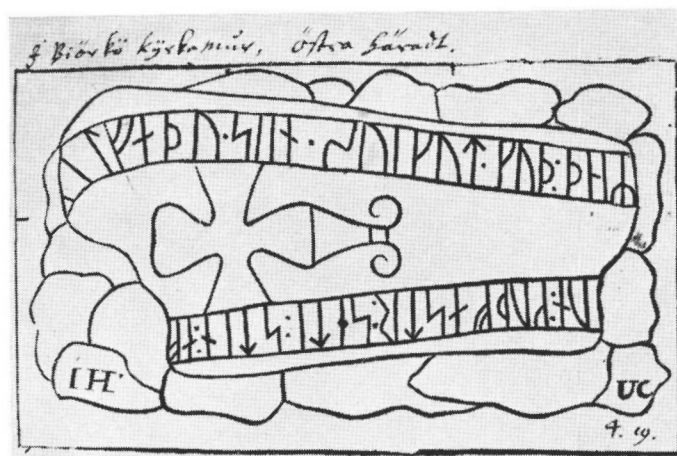

Fig. 55. Sm 92. Björkö kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 1023).